

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह एम.एड. द्वितीय
वर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विशिष्टिकरण
(598) विषय अन्तर्गतको आंशिक आवश्यकता
पूरा गर्नका लागि तयार गरिएको

शोधपत्र

शोधार्थी

भीमप्रसाद लुईटेल

त्रि.वि.दर्ता नं. : ३६८८-८४

परीक्षा रोल नं. : २१४००११

क्याम्पस रोल नं.: ३३२

शैक्षिक वर्ष : २०६४/२०६५

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

इन्द्रपुर, मोरङ

चैत्र, २०६८

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय अन्तरगत सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कनविषयमा स्नातकोत्तर तहका विद्यार्थी भीमप्रसाद लुईटेलद्वारा प्रस्तुत निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनप्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था शीर्षकको शोध अध्ययन प्रति म पूर्ण सन्तुष्ट छु । शोधार्थीको सफलताको कामना गर्दै यो शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....
भोजराज घिमिरे

शोध निर्देशक

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर मोरङ्गका एम.एड, द्वितिय वर्षका विद्यार्थी भीमप्रसाद लुईटेलले पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कनविभाग अन्तर्गत एम.एड. तहको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नु भएको निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनप्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था शीर्षकको शोधपत्र मूल्याङ्कनगरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र.सं.	नाम, थर	पद	हस्ताक्षर
१.	श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ	विभागीय प्रमुख	
२.	श्री भोजराज घिमिरे	शोध निर्देशक	
३.		वाह्य परीक्षक	

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय सुकुना बहुमुखी क्याम्पस इन्द्रपुर, मोरङमा पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विशिष्टीकरण विषयअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था शीर्षकमा अध्ययन कार्य सम्पन्न गरी यो शोधपत्र प्रस्तुत गरेको छु ।

शोध प्रस्ताव स्वीकृत गरी यस विषयमा अनुसन्धान गर्ने मौका प्रदान गरी प्रयोगात्मक ज्ञान र सीप समेत बटुल्ने अवसर दिइएकोमा यस सुकुना बहुमुखी क्याम्पसप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । शोध प्रस्तावको सुरु अवस्थादेखि नै ठाउँठाउँमा भएका गल्ती, कमी कमजोरी औँल्याइ आवश्यक महत्वपूर्ण सुझाव, सल्लाह प्रदान गर्नुहुने श्रेष्ठ गुरु तथा शोध निर्देशक भोजराज घिमिरेप्रति विशेष कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यस शोध कार्यका लागि सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक ज्ञान दिँदै आवश्यक मार्ग निर्देशन तथा प्रोत्साहन गर्नुहुने सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभागका विभागीय प्रमुख लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ र आदरणीय गुरुहरू ऋषिराज धिमाल र तोयानाथ अधिकारीज्यूहरू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

यसैगरी यस अध्ययन कार्यका लागि आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने क्रममा आफ्नो अमूल्य अनुभव र राय सुझावहरू प्रदान गरी सहयोग गर्ने सम्बन्धित स्रोतकेन्द्रका स्रोतव्यक्ति, विद्यालय निरीक्षक, सम्बन्धित विद्यालयका प्रधानाध्यापक, विषय शिक्षक, विद्यार्थी तथा अभिभावकहरूलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु । अध्ययन अनुसन्धानका क्रममा विभिन्न अमूल्य विचार प्रदान गरी सहयोग गर्नुहुने सहपाठी मित्रहरूप्रति उत्तरोत्तर कामना सहित धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । साथै यो शोधपत्रको लेखन कार्यमा समय र घरायसी वातावरण मिलाई सदैव साथ दिने मेरी जीवन संगिनी सीता, छोरा स्मरण र छोरी स्मृतिको सहयोग पनि अविस्मरणीय रहेको छ ।

अन्त्यमा, यो शोधपत्रलाई समयमै कम्प्युटर टाइप छिटो र शुद्धसँग गरी सहयोग गरिदिनु हुने मेरा मित्र रोहिणीप्रसाद घिमिरे तथा भाइ बुद्ध बिष्टलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

भीमप्रसाद लुईटेल

शोधसार

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनप्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था नामक शोध शीर्षकमा गरिएको यस अनुसन्धान कार्यको मुख्य उद्देश्य निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको स्थिति पहिचान गर्ने रहेको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनलाई व्यवस्थित तरिकाले अघि बढाउन आवश्यकताअनुसार परिमाणात्मक र गुणात्मक अध्ययन ढाँचा मिश्रित रूपमा प्रयोग गरिएको छ । नमुना विद्यालय, प्रअ, स्रोतव्यक्ति तथा विनिको छनोट उद्देश्यमूलक र शिक्षक, अभिभावक तथा विद्यार्थीको छनोट सम्भावनायुक्त नमुना छनोट विधिबाट गरिएको छ । यस अध्ययनका लागि पथरी स्रोतकेन्द्रअन्तर्गतका पथरी र शनिश्चरे गा.वि.स.भिन्न रहेका २० वटा सामुदायिक विद्यालयहरूमध्ये ६ वटा विद्यालयका ६ जना प्रअ, १२/१२ जना शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक र १ जना स्रोतव्यक्ति तथा १ जना विनि नमुना आकारका रूपमा रहेका छन् । यस अध्ययनका लागि आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न विद्यालय सर्वेक्षण फाराम, प्रश्नावली, अवलोकन, अभिलेख अध्ययन जस्ता साधनहरूको प्रयोग गरिएको छ ।

यस अध्ययनबाट यी प्राप्तिहरू प्राप्त भएका छन् : यस कार्यक्रमअन्तर्गतको कक्षा सहभागिताको स्थिति निम्नस्तर रहेको पाइयो । त्यस्तै कक्षाकार्य र परियोजना कार्यको स्थिति सन्तोषजनक पाइएन तर गृहकार्यको स्थिति भने सन्तोषजनक नै पाइयो । त्यस्तै यस मूल्याङ्कनप्रणालीका लागि पाठ्यक्रमले तोकेका मूल्याङ्कनका मापदण्डहरूलाई समानुपातिक ढङ्गले प्रभावकारी रूपमा अपनाइएको देखिएन तर यस मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनले विद्यार्थी नियमिततामा ५.७ र सिकाइ उपलब्धिमा १.९२ औसत प्रतिशतले वृद्धि हुनुले सकारात्मक सङ्केतको सुरुवात देखायो । यस मूल्याङ्कन प्रणालीमा अपनाइने शिक्षण विधिहरूको प्रयोग पनि सन्तोषजनक पाइएन । प्रवचन विधिको प्रयोग नै अत्यधिक देखियो ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनलाई अभै प्रभावकारी बनाउन विद्यालयले योजना बनाई शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात र शिक्षक कक्षाभारमा ध्यान दिँदै विद्यार्थी तथा शिक्षकलाई नियमित रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य जस्ता व्यावहारिक पक्षमाथि अभ्यस्त गर्न गराउन पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ । त्यसका लागि बालमैत्री वातावरणमा यस मूल्याङ्कन प्रणालीका विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधि अपनाई व्यवस्थित अनुगमन तथा सुपरीवेक्षणका साथ बालकको सिकाइमा चौतर्फी गुणात्मक स्थिरता ल्याउनु पर्ने देखिन्छ ।

विषय सूची

सिफारिस पत्र	I
स्वीकृति पत्र	II
कृतज्ञता	III
शोधसार	IV
तालिकासूची	V
चित्रसूची	VI

परिच्छेद एक : परिचय १-१३

१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२	समस्याको कथन	९
१.३	अध्ययनको औचित्य	१०
१.४	अध्ययनको उद्देश्य	११
१.५	अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू	११
१.६	अध्ययनको परिसीमा	१२
१.७	सम्बन्धित शब्दावलीको परिभाषा र व्याख्या	१२

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका १४-२२

२.१	सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	१४
२.२	अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका	१९
२.३	पुनरावलोकनको उपादेयता	२१

परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि २३-२६

३.१	अनुसन्धानात्मक ढाँचा	२३
३.२	जनसङ्ख्या	२३
३.३	नमुना छनोट र आकार	२३
३.४	नमुना छनोटको आधार	२४
३.५	अनुसन्धानका साधनहरू	२४
३.६	साधनको वैधता	२५
३.७	तथ्याङ्कका स्रोतहरू	२५

३.७.१	प्राथमिक स्रोत	२५
३.७.२	द्वितीय स्रोत	२५
३.८	तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया	२६
३.९	तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया	२६
परिच्छेद चार : तथ्याङ्कको व्याख्या, विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण		२७-५०
४.१	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको स्थिति	२७
४.१.१	कक्षा सहभागिताको स्थिति	२७
४.१.२	कक्षाकार्यको स्थिति	२९
४.१.३	गृहकार्यको स्थिति	३१
४.१.४	परियोजना कार्यको स्थिति	३२
४.१.५	कार्यसञ्चयिका प्रयोगको स्थिति	३४
४.१.६	पाठ्यक्रमले तोकेको मूल्याङ्कन मापदण्ड प्रयोगको स्थिति	३६
४.१.७	पाठ शिक्षणसँगै मूल्याङ्कन गराइको स्थिति	३७
४.२	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनबाट विद्यार्थीमा परेको प्रभाव	३८
४.२.१	विद्यार्थी उपस्थिति वा नियमिततामा परेको प्रभाव	३८
४.२.२	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा परेको प्रभाव	४२
४.३	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा अपनाइने शिक्षण विधिहरूको प्रयोगको अवस्था	४५
४.४	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा देखिएका समस्या र समाधानका उपायहरू	४९
परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव		५१-५७
५.१	प्राप्ति	५१
५.२	निष्कर्ष	५३
५.३	सुझाव	५५
सन्दर्भसूची		
अनुसूचीहरू		

तालिकासूची

	पेज नं.
तालिका १ : कक्षा सहभागिताको स्थिति	२७
तालिका २ : अवलोकनका आधारमा कक्षा सहभागिताको स्थिति	२८
तालिका ३ : कक्षाकार्यमा चाख, सरिक र सक्रियता रहने विद्यार्थी विवरण	२९
तालिका ४ : गृहकार्यको स्थिति	३१
तालिका ५ : परियोजना कार्यहरूमा चाख राख्ने विद्यार्थीको विवरण	३२
तालिका ६ : विद्यार्थीमा भएको परियोजना कार्यसम्बन्धी स्थिति	३३
तालिका ७ : कार्यसञ्चयिकाको निर्माण र प्रयोगको अवस्था	३४
तालिका ८ : कार्यसञ्चयिका फाइलको प्रयोगको स्थिति	३५
तालिका ९ : मूल्याङ्कन आधारका रूपमा मापदण्ड प्रयोगको स्थिति	३६
तालिका १० : पाठ शिक्षणसँगै मूल्याङ्कन गराइको स्थिति	३७
तालिका ११ : विद्यार्थी उपस्थिति/ नियमितताको तुलनात्मक स्थिति	३८
तालिका १२ : विषयगत सिकाइ उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन	४२
तालिका १३ : शिक्षण विधिको प्रयोगको अवस्था	४८

चित्रसूची

	पेज नं.
चित्र १ : कक्षाकार्यमा विद्यार्थीको सक्रियताको स्थिति	३०
चित्र २ : कक्षाकार्यको स्थिति	३१
चित्र ३ : कार्यसञ्चयिकाको प्रयोगको स्थिति	३६
चित्र ४ : पाठ्यक्रमले तोकेको मूल्याङ्कन मापदण्ड प्रयोगको स्थिति	३७
चित्र ५ : पढाइ भएको दिनको तुलनात्मक स्थिति	४०
चित्र ६ : औसत उपस्थिति दिनको तुलनात्मक स्थिति	४०
चित्र ७ : वार्षिक उपस्थिति प्रतिशतको तुलनात्मक स्थिति शैक्षिक सत्र २०६४	४१
चित्र ८ : वार्षिक उपस्थिति प्रतिशतको तुलनात्मक स्थिति शैक्षिक सत्र २०६७	४१
चित्र ९ : विद्यालयगत रूपमा सिकाइ उपलब्धिमा आएको परिवर्तनको स्थिति	४३
चित्र १० : विषयगत औसत सिकाइ उपलब्धि दरको तुलनात्मक स्थिति शैक्षिक सत्र २०६४ र २०६७	४४
चित्र ११ : शिक्षण विधि प्रयोगको अवस्था	४९

सङ्क्षिप्त शब्दावली

शै.स.	: शैक्षिक सत्र
प्र.अ.	: प्रधानाध्यापक
वि.नि.	: विद्यालय निरीक्षक
प्रा.वि.	: प्राथमिक विद्यालय
नि.मा.वि.	: निम्न माध्यमिक विद्यालय
उ.मा.वि.	: उच्च माध्यमिक विद्यालय
पा.वि.के.	: पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
जि.शि.का.	: जिल्ला शिक्षा कार्यालय
जि.शि.अ.	: जिल्ला शिक्षा अधिकारी
गा.वि.स.	: गाउँ विकास समिति
स्रो.के.	: स्रोतकेन्द्र
स्रो.व्य.	: स्रोतव्यक्ति
सि.उ.	: सिकाइ उपलब्धि
रा.शि.प.यो.	: राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

शिक्षालाई व्यक्तिको भावि जीवनको तयारीका रूपमा लिइन्छ। किनभने व्यक्तिको आचरणमा परिवर्तन जटिल सामाजिक स्वरूप र संरचनामा समायोजन गर्ने काम शिक्षाको नै हो। शिक्षाकै माध्यमबाट मानिसले असल आचरणयुक्त सुशिक्षित व्यक्तित्व विकास गरेको हुन्छ। यस्तो व्यक्तित्व निर्माण गर्ने शिक्षालाई सामाजिक र आर्थिक विकासको प्रमुख आधार मानिएको छ। साँचो अर्थमा आधुनिक विकसित समाजको उपज नै शिक्षा हो। यो परिवर्तित समय र सन्दर्भअनुसार निरन्तर अधि बढिरहन्छ (पाविके, २०६६)। सोहीअनुसार मानव सभ्यताको विकासक्रमसँगै मानिसले शिक्षा आर्जन गर्ने प्रक्रियामा पनि परिवर्तन हुँदै आएको छ। विज्ञान र प्रविधिको विकास संगसंगै देखापरेका नयाँ-नयाँ ज्ञान, सीप र धारणाहरूलाई एकीकृत र सङ्गठित बनाई एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तामा हस्तान्तरण गर्न लिखित दस्तावेजका रूपमा पाठ्यक्रम आफैँ पनि परिवर्तनशील रूपमा अधि बढिरहेको पाइन्छ (कट्टेल र अधिकारी, २०६७)।

यही परिवर्तनशील पाठ्यक्रमका चार तत्वहरूमध्ये मूल्याङ्कनलाई पाठ्यक्रमको महत्वपूर्ण तत्व मानिन्छ (शर्मा र शर्मा, २०६१)। मूल्याङ्कनको शाब्दिक अर्थ 'मूल्य दिनु' हो। त्यसैले मूल्याङ्कनले अवलोकन तथा अन्य माध्यमबाट प्राप्त सूचनाका आधारमा मूल्य निर्धारण गर्ने काम गर्दछ। मूल्याङ्कनका विभिन्न फाँटहरूमध्ये विद्यार्थी मूल्याङ्कन एक हो (पराजुली र अन्य, २०६५)। विद्यालय शिक्षाका सन्दर्भमा विद्यार्थीको सिकाइ मूल्याङ्कन गर्ने प्रमुख दुई तरिकाहरू मध्ये निर्णयात्मक मूल्याङ्कनलाई नै विद्यार्थी मूल्याङ्कनको पर्यायका रूपमा लिइँदै आइएकामा हिजोआज निर्माणात्मक/सुधारात्मक उद्देश्यले गरिने मूल्याङ्कनले प्राथमिकता पाउन थालेको देखिन्छ र यसैलाई नै विद्यार्थी मूल्याङ्कन भन्ने गरिएको छ। शिक्षण सिकाइ प्रभावकारी बनाउन र पाठ्यक्रमले लक्ष्य गरेका सिकाइ उद्देश्यहरू विद्यार्थीमा पूरा गराउन गरिने मूल्याङ्कन निर्माणात्मक मूल्याङ्कन हो। शिक्षण सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउने उद्देश्यअनुसार निर्माणात्मक मूल्याङ्कन शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापसँगै निरन्तर चलिरहन्छ। त्यसैले निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई नै सरल भाषामा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन भनिएको हो (पाविके, २०६८)।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन भनेको विद्यार्थीहरूले गरेको प्रगतिको नियमित लेखाजोखा गर्ने परिपाटी हो। यो एउटा अनौपचारिक पद्धति हो जुन पूर्णरूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रणाली (Formative Evaluation System) मा आधारित छ। यसमा विभिन्न विधि तथा साधनहरू

अपनाइन्छन् । यो हरेक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापसँगै आवश्यकता अनुसार नियमित रूपमा सञ्चालन गरिन्छ । यसमा पाठ्यक्रममा तोकिएका सिकाइ उपलब्धिहरू नै शिक्षण एवम् मूल्याङ्कनका आधार मनिन्छन् । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पाठ्यक्रममा आधारित मूल्याङ्कन पद्धति हो । पाठ्यक्रमका सिकाइ उपलब्धिका आधारमा विद्यार्थीको प्रगतिको लेखाजोखा र शैक्षिक उपलब्धिको व्याख्या गरिने भएकाले यसलाई आधार प्रासङ्गिक परीक्षण (Criterion Referenced Test) भन्ने गरिन्छ । यसर्थ निरन्तर मूल्याङ्कनलाई पाठ्यक्रम र शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गका रूपमा पनि लिइन्छ (पाविके, २०६६) ।

निरन्तर विद्यार्थीको मूल्याङ्कन एउटा चलिरहने प्रक्रिया हो, यो कुनै एउटा मूल्याङ्कनजन्य क्रियाकलाप नभएर धेरै र सम्भाव्य सबै क्रियाकलापहरूको समायोजित र एकीकृत प्रक्रिया हो । यो 'सिकाइका लागि मूल्याङ्कन' र 'सिकाइका रूपमा मूल्याङ्कन' दुवैको एकीकृत रूप हो (गौतम, २०६८) । त्यसैले यी उद्देश्य प्राप्तिका लागि नेपालमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली लागू गरिएको पाइन्छ : बीचैमा विद्यालय छाड्ने र कक्षा दोहोर्याउने विद्यार्थी सङ्ख्या कम गर्ने, विद्यार्थीलाई नियमित विद्यालय आउने वातावरण सृजना गर्ने, विद्यार्थीमा परीक्षामा अनुत्तीर्ण हुने सन्त्रास हटाउने, विद्यार्थीले नसिकेका कुराहरूबारे समयमै जानकारी प्राप्त गर्न र सुधारात्मक शिक्षणका माध्यमले थप मद्दत गर्ने, प्रभावकारी शिक्षण सिकाइका लागि उपयोग गर्ने, विभिन्न साधन तथा माध्यमको प्रयोग गरी विद्यार्थी सिकाइको लगातार र नियमित लेखाजोखा गर्ने परिपाटी बसाल्ने, उदार कक्षोन्नतिको नीति लागू गर्ने, प्राथमिक शिक्षाको गुणात्मक विकासमा सहयोग पुर्याउने, अधिकतम विद्यार्थीलाई तह पूरा गराई शैक्षिक क्षति कम गर्ने जस्ता उद्देश्यका लागि निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रयोगलाई जोड दिइएको पाइन्छ (अधिकारी, २०६६) ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्नका लागि आवश्यकताअनुसार विभिन्न विधि तथा साधनहरू अपनाउन सकिन्छ । त्यस्ता केही विधि तथा प्रविधिहरूमा खेल विधि, प्रश्नोत्तर विधि, छलफल विधि, भूमिका निर्वाह तथा अभिनय विधि, समस्या समाधान विधि, लिखित परीक्षा, अवलोकन, अभिलेख अध्ययन, अभिभावक सम्पर्क, अतिरिक्त क्रियाकलाप कार्यसञ्चयिका अध्ययन, आत्ममूल्याङ्कन, सहपाठी मूल्याङ्कन घटनावृत्त अभिलेख, रूजु सूची, श्रेणी मापन, प्रगति विवरण, कक्षाकार्य र गृहकार्य, परियोजना कार्य, व्यवहार परिवर्तन, सिर्जनात्मक कार्य, हाजिरी रहेका छन् (पाविके, २०६८) । त्यसैगरी उपस्थिति, कक्षा सहभागिता र कक्षाकार्य, गृहकार्य, परियोजना कार्य, पोर्टफोलियोलाई निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनका प्रमुख आधारहरू मानिन्छन् (लामिछाने, २०६८) ।

यस्तो अनौपचारिक प्रकृतिको निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीका दार्शनिक दृष्टिकोणहरू खोज्दै जाँदा सिङ्गो मूल्याङ्कन प्रक्रियासम्म पुग्नुपर्ने हुन्छ । जबकि विविध कारणहरूले गर्दा शैक्षिक मूल्याङ्कनको क्षेत्रमा एउटा मात्र अर्थ बुझाउने (Univocal) दर्शनको विकास भएको पाइँदैन अथवा मूल्याङ्कन कार्यलाई मार्गदर्शन गर्ने एक दर्शनशास्त्र हालसम्म देखिएको छैन । फलस्वरूप आजसम्म मूल्याङ्कनको बजारमा लगभग ७० जति मूल्याङ्कन नमुनाहरू (Models) आइसकेका छन् । तथापि House (1980, 1983) ले ज्ञानको खोज गर्ने वा सत्यको खोज गर्ने (Epistemology) का बारेमा लेख्दै मूल्याङ्कनको क्षेत्रमा विषयगतवादी (Subjectivism) र वस्तुगतवादी (Objectivism) दुई प्रकारका दार्शनिक धारहरू हुने र ती दार्शनिक धारहरूले मूल्याङ्कनका विधिहरूको छनौट र प्रयोगमा प्रभाव पार्ने कुरा स्पष्ट पारेका छन् । House (1983) का अनुसार प्रस्तुत दुवै विचारधाराको आधारमा उभिएर आज मूल्याङ्कन सम्बन्धी नमुनाहरू विकसित भएको पाइन्छन् (खनाल, २०६५) ।

यिनै मूल्याङ्कन नमुनाहरूको पृष्ठभूमिमा कुनै न कुनै रूपमा टेकेर Scriven (1967) द्वारा प्रतिपादित तथा निर्माणवाद (Constructivism) बाट निर्देशित मूल्याङ्कनको सुधारात्मक वा निर्माणात्मक सिद्धान्त विकसित भएको देखिन्छ ।

निर्माणवाद (Constructivism) ले विद्यार्थीको उपलब्धि उच्च छ भनेर शिक्षकले चित्त बुझाएर वस्नुहुन्छ; अझ उच्च बन्ने तथा नयाँ किसिमको सिकाइ अथवा ज्ञान निर्माणको सम्भावना देख्नुपर्छ भन्छ । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन वा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनले पनि त्यही बाटो समात्छ । यसै सन्दर्भमा, Black and William (1998) ले मूल्याङ्कन निरन्तर हुँदा यसको विश्वासनीयता बढ्ने, विद्यार्थीले समयमै पृष्ठपोषण पाउने साथै सिकाइ प्रक्रियामा विद्यार्थी तथा शिक्षक दुवैको गुणस्तरीय सहभागिता रहने कुराको निष्कर्ष दिएका छन् । उनीहरूको नौ वर्षे लामो अनुसन्धानमा १६० जर्नलमा छापिएका ५८० वटा अनुसन्धानमूलक लेखको अध्ययनले निर्माणात्मक मूल्याङ्कन (निरन्तर चलिरहने) ले विद्यार्थीमा सिकाइको रूचि जगाइदिन्छ, आत्मनिर्भरता बढाउँछ, तार्किक क्षमता र योजना निर्माण क्षमताको विकास गरिदिन्छ भन्ने निचोड दिएका छन् । Lambert and Lines (2000) ले मूल्याङ्कन प्रक्रिया मूल्याङ्कनको उपलब्धि जत्तिकै महत्वपूर्ण हुन्छ, यसलाई शिक्षण प्रक्रियाबाट अलग गरेर हेर्न सकिँदैन भनेका छन् । Harlen (2006) ले विद्यार्थीले के सिक्यो भन्दा पनि कसरी सिक्यो भन्ने कुरा महत्वपूर्ण हो भनेका छन् । मैले के सिकें वा कसरी सिकें भन्ने विषयको सही ज्ञान सिकारू स्वयम्लाई मात्र हुने भएकाले उनले आत्ममूल्याङ्कन अत्यावश्यक ठानेका छन् । Wilson and Bertenthal (2006) ले 'गर र मर' को स्थिति भल्कने एउटै मात्र

अवसर, प्रगति र जाँचभन्दा निरन्तर चलिरहने र धेरै किसिमका क्रियाकलाप संलग्न भएको मूल्याङ्कन राम्रो हो भनेका छन् । उनीहरूले मूल्याङ्कनको प्रमुख उद्देश्य; सिकाइको स्तरोन्नति हुनुपर्ने विचार दिएका छन् (गौतम, २०६८) । शिक्षाको आधारभूत ध्येय पनि त्यही नै हो ।

मानव विकासको सुरुवातसँगै मूल्याङ्कन प्रक्रियाको प्रारम्भ भएको अनुमान गरिए तापनि प्रामाणिक रूपमा औपचारिक मूल्याङ्कन प्रक्रिया आजभन्दा दुई हजार बी.सी. अगाडि नै चीनमा प्रशासनिक सेवामा कर्मचारीहरूको छनौट गर्न प्रयोग गरिएको परीक्षणबाट भएको ऐतिहासिक तथ्य भेटिन्छ । तथापि अनौपचारिक मूल्याङ्कन प्रक्रिया अर्थात् निर्माणात्मक/निरन्तर मूल्याङ्कनको सुरुवात भने सन् १९६७ देखि मात्र भएको पाइन्छ । सन् १९६७ मा Michael Scriven ले अमेरिकाको क्यालिफोर्निया विश्वविद्यालयमा प्रस्तुत गरेको The Methodology of Evaluation शीर्षकको कार्यपत्रमा मूल्याङ्कनको लक्ष्य र भूमिकालाई स्पष्ट पार्नुका साथै मूल्याङ्कनलाई निर्णयात्मक र निर्माणात्मक गरी दुई वर्गमा वर्गीकरण समेत गरेका थिए । यस कार्यपत्रमा विशेषगरी निर्माणात्मक मूल्याङ्कनका विषयमा चर्चा गरिएको थियो (जबरा र अन्य, २०६५) । Benzamin Bloom ले निर्माणात्मक मूल्याङ्कनबाट शिक्षक विद्यार्थीमा पृष्ठपोषण आदानप्रदान गर्न सकिने, मूल्याङ्कन निरन्तर हुनुपर्ने, शिक्षक निर्मित जाँच, श्रेणी मापन (Rating Scale) जस्ता साधनहरूको प्रयोग गरी लगातार मूल्याङ्कन हुने विशेषता उल्लेख गरेका छन् (शर्मा र शर्मा, २०६५) ।

ब्लुम (१९८४) का अनुसार निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको सुरुवात निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको अवधारणासँगै सुरु भएको हो । सन् १९९० को दशकमा अफ्रिका लगायतका विकासशील देशहरूमा प्रचारप्रसार हुँदै यस नामबाट परिचित भएको हो । अहिले विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा रहेका सम्पूर्ण वैकल्पिक मूल्याङ्कन प्रक्रियाहरू जस्तै आधिकारिक मूल्याङ्कन (Authentic assessment), कार्यसञ्चयिका मूल्याङ्कन (Portfolio assessment), कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन (Performance assessment) लगायत विषयहरू समेटिने हुनाले यो अबै प्रभावकारी बन्दै गएको देखिन्छ (गौतम, २०६८ : ३३) ।

नेपालमा शिक्षा प्रणालीको सुरुवात सँगसँगै मूल्याङ्कन प्रणालीको विकास हुँदै आएको पाइन्छ । तथापि मूल्याङ्कनको औपचारिक सुरुवात वि.सं. १९६२ मा स्रेस्ता पाठशाला खुलेपछि वि.सं. १९६७ मा जाँचपास अड्डाको स्थापना भएपछि त्यहाँका विद्यार्थीहरूको स्तर जाँच गर्न परीक्षा दिने गरिएबाट भयो भने यसको कानुनी स्वरूपको थालनी वि.सं १९९६ मा शिक्षाको इस्तहार जारी गरिएबाट भयो । २००७ सालको राजनैतिक परिवर्तनपछि वि.सं. २०११, २०१८ र २०२४ मा गठित आयोगका प्रतिवेदनहरूमा आन्तरिक मूल्याङ्कनका सम्बन्धमा पनि विभिन्न सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको भए पनि

ती सुभावहरू कार्यान्वयनमा आउन सकेनन् । राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना २०२८-२०३२ ले भने दिइएका सुभावहरूलाई ख्याल गर्दै मूल्याङ्कनको परम्परागत धारणामा परिवर्तन गरी आन्तरिक मूल्याङ्कनमा जोड दियो । सोहीअनुसार अनौपचारिक मूल्याङ्कनअन्तर्गत निरन्तर रूपमा गरिने मूल्याङ्कनका कक्षाकार्य, गृहकार्य, कक्षाउपस्थिति, लगनशीलता, अनुशासन, अतिरिक्त क्रियाकलाप जस्ता विषयअनुसार २० देखि ५० प्रतिशतसम्म आन्तरिक मूल्याङ्कन गर्ने जस्ता व्यवस्था कार्यान्वयनमा ल्याइयो । तर यो आन्तरिक मूल्याङ्कनले विद्यार्थीको सिकाइलाई पृष्ठपोषण गर्ने, निरन्तर गर्ने र शिक्षण सिकाइमा सुधार गर्ने कार्यमा प्रयोग गर्ने नगरेको पाइएको गुनासा सहित पाठ्यक्रम कार्यान्वयन योजना (२०३८) पछि विद्यालयहरूमा आन्तरिक मूल्याङ्कन गर्ने परिपाटी पनि क्रमशः हट्दै गयो (वाग्ले र पौडेल, २०६८) फलतः आवधिक लिखित परीक्षामा आधारित मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रभुत्व कायमै रह्यो जसबाट शैक्षिक क्षति भन् बढ्दै गयो (खनाल र अन्य, २०६८) ।

यसै तथ्यलाई मनन् गरी राष्ट्रिय शिक्षा आयोग (२०४९) ले आफ्नो प्रतिवेदनमा प्राथमिक कक्षाका बालबालिकाहरूको मूल्याङ्कन गर्ने नियमित परिपाटी बसाल्नुपर्ने, मूल्याङ्कनलाई पठनपाठनका साथै वर्षेभरि चलिरहने नियमित शैक्षिक क्रियाकलापका रूपमा लिइनुपर्ने जस्ता सुभावहरू दियो । त्यसैगरी उच्च स्तरीय शिक्षा आयोग (२०५५) ले कक्षा दोहोर्याउने र बीचैमा विद्यालय छाड्ने अवस्थाबाट सिर्जित शैक्षिक क्षतिलाई घटाउन र निरन्तर मूल्याङ्कनको माध्यमबाट विद्यार्थीहरूलाई पढाइमा थामिराख्न कक्षा १ देखि ३ सम्म विद्यार्थीहरूले स्वाभाविक रूपमा तल्लोकक्षाबाट माथिल्लो कक्षामा चढ्न पाउने उदार कक्षोन्नतिको व्यवस्था गर्नुपर्ने सुभाव दियो भने विद्यालय शिक्षाको प्रस्तावित कार्यनीति र कार्यक्रमको अवधारणा-पत्र (२०५८) ले समेत प्राथमिक विद्यालय तह (१-५) कक्षामा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली लागू गर्नुपर्ने कुरामा जोड दियो (पौडेल, २०६३) ।

प्रस्तुत सुभावहरूका आधारमा नेपाल सरकारले नवौं पञ्चवर्षीय योजना (२०५४-२०५८) देखि प्राथमिक तहको कक्षा १-३ बाट निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली प्रारम्भ गर्ने र उदार कक्षोन्नति नीतिको परीक्षण कार्यान्वयन गर्ने नीति लियो । नवौं योजनाको यसै कार्यक्रमअनुसार आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजनाको गुरुयोजना १९९७ मा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई परीक्षणका रूपमा पाँच विकास क्षेत्रका पाँचवटा जिल्ला क्रमशः इलाम, चितवन, स्याङ्जा, सुर्खेत र कञ्चनपुर जिल्लामा सञ्चालन गरी शैक्षिक सत्र २०५६/२०५७ तिरबाट यसै नामबाट नीतिगत रूपमै लागू गर्ने पहल गरियो । आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजना दोस्रोले समेत यसलाई एउटा अवयवका रूपमा लिई जोड दियो (खनाल र अन्य, २०६८) ।

उक्त नीतिगत पहल तथा मूल्याङ्कनलाई सीमित गर्न नहुने, निरन्तरता हुनुपर्ने र शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गका रूपमा शिक्षण सिकाइमा निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने किसिमले सञ्चालन गर्नुपर्ने जस्ता विचारहरू आइरहेको सन्दर्भमा २०४९ सालको परिमार्जित पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनको सिलसिलामा नेपालमा प्राथमिक तहमा निरन्तर मूल्याङ्कनको अवधारणाको प्रारम्भ र कार्यान्वयन सुरु भएको देखिन्छ (वाग्ले र पौडेल, २०६८) ।

सुरूको अवस्थामा यस पद्धतिलाई नमुना (Pilot) प्रणालीअनुसार लागू गर्ने प्रयास गरियो । यसको प्रभावकारिता अध्ययनसमेत भयो तर परिणाम सकारात्मक नआएपछि यसले पूर्ण रूपमा गति लिन सकेन । मूल्याङ्कनको यो प्रणालीप्रति नै प्रसस्त प्रश्नहरू उठ्ने ठाउँ रह्यो तथापि यसलाई उदार कक्षोन्नतिका साथ अघि बढाउने पुनः नीतिगत निर्णय भयो र सोहीअनुसार अभ्यास गर्ने प्रयास भयो । फलस्वरूप विषयगत रूपमा सिकाइ उपलब्धि मापन गर्ने प्रयास स्वरूप कार्यसञ्चयिका फाइलहरू तयार गरी विद्यालयमा वितरण गर्ने प्रयास भयो तर परीक्षणका विद्यालयहरू बाहेक अन्य विद्यालयहरूमा सघन रूपमा यी साधनहरू उपलब्ध गराउन सकिएन । यस्तो अवस्थामा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन र उदार कक्षोन्नतिका बीचमा तादम्यता विल्कुलै रहेन र निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन नीति विरामी नीति (Sick Policy) को अवस्थामा रहिरह्यो । पूर्ण रूपमा (Full Fledge) मा कार्यान्वयनमा आउन सकेन ।

यसै सन्दर्भमा, नेपालमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन परीक्षणको पृष्ठपोषण प्रतिवेदन (२०००) का अनुसार निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन एउटा कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा व्यावहारिक सुधार ल्याउने प्रक्रिया हो भने उदार कक्षोन्नति (Liberal Promotion Policy) कक्षा उत्तीर्ण जस्ता प्रक्रियाहरूसँग सम्बन्धित सरकारको नीति (Government Policy) हो भन्ने कुरामा स्पष्टै हुनुपर्ने जरूरी देखिन्छ (पाविके, २०६६) ।

वर्तमानमा आएर निरन्तर विद्यार्थी प्रणालीले आफ्नो परीक्षण अवधिमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि, उपस्थिति, विद्यालय छाड्ने दर जस्ता पक्षमा खासै सुधार नआएकाले परीक्षण कार्यक्रम नै असफल भएको भन्ने प्रतिवेदनको निचोडसमेतलाई आधार मानी यस मूल्याङ्कन प्रणालीलाई थप नीतिगत व्यवस्था तथा व्यावहारिक सुधार गर्ने कोसिस गर्दै आएको पाइन्छ (आयाम, २०६८) । जसअनुसार प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०६२ लाई शैक्षिक सत्र २०६३ मा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा परिमार्जन गरी शैक्षिक सत्र २०६३ देखि नेपाल अधिराज्यभरि यस मूल्याङ्कन प्रणालीलाई कक्षा १-३ सम्म अनिवार्य रूपमा लागू गरियो । त्यस्तै परिमार्जित प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (२०६५) का अनुसार शैक्षिक सत्र २०६६ देखि कक्षा ४ सम्म र शैक्षिक सत्र २०६७ देखि कक्षा ५ सम्म लागू

भैसकेको छ । यस क्रमलाई क्रमशः कक्षा ७ सम्म पुर्याउने नीति रहेको देखिन्छ (प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०६५) ।

तर विगतमा तयार गरिएका विषयगत सिकाइ उपलब्धि सूचकहरू सहितको मूल्याङ्कन साधन ज्ञान पक्षसँग बढी भुकाव भएको, सरल र व्यावहारिक नभएको जस्ता प्रतिक्रियाहरू व्यक्त हुन थालेपछि मूल्याङ्कन प्रणालीमा केही सुधार गरी सरल र सहज बनाउने प्रयत्न भएको छ (पाविके, २०६६) । यसका लागि प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम प्रारूप (२०६२/२०६५), राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप (२०६३), तीनवर्षीय अन्तरिम योजना (२०६४), विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम (२०६२-२०६७) का साथै तिनीहरूको कार्यान्वयनका लागि तयार गरिएका निर्देशिका तथा सहयोग सामग्रीहरूले विभिन्न नीति, कार्यनीति एवम् कार्यान्वयन नीतिहरूको महत्वपूर्ण व्यवस्था गरी तत्सम्बन्धी दिशानिर्देश गर्दै आएको पाइन्छ (पाविके, २०६८) । जसअनुसार विद्यार्थीको कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, व्यावहारिक परिवर्तन, सिर्जनात्मक कार्य, हाजिरी, क्रियाकलापमा आधारित सहभागिता आदिका आधारमा मूल्याङ्कन गरी प्रत्येक विद्यार्थीको कार्यसञ्चयिका फाइललाई अध्यावधिक गर्नु पर्नेछ । यसरी तयार हुने विद्यार्थी विवरण प्रत्येक महिना अभिभावकहरूलाई जानकारी गर्नका लागि पठाउनु पर्ने व्यवस्था छ ।

विद्यालयमा कम उपस्थित हुने, सिकाइ उपलब्धि न्यूनस्तरमा हासिल गर्ने र अन्य पक्षहरूमा पनि कार्य सम्पादन न्यून भएका विद्यार्थीहरूलाई पुनः सिकने अवसर प्रदान गर्न शिक्षक, प्र.अ. तथा अभिभावकहरूको संयुक्त निर्णयबाट कक्षोन्नति गर्ने व्यवस्था छ । यसबीचमा प्रत्येक विद्यार्थीको सिकने अवसरलाई प्रवर्धन गर्न सुधारात्मक शिक्षण गर्नुपर्ने समेतको व्यवस्था छ । विद्यार्थीलाई उत्तीर्णाङ्क कटाउने र राम्रो अङ्क ल्याउने तनावलाई हटाउन अक्षर अङ्क प्रणाली (Letter Grading System) लाई कार्यान्वयनमा ल्याई 'क', 'ख' र 'ग' श्रेणीमा वर्गीकरण गरिने व्यवस्था छ । यो व्यवस्था हाललाई कक्षा १-३ सम्म शतप्रतिशत लागू गरिएको छ भने कक्षा ४ र ५ का लागि कुल पूर्णाङ्कको ५० प्रतिशत निर्णयात्मक (वार्षिक परीक्षा) पद्धतिबाट र बाँकी ५० प्रतिशत निरन्तर मूल्याङ्कनबाट लेखाजोखा गरी यी दुवै पद्धतिको माध्यमबाट विद्यार्थीको कक्षोन्नति गरिने व्यवस्था मिलाइएको छ (पाविके, २०६६) । त्यस्तै कक्षा ६-७ मा शिक्षण प्रक्रियामा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको प्रयोग गर्दै ४० प्रतिशत निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन र ६० प्रतिशत वार्षिक परीक्षा प्रणालीमा आधारित भई विद्यार्थी मूल्याङ्कन गरिने व्यवस्था छ (पाविके, २०६८) ।

यद्यपि यस मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन प्रभावकारी हुन सकिरहेको देखिँदैन । यसलाई पाठ्यक्रममा त राखियो तर सरकारले न शिक्षकलाई यसको विस्तृत ज्ञान, सीपको विकास गराउन

सक्यो; न त कार्यान्वयनका लागि आवश्यक बजेट र कार्यक्रम नै । शिक्षा विभागले बल्ल आ.व. २०६७/२०६८ मा यसको अभिमुखीकरण र कार्यसञ्चयिका फाइल फाराम तयारीका लागि रू. १५ करोड छुट्याएको भए तापनि त्यो न्यून बजेट निकासामा पनि समयमै हुन सकेन (आयाम, २०६८) । अन्ततः विद्यालयहरूले निर्णयात्मक मूल्याङ्कनलाई नै मूल्याङ्कनको मुख्य आधार बनाइरहेको यथार्थता हाम्रो सामु छ । नीतिलाई कार्यक्रमले जुन मात्रामा समर्थन गर्नुपर्ने हो त्यो हुन सकिरहेको छैन । शिक्षकमा सीप र सकारात्मक अभिवृत्तिको पर्याप्त विकास, सरकारमा जागरूकता, अभिभावकमा सचेतना, विद्यालयमा व्यवस्थापकीय क्षमता विकास र सम्बन्धित निकायको अनुगमन, सुपरीवेक्षण तथा स्पष्ट निर्देशनको खाँचो अझै टड्कारो रूपमा देखिएको छ । यस मूल्याङ्कन प्रणालीको बाध्यात्मक व्यवस्था, ऐन, नियम र व्यवहारमा नभएको अवस्थाले समेत यो केवल ऐच्छिक मूल्याङ्कन प्रणाली जस्तो मात्र भएको छ (पाविके, २०६६) ।

प्रस्तुत सन्दर्भमा, शैक्षिक सत्र २०६३ बाट सुरु भई हाल सञ्चालनमा रहेको यस मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था के कस्तो रहेको छ वा यसलाई व्यवहारमा के कसरी उतार्ने गरिएको छ भन्ने विषयलाई अध्ययनको मुख्य विषयवस्तु बनाई तत्सम्बन्धी खोज गर्न यस अध्ययनलाई अधि बढाइएको छ ।

१.२ समस्याको कथन

विश्वका सबै मुलुकहरूमा शैक्षिक गुणस्तर र पहुँचलाई सम्बोधन गर्न विश्व बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धि, सबैका लागि शिक्षा र सहस्राब्दी विकासका लक्ष्यजस्ता अन्तर्राष्ट्रिय समझदारीका आधारमा व्यक्ति, समाज, राष्ट्र र अन्तर्राष्ट्रिय समुदायबाट प्रयासहरू भैरहेका छन् । यी सबै प्रयासको केन्द्रविन्दु सिकारू (विद्यार्थी) लाई मानिएको छ । उनीहरूमा आएको परिवर्तन र प्रगति नै शैक्षिक विकासको आधार हुने हुनाले शिक्षण गतिविधि भइरहेकै अवस्थामा कमीकमजोरी पत्ता लगाई सुधार गर्दै असल व्यवहार निर्माण गर्ने उद्देश्यले निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धतिलाई अग्रसारित गरिएको छ ।

तर हाम्रो अवस्था भिन्न छ । हाम्रा विद्यालयहरूमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन शैक्षिक सत्र २०६३ देखि हुँदै आएको भए पनि यो नीति विरामी नीति (Sick Policy) तथा ऐच्छिक मूल्याङ्कन प्रणाली जस्तो भएको छ । पाठ्यक्रमको मर्म र भावनाअनुरूप अझै पनि क्रियान्वयन हुन नसकेको गुनासो विद्यालयका सरोकारवालाहरू तथा विभिन्न पत्रपत्रिका साथै शिक्षकहरू मार्फत प्राप्त हुने गरेका छन् भने अर्कातिर निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धतिका

माध्यमबाट विद्यार्थीलाई उदार कक्षोन्नति नीतिका आधारमा कक्षोन्नति गर्दा जाँचै नलिई लेखपढ गर्न नजानेका समेत सबै विद्यार्थीलाई माथिल्लो कक्षामा लगियो भन्ने विभिन्न क्षेत्रबाट जनगुनासो पनि आउने गरेका छन् । शिक्षकहरूले निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धतिलाई बोझका रूपमा लिने गरेको सुनिन्छ, भने विद्यार्थीहरूले नपढे पनि पास भइहालिन्छ, अनि किन पढ्नु जस्ता प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न थालेको पाइन्छ । तर पनि विद्यार्थी मूल्याङ्कनको आजसम्मको अभ्यासको क्षेत्रमा यसै मूल्याङ्कन प्रणालीलाई अबै प्रभावकारी र व्यवस्थित गर्दै लैजानु आजको आवश्यकता भैसकेको छ ।

त्यसैले सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रमको सन् २०१५ सम्ममा प्राथमिक तह पूरा गर्ने दर ९०% पुर्याउने लक्ष्यका साथ हाम्रा विद्यालयहरूमा कार्यान्वयनमा ल्याइएको यस मूल्याङ्कन पद्धतिको क्रियान्वयन कसरी भैरहेको छ ? यसको हालसम्मको क्रियान्वयनको अवस्था के कस्तो छ वा यसलाई यसको मर्म र भावनाअनुसार व्यवहारमा उतार्ने गरिएको छ कि छैन ? यस मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनबाट विद्यार्थीको उपस्थिति वा नियमितता तथा सिकाइ उपलब्धिमा के कस्तो प्रभाव परेको छ र यसको क्रियान्वयन गर्दा के कस्ता विधि तथा साधनहरू प्रयोग गर्ने गरिएको छ ? क्रियान्वयनका क्रममा के कस्ता समस्या तथा बाधाहरू आइपरे र अबै प्रभावकारी तथा व्यवस्थित बनाउन के कस्ता प्रयासहरू गर्न आवश्यक छ ? जस्ता पक्षहरूका विषयमा अध्ययन अनुसन्धान गर्नु आजको आवश्यकता हो ।

१.३ अध्ययनको औचित्य

कुनै पनि कार्यक्रमको नीतिगत व्यवस्था राम्रो या नराम्रो भन्ने कुरा त्यसको कार्यान्वयनपछिको क्रियान्वयन अवस्था अर्थात् व्यावहारिक पक्षको चित्रणपछि मात्र पहिचान हुन्छ । त्यसैले हाम्रा विद्यालयहरूमा पाठ्यक्रमले व्यवस्था गरेबमोजिम कार्यान्वयनमा ल्याइएको यस निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली उपयुक्त ढङ्गमा क्रियान्वयनमा रहे नरहेको; यसको क्रियान्वयनबाट विद्यार्थीमा परेको प्रभाव तथा यसका शिक्षण विधिको प्रयोगको यथार्थ अवस्था पत्ता लगाउन र उपयुक्त ढङ्गमा क्रियान्वयन हुन नसकेको भए यस पद्धतिलाई प्रभावकारी बनाउन के कस्ता उपायहरू अपनाउन सकिन्छ, भन्ने विषयमा खोजी गर्नु त्यसै पनि औचित्यपूर्ण कार्य हो । त्यसमाथि विद्यार्थीको समग्र उपलब्धिको बारेमा जानकारी दिने महत्वपूर्ण विषय निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको “क्रियान्वयन अवस्था” अर्थात् व्यावहारिक पक्षको आजसम्म स्थलगत अध्ययन

अनुसन्धान हुन नसकिरहेको सन्दर्भमा प्रस्तुत अध्ययन शीर्षकको विषयवस्तुमाथि खोज अध्ययन अनुसन्धान गरिनु आफैँमा औचित्यपूर्ण ठहर्छ ।

शिक्षण सिकाइको एक महत्वपूर्ण अङ्ग निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धतिका विषयमा हुने यस अनुसन्धानले शैक्षिक क्षेत्रका सबै सरोकारवालाहरूलाई फाइदा पुग्नेछ । यस अध्ययनको प्राप्तिले पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका क्रममा रहेका प्रधानाध्यापक, शिक्षक, शैक्षिक प्रशासक तथा नीति निर्माताहरूलाई प्रत्यक्ष रूपमा सहयोग पुग्नेछ । अभिभावकका लागि आफ्ना बालबालिकाको सिकाइको गुणात्मक स्थिरता पहिचान गर्न, शैक्षिक योजनाकारहरूका लागि योजना निर्माण गर्न; पाठ्यक्रम निर्माणकर्ताहरूका लागि आगामी पाठ्यक्रम निर्माण गर्न र जिशिअ, विनि, स्रोतव्यक्तिलाई यस मूल्याङ्कनसम्बन्धी प्राप्त जानकारीका आधारमा तालिम तथा गोष्ठीहरू आयोजना गरी सम्बन्धित पक्षलाई आवश्यक राय, सुझाव, सल्लाह दिन सहयोग पुग्नेछ । आगामी दिनमा यस विषयमा थप अध्ययन अनुसन्धान गर्ने अनुसन्धाताहरूका लागि यो अध्ययन महत्वपूर्ण स्रोत सामग्रीका रूपमा रहनेछ । शैक्षिक क्षेत्रमा लागेका र शैक्षिक विषयमा चाख राख्ने जो कोहीलाई पनि सन्दर्भ सामग्रीका रूपमा उपयोग गर्न यसबाट सहयोग पुग्नेछ । यस अध्ययनको निष्कर्षको सही उपयोगले विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धिस्तर बढाउन समेत सहयोग पुग्नेछ । जसले गर्दा हाम्रा विद्यालयहरूको आधारभूत तहमा हुने गरेको शैक्षिक क्षतिलाई कम गरी शिक्षा क्षेत्रमा सबैको पहुँच वृद्धि गरी गुणात्मक शिक्षा प्रदान गर्न थप सहयोग गर्नेछ ।

१.४ अध्ययनको उद्देश्य

यस अध्ययनका उद्देश्यहरू देहायबमोजिम रहेका छन् :

- (क) निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको स्थिति पहिचान गर्ने ।
- (ख) निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनबाट विद्यार्थीमा परेको प्रभाव विश्लेषण गर्ने ।
- (ग) निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा अपनाइने शिक्षण विधिको प्रयोगको अवस्था पहिचान गर्ने ।
- (घ) निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा देखिएका समस्याहरू पत्ता लगाई समाधानका प्रभावकारी उपायहरू सुझाउने ।

१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू

यो अनुसन्धानमा देहायअनुसारका प्रश्नहरू रहेका छन् :

- (क) आधारभूत तहका विद्यालयमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयन अवस्था के कस्तो छ ?
- (ख) निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली अपनाउँदा के कस्ता विधि/साधनहरूको प्रयोग कसरी गरिएका छन् त ?
- (ग) निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा के कस्ता आधारहरू लिइएको छ ?
- (घ) निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धतिको क्रियान्वयनले विद्यार्थीको नियमिततामा के कस्तो प्रभाव पारेको छ ?
- (ङ) निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनले विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा के कस्तो प्रभाव पारेको छ ?
- (च) निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली व्यवस्थित एवम् प्रभावकारी रूपमा क्रियान्वयन गर्नका लागि के कस्ता उपायहरू अपनाउनु पर्ला ?

१.६ अध्ययनको परिसीमा

यस अध्ययनका लागि मोरङ जिल्ला, पथरी स्रोतकेन्द्र (समूह नं. ९) अन्तर्गत पथरी र शनिश्चरे गाविसमा सञ्चालित २ वटा मावि, ३ वटा निमावि र १ वटा प्रावि गरी ६ वटा विद्यालयलाई सीमित स्रोत, साधन, समय र जनशक्तिका कारणले सीमाङ्कन गरिएको छ ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था नामक यस अध्ययनलाई सफल पार्न निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको स्थिति पहिचान, यस मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनबाट विद्यार्थीमा परेको प्रभाव विश्लेषण, यस प्रणालीमा अपनाइने शिक्षण विधिको प्रयोगको अवस्था र यस प्रणालीको क्रियान्वयनमा देखिएका समस्या तथा समाधानका उपायहरूलाई मात्र अध्ययनको सीमाभित्र राखिएको छ । साथै प्रस्तुत अध्ययनअन्तर्गतका कक्षा सहभागिता, कक्षाकार्य, गृहकार्य र परियोजना कार्यको स्थिति तथा विद्यार्थीको नियमितता र सिकाइ उपलब्धिमा परेको प्रभावका बारेमा अध्ययन गर्न कक्षा ३ को २०६४, २०६७ एवम् २०६८ गरी तीन शैक्षिक सत्रको तथ्याङ्कलाई यस अध्ययनका लागि लिइएको छ ।

१.७ सम्बन्धित शब्दावलीको परिभाषा र व्याख्या

निरन्तर	: लगातारको, क्रमिक : अन्तर नपरेको, बीचमा नटुटेको अवस्था
विद्यार्थी	: विद्यालयमा निरन्तर रूपमा अध्ययनरत बालबालिका
मूल्याङ्कन	: कुनै चिज वा व्यक्तित्व वा गुण वा कामकाजको मूल्य तोक्ने वा स्तर निर्धारण गर्ने काम
प्रणाली	: कामकाज गर्ने कुनै विधि वा काइदा, तरिका, प्रथा, प्रचलन
क्रियान्वयन	: कार्य रूपमा काम गरेर देखाउने काम, व्यवहारमा उतार्ने काम
अवस्था	: हालत, समय, दशा, बखत, समय अनुसारको स्थिति
कार्यान्वयन	: गर्ने भन्ने निश्चित भएको कामकाजलाई नियम विधिका साथ व्यवहारमा लागू गराउने काम
कार्यसञ्चालिका फाराम	: निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको प्रगति सूचक राख्ने फाइल
सामुदायिक विद्यालय	: सरकारबाट नियमित अनुदान पाउने विद्यालय
उदार कक्षोन्नति	: विना परीक्षा निरन्तर मूल्याङ्कनबाट कक्षा चढाउने प्रक्रिया
आधारभूत तह	: कक्षा १-८ सम्म सञ्चालित विद्यालयको स्तर
विद्यालय निरीक्षक	: जिशिका मार्फत अनुगमन निरीक्षण गर्न सरकारद्वारा नियुक्त कर्मचारी
स्रोतव्यक्ति	: सम्बन्धित स्रोतकेन्द्रका प्रअहरूबाट निर्वाचित गरी जिशिकाको प्रतिनिधिका रूपमा स्रोतकेन्द्रमा काम गर्न खटाइएका व्यक्ति

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

कुनै पनि विषयको अध्ययन अनुसन्धान गर्नका लागि त्यस विषयसँग सम्बन्धित पूर्व अध्ययनहरूको समीक्षागत पुनरावलोकन गर्नु सान्दर्भिक हुन्छ। पूर्व सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकनबाट शोधार्थीलाई अध्ययन विषयको गहिराइसम्म पुग्न सहज हुने र त्यसबाट आफ्नो वर्तमान अध्ययनका लागि बलियो आधार प्राप्त हुने भएकाले सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन गर्नु वाञ्छनीय देखिन्छ। अनुसन्धानको प्रस्तुत विषय नयाँ भएकोले यस विषयमा अध्ययन अनुसन्धान पर्याप्त मात्रामा हुन नसकिरहेको अवस्थामा सीमित लेख, रचना, निर्देशिका, शोधपत्र, प्रतिवेदन तथा दस्तावेजहरूको अध्ययन गरी निस्किएका निष्कर्षहरूलाई निचोडका रूपमा यहाँ उल्लेख गरिएको छ।

पौडेल (२०६३) ले निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली र यसको शैक्षिक व्यवस्थापनमा प्रभाव शीर्षकमा उल्लेख गरेअनुसार निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनले कक्षा १-३ मा छात्रको तुलनामा छात्रा सहभागिता बढाएको, कक्षा छाड्ने दर क्रमशः घट्दै गएको, बालबालिकाहरू सुहाउँदो भन्दा बढी उमेरका रहेका, विद्यार्थी सङ्ख्याको तुलनामा शिक्षक सङ्ख्या अपुग भएको, यस कार्यक्रमलाई समुदायले १० प्रतिशत मात्र सहयोग गरेको, एउटै कक्षामा (जस्तो कक्षा १ मा १७९ जना) शिक्षा नियमावलीले निर्देश गरेभन्दा बढी विद्यार्थीहरू राखी अध्यापन गर्ने गरिएको, दलित तथा जनजाति विद्यार्थीको सहभागिता क्रमशः बढ्दै गएको, विषयगत तथा साप्ताहिक पाठ्यभारअनुसार पढाइ सञ्चालन गर्न नसकिएको, विद्यालयमा शिक्षासँग सम्बन्धित व्यक्तिहरूले आफ्नो जिम्मेवारी वहन गर्न नसकेको, निर्देशिका तथा पाठ्यक्रमको अध्ययन गरी त्यसअनुरूप शिक्षणमा संलग्न भई विद्यार्थीका कमीकमजोरी पत्ता लगाई समाधानतर्फ अग्रसरता नदेखाइएको, यस मूल्याङ्कन प्रणालीमा प्रयुक्त फारामहरू कठिन र अव्यावहारिक भएका, शिक्षकको प्रभावरिताको मूल्याङ्कन गर्न छुटाइयाएको, पाठ्यक्रमका सम्पूर्ण उद्देश्यहरूको मूल्याङ्कन गर्ने परिपाटीको व्यवस्था नमिलाइएको र कार्यक्रमको प्रभावकारिता तथा कमीकमजोरीहरू सुधार गर्न केन्द्रदेखि जिल्ला तहसम्मका शैक्षिक संस्थाहरूको जिम्मेवारी स्पष्ट रूपमा किटान नगरिएको जस्ता प्राप्तिहरू उल्लेख गरिएको पाइन्छ।

गणेश (२०६५) ले पथरिया स्रोतकेन्द्र भापाको प्राथमिक तहमा उदार कक्षोन्नतिले कक्षा छाड्ने दरमा पारेको प्रभाव शीर्षकमा उल्लेख गरेअनुसार हालसम्म प्राथमिक उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालयको दायराभित्र पूर्ण रूपमा ल्याउन नसकिएको, ६ वर्ष माथिको

साक्षरता दर केवल ५९ प्रतिशत मात्र पुगेको तर विद्यालयमा उदार कक्षोन्नति व्यवस्था लागू हुनुपूर्वभन्दा लागू भएपश्चात् विद्यार्थी भर्ना दर वृद्धि हुँदै गएको, कक्षा छाड्ने दर र कक्षा दोहोर्‍याउने दर उल्लेखनीय रूपमा घट्दै गएको, यसले गर्दा प्राथमिक तह पूरा गर्ने दर वृद्धि हुने कुरामा सहभागी सबै एकमत रहेको, उदार कक्षोन्नति लागू भएपश्चात् सबै शिक्षकहरूले नियमित विद्यार्थी मूल्याङ्कन गरी प्रभावकारी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप प्रति जिम्मेवारी हुने कुराको ठहर प्रअहरूले गरेको, उदार कक्षोन्नति लागू भएपछि सबै बालबालिकाहरूले पास हुने, गुरू/गुरूमासँग डर नलाग्ने, विद्यालय आउन मन लाग्ने आदि अभिव्यक्ति दिने गरेको तथा उदार कक्षोन्नतिलाई व्यवस्थित ढङ्गबाट लागू गरी शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्न सबै सरोकारवालाहरूबीच अन्तरक्रिया गर्नुका साथै सम्पूर्ण शिक्षकलाई तालिम दिनुपर्ने सबै सहभागीहरूको समान धारणा रहेको जस्ता प्राप्तिहरू प्राप्त गरिएको पाइन्छ ।

शर्मा र शर्मा (२०६५) का अनुसार शिक्षणका विभिन्न क्षेत्रमध्ये विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रमुख क्षेत्र हो । तर यस्तो मूल्याङ्कन कार्य एकपटक गरेर सम्पन्न हुने होइन, यो निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो । विद्यार्थी भनेको काँचो माटो सरह हो । उसलाई जे सिकायो त्यही सिक्दछ; जस्तो व्यवहारमा आदत बसाल्यो त्यस्तै व्यवहार सिक्दछ । अतः पाठ्यक्रमले तोकेका उपलब्धिहरू प्राप्तिका लागि उसलाई अभ्यस्त गरेको हुनुपर्दछ । उसका कमी कमजोरीहरू पत्ता लगाई विभिन्न काममा बारम्बार सामेल गराई उनीहरूको उपलब्धि पत्ता लगाउने पद्धतिलाई निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धति भनिन्छ । विद्यार्थीले प्राप्त गरेका विभिन्न ज्ञान, सीप, आचरण, प्रवृत्ति र क्रियाकलापहरू आदि सबै विद्यार्थीका सिकाइ उपलब्धिहरू हुन् । यस्ता सिकाइ उपलब्धिहरूको मापनमा लिखित परीक्षा मात्र पूर्ण हुँदैन । यिनको प्राप्तिका लागि शिक्षकले पृष्ठपोषणका आधारमा सुधारात्मक शिक्षण गर्दै गए अनुसार विद्यार्थीमा विकसित भएको ज्ञानात्मक पक्षको साथसाथै सीप तथा व्यावहारिक विकासको पनि लेखाजोखा गरिनै रहनु पर्दछ । यस कार्यका लागि शिक्षकले गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, अवलोकन, एकाइ परीक्षा, मौखिक परीक्षा, प्रयोगात्मक परीक्षा, खेल, अतिरिक्त क्रियाकलाप आदि निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनका प्रविधिहरूलाई नियमित रूपमा प्रयोगमा ल्याइरहनु पर्दछ । यसैले भनिन्छ, निरन्तर मूल्याङ्कन गर्नका लागि उद्देश्य छनोट गर्नुपर्छ, उद्देश्यअनुसार विधि छनोट हुन्छ, विधिको प्रयोग गरी गरिएका मूल्याङ्कनबाट सूचना प्राप्त गरिन्छ, सूचनाका आधारमा पृष्ठपोषण दिइन्छ, पृष्ठपोषणबाट सिकाइ उपलब्धिमा सुधार हुने विश्वास गरिन्छ ।

पाविके (२०६८) ले निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन कार्यान्वयन गर्दा कार्यसञ्चयिका (Portfolio) फाइलमा विद्यार्थीको प्रगतिको अभिलेख राखिन्छ। यसका लागि प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रमले विद्यार्थीको विषयगत प्रगति अभिलेख पाठगत आधारमा रेजा (✓) चिन्ह लगाएर राख्न निर्देश गरेको छ।

पाठगत आधारमा प्रगति अभिलेख राख्ने हाम्रो प्रचलनमा विद्यार्थीलाई पाठमा भएका अभ्यास तथा क्रियाकलाप गराएर उनीहरूले ती अभ्यास तथा क्रियाकलाप राम्ररी गर्न सकेनन् भने दोहोर्‍याउन लगाई थप मद्दत समेत गरेर वा आवश्यकताअनुसार वैकल्पिक क्रियाकलाप समेत गराएपछि विद्यार्थीको सिकाइस्तर हेरेर अति उत्तम सिकेकालाई तीनवटा रेजा (✓✓✓), उत्तम सिकेकालाई दुईवटा (✓✓) र सामान्य सिकेकालाई एउटा रेजा (✓) दिनुपर्छ।

शर्मा (२०५९) का अनुसार उच्चस्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोग (२०५५) को प्रतिवेदनमा प्राथमिक तहमा हाल शिक्षण परिपाटी निकै कमजोर रहेकाले कक्षामा विद्यार्थीहरूलाई आकर्षित गर्न र यस तहमा भएको गम्भीर क्षतिलाई कम गर्न उनीहरूका सिकाइसम्बन्धी कमजोरीहरू समयमै पहिचान गरी सुधारात्मक शिक्षण गर्ने परिपाटी बसाल्नु पर्ने सुझाव दिइएको छ। त्यसै गरी उक्त कक्षा १-३ को मूल्याङ्कन प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्नका लागि निरन्तर मूल्याङ्कन र उदार कक्षोन्नतिको व्यवस्था गर्नुपर्ने सुझाव दिइएको छ। जसअनुसार कक्षा दोहोर्‍याउने र विद्यालय छोड्ने अवस्थाबाट सिर्जित शैक्षिक क्षतिलाई घटाउन र विद्यालयहरूलाई पढाइमा प्राथमिक तहको कक्षा १ देखि ३ सम्मका विद्यार्थीहरूले स्वाभाविक रूपमा तल्लो कक्षाबाट माथिल्लो कक्षामा चढ्न पाउने उदार कक्षोन्नतिको व्यवस्था गर्नुपर्दछ। उदार कक्षोन्नतिको नीति अवलम्बन गर्दा अनवरत मूल्याङ्कनलाई संसर्गै लैजान आवश्यक छ। विद्यार्थीको उपलब्धिको लेखाजोखाका निमित्त वार्षिक परीक्षाका अतिरिक्त मासिक, लिखित तथा मौखिक परीक्षा, गृहकार्य, उपस्थिति र अभिलेख समेतलाई आधार बनाउनु पर्दछ, भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ।

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप (२०६३) अनुसार विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा निष्पक्ष मूल्याङ्कन पद्धतिको विकास गर्दै पाठ्यक्रमद्वारा निर्धारित सिकाइ उपलब्धि प्राप्त गर्नेतर्फ केन्द्रित हुनुपर्ने साथै शिक्षणसिकाइ क्रियाकलापमा सुधार ल्याई पृष्ठपोषणमुखी मूल्याङ्कन पद्धतिप्रति ध्यान दिने उल्लेख गरिएको छ। प्रारूपमा नेपालको मूल्याङ्कन पद्धतिमा परीक्षामुखी पद्धतिको बढी अभ्यास हुने गरेकाले धेरै विकृतिहरू जन्माएको छ र निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको कार्य हुन नसकेको अवस्था छ। साथै विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धतिलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा लैजान सकेको छैन। बालबालिकाले सिके नसिकेका आधारमा शिक्षक, विद्यालय र समग्र शैक्षिक

पद्धतिको मूल्याङ्कन गर्ने चलन स्थापित हुन सकेको छैन । यस्तो अवस्थामा विद्यार्थी मूल्याङ्कन निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धतिअनुरूप गर्ने, मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणलाई शैक्षिक योजना निर्माण गर्न र कार्यान्वयनको आधार बनाई सिकारूलाई आजको प्रतिस्पर्धी समाजमा समायोजन हुनसक्ने गरी व्यवस्थित गर्नुपर्ने र यो कार्य चुनौतीपूर्ण समेत रहेको उल्लेख गरिएको छ ।

प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (२०६२, २०६५) का अनुसार विद्यार्थीलाई शिक्षा दिनुको अर्थ उनीहरूलाई पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउनु हो, उनीहरूलाई फेल गरेर असक्षम देखाउनु होइन । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको उद्देश्य विद्यार्थीलाई प्रभावकारी शिक्षण सिकाइ गरेर पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्य पूरा गराउनु हो । यसका लागि पठनपाठनसँगै विद्यार्थीको निरन्तर मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । पठनपाठनसँगै निरन्तर चल्ने भएकाले निर्माणात्मक मूल्याङ्कनलाई निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन मानिएको हो । विद्यार्थीको कक्षा सहभागिता, चालचलन, अवलोकन, मौखिक प्रश्नोत्तर, लिखित जाँच आदि माध्यम विद्यार्थीको निरन्तर मूल्याङ्कनका लागि उपयोगी हुन्छन् । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा शिक्षकले कुनै न कुनै प्रक्रियाबाट विद्यार्थीको सिकाइका बारेमा बराबर निगरानी राखी उनीहरूको कठिनाइ बुझेर शिक्षण गर्नुपर्छ । परिमार्जित पाठ्यक्रमले प्राथमिक तहमा विद्यार्थीको निरन्तर मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई आधार बनाई उदार कक्षोन्नति गर्ने नीति अङ्गीकार गरेको छ । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनले शिक्षाको गुणस्तर बढाउन, कक्षामा विद्यार्थीको चाप घटाउन तथा बीचैमा विद्यालय छाड्ने विद्यार्थीको सङ्ख्यामा कमी ल्याई विद्यार्थीको व्यवहारमा सुधार गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा विद्यार्थीको व्यक्तिगत अभिलेख राखिने हुँदा विद्यार्थीको सर्वपक्षीय अवलोकन गर्न सकिन्छ ।

पाविके (२०६७) ले पाठ्यक्रम गतिविधि : चौमासिक बुलेटिनमा उल्लेख गरेअनुसार आधारभूत तहमा निर्माणात्मक/सुधारात्मक मूल्याङ्कन पद्धतिका आधारमा विद्यार्थीको सिकाइलाई सुनिश्चित गरिएको छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीको सिकाइस्तरमा सुधार गर्नु हो । यसका लागि शिक्षकले विद्यार्थीको व्यक्तिगत सिकाइ उपलब्धिको आधारमा पटकपटक सिकाइ अवसर प्रदान गर्नुपर्ने हुन्छ । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको प्रयोगबाट सिकाइ उपलब्धिको आधारमा विद्यार्थी उपलब्धिको नियमित मूल्याङ्कन गरी सोको अभिलेखका आधारमा कक्षोन्नति गर्नु हो र यसबाट प्राप्त सिकाइ उपलब्धिको स्तर हेरी सुधारात्मक शिक्षण गर्नुपर्छ ।

गौतम (२०६८) ले शिक्षक मासिक पत्रिकामा उल्लेख गरेअनुसार प्रभावकारी सिकाइका लागि 'म कतातिर कसरी गइरहेछु' भन्ने कुरा विद्यार्थीले र 'विद्यार्थीले ज्ञान, सीप तथा अभिवृत्तिको विकास कसरी कुन दिशामा भइरहेछ' भन्ने कुरा शिक्षकले जान्नुपर्ने रहेछ भनी उल्लेख गरेका छन् ।

‘विद्यार्थीले कति जान्यो, के जान्यो र के जानेन’ भन्ने प्रश्नको उत्तर आवधिक परीक्षाले दिए पनि शिक्षण र सिकाइको सीमा त्यति मात्र नभएकाले ‘विद्यार्थीले कस्तो अनुभव गर्दै छ, अब के गर्न सक्छ, त्यसका लागि अरू के गर्नुपर्छ, गर्न सकिन्छ र कसरी गर्ने’ प्रश्न महत्वपूर्ण भएको तर यी प्रश्नहरूको उत्तर कुनै परिकार बनाउन सिकाउने ‘रेसिपी’ जस्तो गरी नआउने रहेछ । किनभने मान्छेले ज्ञान आर्जन गर्ने मात्र नभई निर्माण पनि गर्ने रहेछ तर त्यस्तो ज्ञानको निर्माण दिमागमा हुने भएकोले विद्यार्थीको दिमागमा पनि के कस्तो ज्ञान निर्माण हुँदै छ भन्ने कुरा शिक्षकले लेखाजोखा गरिरहनु पर्ने रहेछ । जसलाई शैक्षणिक भाषामा हामी मूल्याङ्कन (Assessment) भन्छौं, निरन्तर गरिरहनु पर्ने रहेछ । यसरी शिक्षकले शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा विद्यार्थीका बारेमा समेटेका सम्पूर्ण अनुभव, प्राप्त गरेका सूचना र विद्यार्थी आफैले र उसका साथीहरूले समेत प्राप्त गरेको अनुभव र सूचनाको समग्र लेखाजोखालाई निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धति भनिनेरहेछ भन्ने कुरा समेत उक्त पत्रिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

यसरी उपर्युक्तानुसार गरिएको पूर्व साहित्यको पुनरावलोकन तथा समीक्षाका आधारमा प्राथमिक (हाल आधारभूत) तहमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीका विषयमा धेरै चर्चा, परिचर्चा गरिएको पाइएको छ । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयनले विद्यार्थीलाई उसको समस्या बुझी सुधारात्मक शिक्षण गर्न सकिने र शैक्षिक उपलब्धिमा पनि वृद्धि हुने कुरा उल्लेख गरिएको पाइयो तर निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली क्रियान्वयनको अवस्था अर्थात् यस प्रणालीको व्यावहारिक पक्ष के कस्तो रहेको छ भन्ने विषयमा त्यति पहिचान तथा व्याख्या विश्लेषण गरिएको देखिएन । यसै कमीलाई पूरा गर्ने पक्षमा प्रस्तुत शोधपत्र केन्द्रित रहेको छ ।

२.२ अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका

प्रस्तुत अनुसन्धानका लागि मुख्य गरी निर्माणवाद (Constructivism) र गौण गरी व्यवहारवाद (Behaviorism), प्रगतिवाद (Progressivism) बाट अध्ययन गर्नु सान्दर्भिक देखिन्छ । यिनै वादहरूका पृष्ठभूमिमा विभिन्न विचारक तथा सिद्धान्तकारहरूले दिएका सारगर्भित विचारहरूद्वारा प्रतिपादित सैद्धान्तिक खाकाभित्र रहेर यस अध्ययनलाई अगाडि बढाइएको छ । अध्ययनमा प्राप्त हुने तथ्य तथ्याङ्कहरूलाई विश्लेषण गर्न तिनै विद्वानहरूले दिएका सैद्धान्तिक खाकाहरूलाई मुख्य आधारको रूपमा लिइएको छ । त्यो खाका कोर्न निम्नलिखित वाद तथा विचारकहरूको विचार/सिद्धान्तहरूको विश्लेषण गरिएको छ ।

स्किनर (१९०४) ले व्यवहारवादमा उल्लेख गरेअनुसार सिकाइ वा व्यवहार परिवर्तन उपलब्ध वातावरणीय उद्दीपकप्रति सहज क्रममा पैदा हुने प्रतिक्रिया (Response) र त्यसपछि प्राप्त हुने पुनर्वर्तीय उद्दीपक (Reinforced Stimulus) बीचको सम्बन्धबाट सम्भव हुन्छ। यसरी प्रतिक्रिया र पुनर्वर्तीय उद्दीपकबीचको आपसी सम्बन्धबाट व्यवहार परिवर्तन गराउने क्रियापरक सम्बन्ध प्रत्यावर्तनको सिकाइ सिद्धान्त हो। जसलाई उत्तेजना प्रतिक्रियाको सिद्धान्त पनि भनिन्छ। प्राणीले वातावरणमा प्राप्त उद्दीपकप्रति आवश्यकता अनुसार प्रतिक्रिया र क्रियाकलापका निरन्तरताबाट सिकने व्यवहार क्रियापरक व्यवहार हो। जस्तै भोक लागेपछि खानाको खोजी गर्नु, परीक्षा पास गर्न धेरै पढ्नु, त्यस्तै पूर्व जानकारी भएको कुनै उद्दीपकबाट प्राप्त हुने व्यवहार वा सिकाइ प्रतिक्रियापरक व्यवहार हो, जस्तो खानेकुरा देख्दा च्याल आउनु (शर्मा एण्ड शर्मा, २०६१ मा उद्धृत)।

यो सिद्धान्तबाट कुनै पनि कुरा सिक्न सिकारू तत्पर हुनुपर्छ। सिकारू तत्पर र निरन्तर अभ्यास छ भने सिकाइ प्रभावकारी हुन्छ। त्यसकारण निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली र यो सिद्धान्तको नजिकको सम्बन्ध देखिन्छ। किनकि विद्यार्थीको निरन्तर मूल्याङ्कन गर्ने क्रममा क्रमशः सरलबाट जटिलतर्फ सिकाइ उपलब्धि तय गरिएको छ। सिकारूलाई तय गरिएका एउटा शैक्षिक उपलब्धिमा अभ्यस्त गराइसकेपछि मात्र अर्को शैक्षिक उपलब्धितिर अगाडि बढाउनु पर्ने तथा विद्यार्थीहरूका लागि तय गरिएका उपलब्धिहरू क्रमशः हासिल नभएसम्म सिकारूलाई पटक पटक शिक्षकले अभ्यस्त गराउनु पर्ने भन्ने कुराको अध्ययन गर्न यो सिद्धान्तलाई आधार मानिएबाट प्रस्तुत अध्ययनका लागि यसलाई वैचारिक खाकाका रूपमा स्वीकार गरिएको छ।

जोन डिवे (१८५९) ले प्रगतिवादमा उल्लेख गरेअनुसार संसार परिवर्तनशील भएकाले ज्ञान पनि नियमित रूपमा परिवर्तनशील छ तर यसका लागि शिक्षा प्रगतिउन्मुख, बालकेन्द्रित तथा बालकको इच्छा र चाहनासँग सम्बन्धित हुनुपर्दछ। जसको उद्देश्य बालकलाई जहिले पनि क्रियाशील बनाउन सक्ने हुनुपर्छ। सिकाइको एउटा घटनाले अर्को नयाँ सिकाइको स्थिति एकपछि अर्को गरी सिर्जना गर्नु पर्दछ। हरेक अनुभवले अर्को नयाँ अनुभव बटुल्न प्रेरणा दिनु पर्दछ। जसबाट बालकमा सामाजिक दक्षताका साथ वातावरण अनुकूल हुनेगरी नवीनतम ज्ञानको पुनर्निर्माण हुन सकोस्। शिक्षण प्रक्रिया व्यावहारिक र कार्यमूलक (प्रयोगात्मक) हुनुपर्दछ। प्रगतिवादको यस शैक्षिक प्रक्रियाका लागि मुख्य गरी प्रोजेक्ट विधि (Project Method) र गौण गरी छलफल, परीक्षण, प्रयोगात्मक, अवलोकन, गरेर सिकने (Learning by doing), शैक्षिक भ्रमण, पुस्तकालय अध्ययन आदि विधिहरूलाई उत्तम विधिका रूपमा मानिन्छ (ढकाल र कोइराला, २०६५ मा उद्धृत)।

प्रगतिवादका प्रणेता जोन डिबेद्वारा प्रस्तुत विचारहरूलाई आधार मान्दा समग्र शैक्षिक प्रक्रिया (कार्यक्रम) समय र सन्दर्भअनुसार गतिशील हुनुपर्ने देखिन्छ। जुन निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रकृतिसँग मेल खान्छ। फेरि, उनले भनेभैं उपर्युक्तानुसारका समग्र शैक्षिक कार्यक्रमका विषय, सन्दर्भ तथा माध्यमहरू (जस्तो- प्रोजेक्ट विधि) यस निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन कार्यक्रममा पनि उल्लिखित छन् र तिनै पक्षहरूलाई नै जोड दिइएको पाइन्छ। त्यसकारण निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीसँग यो वैचारिक धारणाको सम्बन्ध भएबाट यस वादलाई प्रस्तुत अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका मानिएको छ।

स्टफलविम (१९७१) ले व्यवस्थापन मूल्याङ्कन विधिको CIPP Model मा उल्लेख गरे अनुसार मूल्याङ्कनलाई प्रशासकीय अध्ययन र शैक्षिक निर्णय प्रक्रियासँग सम्बन्धित गर्दै यसलाई व्यवस्थित गर्ने कार्यको रूपमा लिइएको पाइन्छ। मूल्याङ्कनको सफलता निर्णयकर्ताहरू र मूल्याङ्कनकर्ताहरू बीचको सहकार्य र त्यसको गुणस्तरमा भर पर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ। यस नमुनाअनुसार कुनैपनि मूल्याङ्कन कार्यक्रममा सन्दर्भ (Content), लगानी (Input), प्रक्रिया (Process) र प्रतिफल (Product) सम्पूर्ण पक्षको प्रणालीगत रूपमा मूल्याङ्कन गर्ने सन्दर्भ जोडिएको हुन्छ। जहाँ योजना, संरचना, कार्यान्वयन र पुनर्निवेश सम्बन्धी निर्णय एकआपसमा सम्बन्धित रहेर दिइन्छ। यसलाई प्रणालीगत मूल्याङ्कन विधि पनि भनिन्छ र जहाँ कुनै एक पक्षलाई छुट्याउन खोजे सम्पूर्ण पद्धतिलाई असर पर्दछ (खनाल, २०६५)। त्यसैगरी निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन कार्यक्रमलाई पनि शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया र क्रियाकलापको योजना गर्ने, शिक्षण गर्ने, सिकाइ उपलब्धि हासिल भए नभएको लेखाजोखा गर्ने, विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको व्यक्तिगत विवरण प्राप्त गर्ने, समस्या परेका विद्यार्थीको पहिचान गरी तिनीहरूका समस्याको निराकरण गर्न सहयोग गर्ने र पुनः शिक्षणको योजना गर्ने समग्र प्रक्रियामा जोड दिन्छ (खनाल, २०६५ मा उद्धृत)।

यस CIPP नमुनाअनुसार लिइने प्रत्येक चरणका निर्णयहरूका लागि क्रमशः निदानात्मक परीक्षा, दस्तावेज अध्ययन, अन्तर्वार्ता, निरन्तर सूचना सङ्कलन गर्ने प्रक्रिया; विशेषज्ञहरूको उपयोग, पूर्व परीक्षण; निरन्तर अन्तरक्रिया, अवलोकन, अनुगमन; परिमाणात्मक तथा गुणात्मक विश्लेषण जस्ता विधि तथा माध्यमहरू उपयोग गरिन्छन् जुन निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीमा सशक्त रूपमा प्रयोग गरिन्छन्। मूल्याङ्कनको प्रमुख उद्देश्य पनि प्रमाणित नभई नियमित रूपमा सुधार गर्नु नै हो।

प्रस्तुत CIPP Model ले उपर्युक्तानुसार भने बमोजिमका प्रायः सबै उद्देश्य, विशेषता, विधि, प्रक्रिया, आशय तथा निचोड निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीमा समानान्तर रूपमा भेटिन्छन्,

प्रकृति पनि मिल्दोजुल्दो देखिन्छ । तसर्थ निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन कार्यक्रम स्तफलविमको CIPP नमुनासँग सम्बन्धित रहेको पाइएकोले यस नमुनालाई प्रस्तुत अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका मानिएको छ ।

२.३ पुनरावलोकनको उपादेयता

नयाँ विषयमा अध्ययन र अनुसन्धानका लागि सैद्धान्तिक ढाँचा र सम्बन्धित साहित्यको अध्ययन आवश्यक छ । त्यसै मुताविक प्रस्तुत अध्ययनसँग सम्बन्धित विभिन्न धारणा तथा सिद्धान्तको ज्ञान तथा जानकारी र अनुसन्धानबाट निस्किएका निष्कर्षहरूको अध्ययन गर्नु उपयोगी हुन्छ । दर्शनशास्त्रीय र सैद्धान्तिक ज्ञानले अनुसन्धान कार्यको सैद्धान्तिक पक्षमा दिशानिर्देश हुन्छ भने सम्बन्धित साहित्यको अध्ययनले व्यावहारिक सीपको विकासमा सहयोग पुग्दछ । त्यस्तै लेख तथा रचनाहरूको अध्ययनले अध्ययन गर्न खोजिएको विषयमा गहिराइमा पुऱ्याउन मद्दत गर्दछ भने अनुसन्धान प्रतिवेदनका निष्कर्षहरूले कार्यक्रम, रणनीति र कार्ययोजना तय गर्नका लागि सम्भव तुल्याउँदछ ।

सोहीबमोजिम प्रस्तुत शोध प्रस्ताव तयार गर्ने क्रममा यसभित्र प्रयोग गरिएका सैद्धान्तिक खाकाहरूले शोधपत्र पूरा गर्नका लागि सैद्धान्तिक खाका कोर्न सहयोग पुऱ्याएको छ । मूल्याङ्कन तथा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनसम्बन्धी विभिन्न विद्वानका विचारहरू नजिकबाट अवलोकन गर्न अवसर प्राप्त भएको छ । जसले प्रस्तुत शोधपत्रलाई पुष्टि गरी पूरा गर्न स्पष्ट दार्शनिक आधार मिलेको छ । यसैगरी शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा समीक्षा गरिएका सम्बन्धित पूर्व साहित्य जस्तो विभिन्न लेख, रचना, शोधपत्र, योजना कार्यक्रम, निर्देशिका, पत्रिका, प्रतिवेदन, पाठ्यक्रम आदिको अध्ययनबाट विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी भए गरेका व्यवस्थाका विषयमा जानकारीमूलक सूचना प्राप्त हुनुका साथै विषयवस्तुको गहिराइमा पुग्न मद्दत पुगेको छ ।

उपर्युक्त आधारमा र निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था विषयमा छुट्टै विशिष्टता समेट्ने खालको हालसम्म कुनै अध्ययन अनुसन्धान नभइरहेको सन्दर्भमा माथि उल्लिखित सम्बन्धित साहित्य र सैद्धान्तिक खाकाले प्रस्तुत अध्ययनलाई अघि बढाउने, निष्कर्षमा पुऱ्याउने काममा सहयोग पुग्नेछ ।

परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि

कुनैपनि समस्याका विषयमा अध्ययन गर्न निश्चित विधिको आवश्यकता पर्दछ । त्यस्ता विधिहरूको निर्धारण अध्ययन गर्न लागिआएको विषयवस्तुको प्रकृतिमा भर पर्दछ । प्रस्तुत अध्ययनलाई पनि सोही आधारमा तल उल्लेख गरिएअनुसार अधि बढाइएको छ ।

३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा

प्रस्तुत अध्ययनलाई पूरा गर्न शोधार्थी स्वयम्को प्रत्यक्ष स्थलगत भ्रमणको आधारमा प्राप्त तथ्य तथ्याङ्कहरूलाई व्याख्या विश्लेषणका लागि परिमाणात्मक तथा गुणात्मक दुवै अध्ययन ढाँचा मिश्रित रूपमा अवलम्बन गरिएको छ । तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा विभिन्न तालिका, चित्र, प्रतिशत आदिमा प्रस्तुत गरिने हुनाले परिमाणात्मक ढाँचा रहेको छ । साथै अध्ययनमा साथै अध्ययनमा संलग्न पक्षका अभिमतहरू तथा दस्तावेजलाई यस अध्ययनको आधार बनाइने हुनाले उक्त कुरा वर्णन गर्न गुणात्मक ढाँचा रहेको छ ।

३.२ जनसङ्ख्या

यस अनुसन्धान कार्यका लागि मोरङ जिल्ला पथरी स्रोतकेन्द्र (समूह नं. ९) अन्तर्गत शनिश्चरे गाविसमा सञ्चालित १३ र पथरी गाविसमा सञ्चालित ७ गरी जम्मा २० सामुदायिक विद्यालय, ती विद्यालयका प्रधानाध्यापक, तिनै विद्यालयका आधारभूत तहमा अध्यापन गर्ने शिक्षक, अध्ययनरत विद्यार्थी, उनीहरूका अभिभावक, सम्बन्धित स्रोतव्यक्ति तथा विनिलाई जनसङ्ख्याका रूपमा लिइएको छ ।

३.३ नमुना छनोट र आकार

यस अध्ययनका लागि नमुनाका रूपमा स्रोतकेन्द्रको छनोट गर्दा घरपायक हुने गरी सुविधायुक्त नमुना छनोट विधिबाट पथरी स्रोतकेन्द्रलाई छनोट गरिएको छ भने विद्यालय, प्रअ, स्रोतव्यक्ति र विनिको छनोट उद्देश्यमूलक नमुना छनोट विधिद्वारा गरिएको छ । त्यसैगरी आधारभूत तह समेटिने गरी तथा तहगत रूपमा सबै विद्यालयको प्रतिनिधित्व हुने गरी शिक्षक, अभिभावक र विद्यार्थीहरूको छनोट गर्दा सम्भावनायुक्त नमुना छनोट विधिको उपयोग गरिएको छ ।

त्यसैगरी यस अध्ययनका लागि पथरी स्रोतकेन्द्रअन्तर्गतका शनिश्चरे तथा पथरी गाविसभित्र रहेका २० सामुदायिक विद्यालयहरूमध्ये ६ वटा विद्यालयका १/१ जनाका दरले ६ जना प्रअ, २/२

जनाका दरले १२ जना शिक्षक, २/२ जनाका दरले १२ जना विद्यार्थी, २/२ जनाका दरले १२ जना अभिभावक र १ जना स्रोतव्यक्ति तथा १ जना विनिसमेत जम्मा ४४ जनालाई नमुनाको आकारका रूपमा लिइएको छ, जसमा ४ आधारभूत (३ निमावि र १ प्रावि) र २ माध्यमिक तहका सामुदायिक विद्यालय रहेका छन् ।

३.४ नमुना छनोटको आधार

यस अध्ययनले मोरङ जिल्लाको पथरी स्रोतकेन्द्रअन्तर्गत शनिश्चरे र पथरी गाविसका ६ वटा सामुदायिक विद्यालयहरूका प्राथमिक (हाल आधारभूत) तहमा कार्यान्वयन गरिएको निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयन अवस्थालाई मुख्य आधार लिइएको छ । प्रस्तुत अध्ययनको शीर्षक फराकिलो भए तापनि समय, स्रोत तथा साधनको सीमिततामा रही यो अध्ययन शोधार्थीको आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र परेको, भौगोलिक रूपले नजिक, आवतजावत गर्न यातायातको सुविधायुक्त, जातीय, लैङ्गिक, समावेशी प्रतिनिधित्व र प्राप्त तथ्याङ्क (सूचना) विश्वसनीय तथा वैधतायुक्त हुने आधारमा उल्लिखित जनसङ्ख्याबाट मात्र यो अध्ययन सम्पन्न गर्ने गरी नमुना छनोट गरिएको छ । साथै छनोटमा परेका ६ वटा विद्यालयका शिक्षक, विद्यार्थी तथा अभिभावकहरूलाई जातीय, लैङ्गीय र कक्षागत आधारमा छनोट गरिएको छ ।

३.५ अनुसन्धानका साधनहरू

यस अध्ययनका लागि आवश्यक पर्ने तथ्याङ्क सङ्कलन एवम् विश्वसनीय सूचना प्राप्त गर्नका लागि निम्नानुसारका साधन प्रयोग गरिएको छ :

- क. विद्यालय सर्वेक्षण फाराम
- ख. अन्तर्वार्ता प्रश्नावली
- ग. अवलोकन फाराम
- घ. अभिलेख अध्ययन

३.६ साधनको वैधता

साधनको वैधता विभिन्न तथ्याङ्कीय र विशेषज्ञ निर्णयका आधारमा निर्धारण गर्ने गरिन्छ । यस अध्ययनका लागि निर्माण गरिएका साधनलाई वैधता दिने क्रममा शोध शिक्षकको निर्णयलाई

विशेषज्ञ निर्णय (Expert Judgement) का रूपमा लिई वैधता कायम गरिएको छ । यसका लागि शोधपत्र निर्देशकज्यूको सहयोग, राय, सुझावलाई प्रमुख आधार मानिएको छ । साथै समकक्षी साथीहरूसँगको छलफल, विचार विमर्शबाट निस्किएका निष्कर्षित सुझावहरूलाई समेत आधार मानी यस अध्ययनका लागि प्रयोग गरिने साधनहरूको वैधता कायम गरी अध्ययनलाई अन्तिम रूप दिने कार्य सम्पन्न गरिएको छ, जसलाई अनुसूचीमा राखिएका तथ्यहरूले समेत प्रमाणित गर्दछ ।

३.७ तथ्याङ्कका स्रोतहरू

प्रस्तुत शीर्षकमा अध्ययन अनुसन्धानका लागि आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न प्राथमिक तथा द्वितीय दुवै स्रोतको उपयोग गरिएको छ ।

३.७.१ प्राथमिक स्रोत

यस अध्ययनका लागि छनोटमा परेका विद्यालयका प्रअ, शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक, स्रोतव्यक्ति र विनिबाट प्रश्नावली, अन्तर्वार्ता, स्थलगत अध्ययन तथा विद्यालय सर्वेक्षण फारामका माध्यमबाट लिइएका तथ्याङ्क तथा सूचनालाई प्राथमिक स्रोतका रूपमा लिइएको छ । साथै विद्यालयमा राखिएका कार्यसञ्चयिका जस्ता अभिलेखहरूको प्रत्यक्ष अवलोकन गरी अवलोकन फाराममा भरिएका सूचनाहरू समेत प्राथमिक स्रोतका रूपमा रहेका छन् ।

३.७.२ द्वितीय स्रोत

यस अध्ययनका लागि प्राथमिक स्रोतले मात्र तथ्याङ्कहरू पर्याप्त नहुने हुनाले द्वितीय स्रोतका रूपमा नमुना छनोटमा परेका विद्यालयहरूको विद्यार्थी मूल्याङ्कनसम्बन्धी विभिन्न अभिलेख तथा बैठक निर्णय पुस्तिकाहरू, विद्यार्थी उपस्थिति बही जस्ता विद्यालयका तथ्याङ्क एवम् अभिलेखहरू, स्रोतकेन्द्र तथा जिशिकामा रहेका सम्बन्धित अभिलेखहरू साथै निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी निर्देशिका, कार्यान्वयन पुस्तिका, सहयोगी पुस्तिका, स्रोतसामग्री आदिबाट प्राप्त सूचनाहरू रहेका छन् । त्यस्तै शिक्षा मन्त्रालय, शिक्षा विभाग तथा पाविकेबाट प्रकाशित शैक्षिक तथ्याङ्क एवम् शैक्षिक बुलेटिन, पत्रपत्रिका, पूर्व प्रकाशित कृतिहरू तथा अन्य सन्दर्भ सामग्रीहरूबाट प्राप्त तथ्याङ्कहरूलाई समेत द्वितीय स्रोतका रूपमा लिइएका छन् ।

३.८ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया

प्रस्तुत अध्ययन कार्यका लागि आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्न तयार गरिएका साधनको उचित प्रयोगका लागि सम्बन्धित पक्षसँग तोकिएको मिति, समय र स्थानमा भेटघाट, अन्तर्वार्ता, अवलोकन, दस्तावेज अध्ययन जस्ता कार्यलाई अघि बढाउन व्यवस्थित कार्यतालिका तयार गरिएका छन्, जसअनुसार प्रश्नावलीका सहायताले स्रोतव्यक्ति, विनि तथा अन्तर्वार्ता, प्रश्नावलीका सहायताले प्रअ, शिक्षक, विद्यार्थी तथा तिनका अभिभावकबाट आवश्यक सूचना सङ्कलन गरिएका छन् । यस कार्यमा शोधार्थी आफैँ प्रत्यक्ष उपस्थित भई विषयवस्तुलाई स्पष्ट पार्दै ती फारामहरू भराइएका छन् । त्यस्तै विभिन्न सम्बन्धित दस्तावेजहरूको अध्ययनका साथै छनोट गरिएका विद्यालय तथा स्रोतकेन्द्र गई सर्वेक्षण फाराम प्रयोग गरी आवश्यक सूचनाहरू सङ्कलन गरिएका छन् ।

उपर्युक्त आधार र प्रक्रियाबाट यस अध्ययनलाई आवश्यक ठानी प्राप्त गरिएका सूचना, तथ्याङ्क तथा विवरण वस्तुगत र सामाजिक रूपले सर्वस्वीकार्य हुनेछन् भन्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

३.९ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया

यस अनुसन्धानका कार्यमा सङ्कलित तथ्याङ्कहरूलाई उद्देश्यअनुरूप विभिन्न कोणबाट विश्लेषण गर्नका लागि तथ्याङ्कको स्वरूप तथा प्रकृतिअनुसार सूचीकृत रूपमा तालिकीकरण गरी तथ्याङ्कशास्त्रीय विधिद्वारा प्रतिशत, औसत, अनुपात, स्तम्भचित्र, वृत्तचित्र आदिमा राखी परिमाणात्मक तथ्याङ्कहरूलाई गुणात्मक रूपमा परिवर्तन गरी व्याख्या, विश्लेषण र विवेचना गरिएको छ । कतिपय तथ्याङ्कहरूलाई यस शोधपत्रमा उल्लेख गरिएका वाद, सिद्धान्त र पूर्व साहित्यहरूसँग तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ ।

उपर्युक्तानुसार विश्लेषित तथ्याङ्कहरूबाट निचोड तथा निष्कर्ष निकालिएको छ र सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरूलाई सुधारका लागि सुझावका रूपमा प्रस्तुत गरिएका छन् ।

परिच्छेद चार : तथ्याङ्कको व्याख्या, विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण

प्रस्तुत अध्ययनको उद्देश्य पूर्तिका लागि विभिन्न साधनहरूको प्रयोगबाट प्राप्त भएका सूचना तथा तथ्य तथ्याङ्कहरूलाई उद्देश्यअनुसार विभिन्न छुट्टाछुट्टै शीर्षक उप-शीर्षक राखी यस परिच्छेदमा व्याख्या, विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण गरिएको छ । विभिन्न क्षेत्रबाट प्राप्त भएका प्राथमिक तथा द्वितीय तथ्याङ्कका आधारमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयन, यसबाट विद्यार्थीमा परेको प्रभाव, यसमा अपनाइने शिक्षण विधिको प्रयोगको अवस्था, यसका समस्या तथा

यस निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई अभै प्रभावकारी बनाउने उपायहरूलाई वर्णनात्मक तथा तथ्याङ्कशास्त्रीय विधिको प्रयोग गरी तालिका, स्तम्भचित्र, पाईचार्टहरूमा समेत प्रस्तुत गरी निम्नानुसार विश्लेषणात्मक अध्ययन गरिएको छ ।

४.१ निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको स्थिति

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली कसरी क्रियान्वयन भइरहेको छ वा विद्यालयमा यसको अवस्था कस्तो छ, भन्ने कुराको यथार्थता पत्ता लगाउन नमुना छनोटमा परेका ६ वटा विद्यालयका प्रअ, शिक्षक, विद्यार्थी, तिनका अभिभावक, स्रोतव्यक्ति र विनिवाट प्रश्नावलीका आधारमा प्राप्त प्रतिक्रिया तथा स्थलगत अध्ययन अवलोकनका आधारमा पथरी स्रोतकेन्द्रान्तर्गतका पथरी र शनिश्चरे गाविसका विद्यालयमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धति क्रियान्वयनको स्थितिलाई तलका तालिका तथा अनुच्छेदहरूमा निम्नानुसारका उपशीर्षकहरूमा विभाजन गरी विश्लेषण गरिएको छ :

४.१.१ कक्षा सहभागिताको स्थिति

क) प्रश्नावलीको आधारमा

विद्यार्थीहरू शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा कतिको सहभागी हुन्छन् ? भनी शिक्षकहरूलाई सोधिएको प्रश्नमा निम्न प्रतिक्रिया पाइयो । जसलाई तालिका नं. १ मा देखाइएको छ :

तालिका : १, कक्षा सहभागिताको स्थिति

सि.नं.	प्रतिक्रियाहरू	शिक्षकको सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	केही मात्र सहभागी हुन्छन् ।	६	५०%
२.	सबै सहभागी हुन्छन् ।	६	५०%
३.	प्रतिक्रिया नै देखाउँदैनन् ।	०	०

स्रोत : शिक्षकबाट व्यक्त प्रतिक्रिया, २०६८ ।

माथिको तालिकाअनुसार ५०% शिक्षकले शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा केही मात्र सहभागी हुन्छन् भनी बताए भने बाँकी ५०% ले सबै सहभागी हुन्छन् भन्ने प्रतिक्रिया दिए । जति विद्यार्थीहरू शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सक्रिय हुन्छन् त्यति नै निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी रूपले सञ्चालन भएको मानिन्छ । अध्ययन क्षेत्रका नमुना विद्यालयलाई हेर्दा विद्यार्थीहरूको सिकाइ क्रियाकलापमा सहभागिता निम्नस्तरको नै रहेको देखियो । तसर्थ यो कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन भएको पाइएन ।

ख) स्थलगत अध्ययन/ अवलोकनका आधारमा

माथिको भनाइलाई पुनर्पुष्टि गर्नका लागि नमुना छनोटमा परेका विद्यालयका कक्षा-३ का विद्यार्थीहरूको कक्षा सहभागिताको स्थिति पत्ता लगाउन अनुसूची १० बमोजिमको फाराम विकसित गरी भरिएको तथ्याङ्कबाट निम्नअनुसारको विवरण प्राप्त गरियो, जसलाई तालिका नं. २ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका : २, कक्षा सहभागिताको स्थिति

क्र. सं.	विद्यालय	कक्षा सुरुवातसँगै तम्तयार रहने विद्यार्थी प्रतिशत	कक्षामा आफ्नो विचार प्रस्तुत गर्न अग्रसर हुने विद्यार्थी प्रतिशत	अरूलाई सहयोग गर्न तत्पर रहने विद्यार्थी प्रतिशत	विषयवस्तुसँग आधारित भएर प्रश्न सोध्ने विद्यार्थी प्रतिशत	कक्षा नियमको पालना र सम्मान गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत	कक्षामा भइरहेको गतिविधि प्रति ध्यान दिने विद्यार्थी प्रतिशत	शिक्षकले दिएको निर्देशन पालना गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत
१.	पञ्चायत उमावि	६०	४८	५२	४४	५६	३६	५६
२.	बालकल्याण निमावि	५७.६९	५३.८४	४२	३८.४६	४२.३०	४६.९५	५३.८४
३.	सरस्वती प्रावि	५७.९४	५४.२८	५७.९४	९४.२८	५७.९४	३७.९४	५४.२८
४.	सुनाखरी निमावि	५४.८३	५३.३३	३७.७७	५३.३३	४६.६६	५९.९९	६२.२२
५.	सिंहवाहिनी उमावि	४८.८३	४८.८३	४६.५९	३२.५५	६०.४६	३७.२०	५८.९३
६.	हिरक निमावि	५२.७७	४०.९६	६६.६६	२७.७७	३६.९९	४४.४४	५५.५५
	औसत प्रतिशत:	५३.७९	४९.९९	५७.०९	३८.३९	४९.७७	४९.८४	५६.६८
	कुल औसत प्रतिशत:	४९.६२%						

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण तथा प्रअ/शिक्षकबाट व्यक्त प्रतिक्रिया, २०६८ ।

नमुना छनोटमा परेका विद्यालयहरूमा यस निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धति अन्तर्गत रहेर सञ्चालन गरिएको कार्यक्रममा विद्यार्थीको कक्षा सहभागिताको स्थितिलाई माथिको तालिका नं. २ का आधारमा विश्लेषण गर्दा कक्षा सुरुवातसँगै तम्तयार रहने, कक्षामा आफ्नो विचार प्रस्तुत गर्न अग्रसर हुने, अरूलाई सहयोग गर्न तत्पर रहने, विषयवस्तुसँग आधारित भएर प्रश्न सोध्ने, कक्षा नियमको पालना र सम्मान गर्ने, कक्षामा भइरहेका गतिविधिप्रति ध्यान दिने र शिक्षकले दिएका निर्देशन पालना गर्ने विद्यार्थीको औसत प्रतिशत क्रमशः ५३.७९, ४९.९९, ५७.०९, ३८.३९, ४९.७७, ४९.८४ र ५६.६८ रहेको पाइयो । जसमा दिइएका उपशीर्षकमध्ये विषयवस्तुसँग आधारित भएर प्रश्न सोध्ने विद्यार्थीको औसत प्रतिशत सबैभन्दा कम अर्थात् ३८.३९ प्रतिशत मात्र रहेको देखियो । यस तथ्यले निरन्तर मूल्याङ्कन कार्यक्रमको तीतो यथार्थ उजागर गरेको छ । त्यस्तै शिक्षकले दिएको निर्देशन पालना गर्ने विद्यार्थीको औसत प्रतिशत ५६.६८ रहेको छ । जसलाई पनि सन्तोषजनक मान्न सकिँदैन । नमुना छनोटमा परेका सबै विद्यालयहरूको यस कार्यक्रम अन्तर्गतको

कक्षाकार्यको कुल औसत प्रतिशत केवल ४९.६२ रहेबाट समग्रमा कक्षा सहभागिताको स्थिति निम्नस्तरमै रहेको पाइयो । जुन प्रश्नावलीको आधारमा प्राप्त प्रतिक्रियाको प्रतिशत (५०) सँग मिल्न खोजेको देखिन्छ ।

४.१.२ कक्षाकार्यको स्थिति

क) प्रश्नावलीका आधारमा

कक्षामा तपाईंको कक्षाकार्यमा कतिको चाख, सरिक र सक्रियता रहेको छ ? भनी सोधिएको प्रश्नमा विद्यार्थीले दिएको प्रतिक्रियालाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

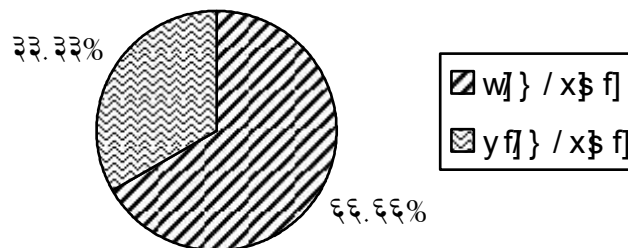
तालिका नं. : ३, कक्षाकार्यमा चाख, सरिक र सक्रियता रहने विद्यार्थी विवरण

प्रतिक्रिया	धेरै रहेको	प्रतिशत	थोरै मात्र रहेको	प्रतिशत	रहेको छैन	प्रतिशत
जना	८	६६.६	४	३३.३३	-	०

स्रोत : विद्यार्थीबाट व्यक्त प्रतिक्रिया, २०६८ ।

माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको विद्यार्थी प्रतिक्रियामा यस मूल्याङ्कन प्रणालीको सूचक कक्षाकार्यमा आफ्नो चाख र सक्रियता बढेको छ भन्ने कुरा धेरै जना विद्यार्थीले व्यक्त गरेका छन् । जहाँ ६६.६६ प्रतिशत विद्यार्थीले आफ्नो चाख र सक्रियता धेरै बढेको र ३३.३३ प्रतिशत विद्यार्थीले आफ्नो चाख र सक्रियता थोरै मात्र रहेको पाइएको छ भने चाख रहेको छैन भन्ने विद्यार्थी सङ्ख्या छैन अर्थात शून्य प्रतिशत छ । उक्त कुरालाई चित्रद्वारा अझ स्पष्ट पारिएको छ ।

चित्र नं. : १, कक्षाकार्यमा विद्यार्थी सक्रियताको स्थिति

ख) स्थलगत अध्ययन/अवलोकनका आधारमा

छनोट गरिएका विद्यालयमा निरन्तर मूल्याङ्कनमा आधारित कक्षाकार्य (कक्षागत छलफल, साना समूह छलफल र कुनै पनि लिखित कार्य) मा कक्षा ३ का विद्यार्थीको

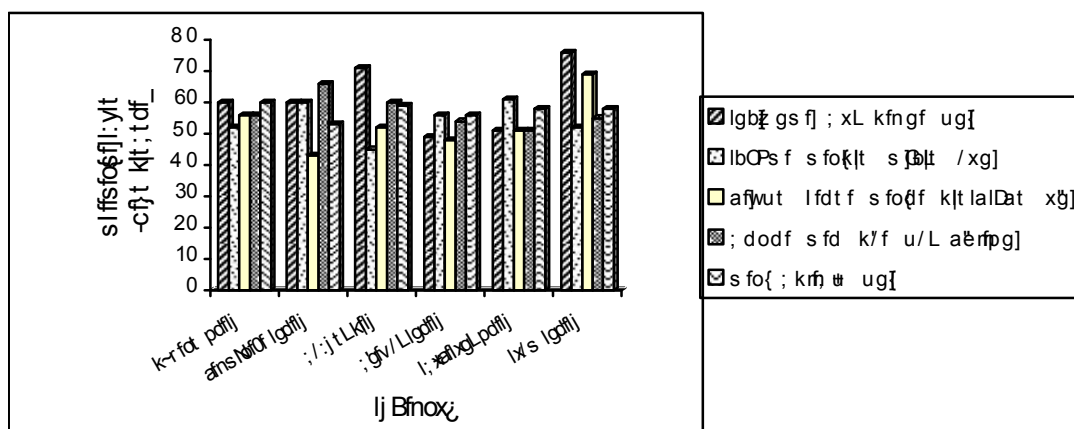
कक्षाकार्यको स्थिति कस्तो छ भनी अनुसूची ११ बमोजिमको फाराम विकसित गरी स्थलगत सर्वेक्षण तथा सम्बन्धित शिक्षकसँगको अन्तर्क्रियाबाट अनुसूची १२ मा देखाइएअनुसारको प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा विद्यार्थीको कक्षाकार्यको स्थितिलाई हेर्दा निर्देशनको सही पालना गर्ने, दिइएका कार्यप्रति केन्द्रित रहने, बोधगत क्षमता कार्यमा प्रतिबिम्बित हुने, समयमा काम पूरा गरी बुझाउने र कार्य सफासँग गर्ने विद्यार्थीको औसत प्रतिशत क्रमशः ६१, ५६, ५७, ५७, ५७ रहेको पाइयो । जुन तथ्याङ्क प्रायःजसो अर्थात् ५०-५७ प्रतिशत विद्यार्थी कक्षाकार्यमा सहभागिता देखाउँछन् भन्ने दायराभित्र पर्दछ । उक्त तालिकामा दिइएका तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गरी कक्षाकार्यमा कहिलेकाहीं

(२५-५०%) मात्र सहभागिता जनाउने विद्यार्थीको औसत प्रतिशत ४५.५ रहेको पाइयो भने विरलै (०-२५%) मात्र कक्षाकार्यमा सरिक र सक्रिय हुने विद्यार्थी भेटिएन । सधैं

(७५-१००%) कक्षाकार्यमा सहभागिता हुने विद्यार्थी हिरक निमाविमा (७६%) देखियो । समग्रमा भन्दा नमुना छनोटमा परेका विद्यालयहरूमा विद्यार्थीको कार्यको स्थिति ५८ प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको पाइयो । जसमाथि पनि उक्त सबै विद्यालयहरूमा प्रायःजसो विद्यार्थीहरूको कक्षाकार्यमा सक्रियता रहेको पाइयो । उक्त तथ्याङ्क प्रश्नावलीबाट प्राप्त तथ्याङ्क (६६.६६%) को नजिक रहेको छ ।

प्रस्तुत तथ्याङ्कलाई स्तम्भ चित्रमा राखी अझ स्पष्ट पार्दा-

चित्र नं.: २, कक्षाकार्यको स्थिति

प्रस्तुत स्तम्भचित्रअनुसार निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन कार्यक्रमअन्तर्गत विद्यार्थीको कक्षाकार्यको स्थिति स्पष्ट देख्न सकिन्छ । जसअनुसार बालकल्याण निमाविमा सबैभन्दा कम ४३ प्रतिशत र हिरक निमाविमा सबैभन्दा बढी ७६ प्रतिशत विद्यार्थीको कक्षाकार्यमा चाख, सरिक र सक्रियता रहेको देखिन्छ । जसमा क्रमशः बोधगत क्षमता कार्यमा प्रतिबिम्बित हुने र निर्देशनको सही पालना गर्ने विद्यार्थीहरू पर्दछन् । उक्त स्तम्भचित्रबाट पनि सबैजसो नमुना विद्यालयमा प्रायःजसो विद्यार्थीहरूको कक्षाकार्यमा सरिक र सक्रियता रहेको देखिन्छ ।

४.१.३ गृहकार्यको स्थिति

क) प्रश्नावलीका आधारमा

निरन्तर मूल्याङ्कनअन्तर्गत अध्ययन गरेका विद्यार्थीहरूका अभिभावकहरूलाई तपाईंका बालबालिकाहरूलाई सर, मीसहरूले कतिको गृहकार्य दिने गर्नुभएको छ भनी सोधिएको प्रश्नमा सहभागी अभिभावकहरूले तलको तालिकामा उल्लेख गरिएअनुसार प्रतिक्रिया दिए ।

तालिका नं. : ४, गृहकार्यको स्थिति

प्रतिक्रिया	अभिभावकको सङ्ख्या	प्रतिशत	प्रतिक्रिया	अभिभावकको सङ्ख्या	प्रतिशत	प्रतिक्रिया	अभिभावकको सङ्ख्या	प्रतिशत
दिने गरेको	९	७५	नदिने गरेको	१	८.३३	केही थाहा नहुने	२	१६.६६

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०६८ ।

उपर्युक्त तालिकाअनुसार नमुना छनोटमा परेका विद्यालयका ७५ प्रतिशत अभिभावकबाट आफ्ना बालबालिकाहरूलाई गृहकार्य दिएको हुन्छ भन्ने जवाफ पाइयो भने ८.३३ प्रतिशत

अभिभावकबाट आफ्ना बालबालिकाहरूलाई गृहकार्य दिने नगरेको, १६.६६ प्रतिशत अभिभावकबाट गृहकार्य दिए नदिएको बारेमा आफूहरूलाई केही थाहा नहुने कुरा जानकारी पाइयो । यसका आधारमा गृहकार्यको प्रभावकारी प्रयोग हुने नसकेको देखियो ।

ख) स्थलगत अध्ययन र अवलोकनका आधारमा

छनोट गरिएका विद्यालयका कक्षा ३ का विद्यार्थीहरूको गृहकार्यको स्थिति थाहा पाउन अनुसूची १३ बमोजिमको फाराम विकसित गरी स्थलगत अध्ययन अवलोकनका आधारमा अनुसूची १४ मा उल्लेख गरिएअनुसार प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा गृहकार्यको स्थितिलाई सूक्ष्मरूपमा विश्लेषण गर्दा दिइएको निर्देशनको पालना गर्ने ८७.६ प्रतिशत, अक्षरहरू पढ्न सक्ने गरी लेख्ने ७९.४८ प्रतिशत, दिइएको समयमा कार्य बुझाउने ८५.२३ प्रतिशत र कार्य सफासँग प्रस्तुत गर्ने ८२.२३ प्रतिशत रहेको देखियो । समग्रमा अध्ययन क्षेत्रका कक्षा ३ का विद्यार्थीको गृहकार्यको स्थिति भने सन्तोषजनक अवस्थाको रहेको देखियो ।

४.१.४ परियोजना कार्यको स्थिति

क) प्रश्नावलीका आधारमा

कक्षामा परियोजना कार्यहरूमा तपाईंको कतिको चाख र सहभागिता रहेको छ ? भनी सोधिएको प्रश्नमा नमुना छनोटमा परेका विद्यार्थीले दिएको प्रतिक्रियालाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

तालिका : ५, परियोजना कार्यहरूमा चाख राख्ने विद्यार्थी विवरण

प्रतिक्रिया	धेरै रहेको	प्रतिशत	थोरै रहेको	प्रतिशत	रहेको छैन	प्रतिशत
जना	१०	८३.३३	२	१६.६६	०	०

स्रोत : विद्यार्थीबाट व्यक्त प्रतिक्रिया, २०६८ ।

माथिको तालिकाबाट प्रस्तुत गरिएको विद्यार्थी प्रतिक्रियामा ८३.३३ प्रतिशत विद्यार्थीले आफ्नो चाख र सक्रियता धेरै रहेको र १६.६६ प्रतिशत विद्यार्थीले आफ्नो चाख र सक्रियता थोरै मात्र रहेको पाइयो भने चाख र सक्रियता रहेको छैन भन्ने प्रतिक्रिया १ जना विद्यार्थीबाट पनि पाइएन ।

ख) स्थलगत अध्ययन/ अवलोकनका आधारमा

छनोट गरिएका कक्षा ३ का विद्यार्थीमा भएको परियोजना कार्यसम्बन्धी स्थिति पत्ता लगाउन अनुसूची १३ बमोजिम विकसित गरिएको फाराममा प्राप्त तथ्याङ्कलाई भरी निम्न तालिका अनुसारको सूचना प्राप्त गरियो, जसलाई तालिका नं. ७ मा देखाइएको छ।

तालिका : ६, विद्यार्थीमा भएको परियोजना कार्य सम्बन्धी स्थिति

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	समूहले निर्धारण गरेको उद्देश्य हासिल गर्न योगदान गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत	अरूहरूको काम, भावना वा सीपको कदर गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत	समूहगत काममा विषयगत ज्ञानको योगदान गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत	समूहमा मिलेर काम गर्ने बानी र जिम्मेवारीको उचित बाँडफाँड गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत
१	पञ्चायत उमावि	४४.०	४०.०	४०.०	४४.४४
२	बालकल्याण निमावि	४६.१५	४२.३	३८.४६	४३.३
३	सरस्वती प्रावि	४०.०	४२.८५	३४.२८	३७.१४
४	सुनाखरी निमावि	४८.८८	३७.७७	३७.७७	३५.५५
५	सिंहवाहिनी उमावि	४८.८३	३२.५५	४१.८६	३७.२०
६	हिरक निमावि	५०.०	४१.६६	४४.४४	४१.६६
औसत प्रतिशत :		३९.६४%	३९.५२%	३९.४६%	३९.७१%
कुल औसत प्रतिशत		३९.५८ %			

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण र विषय शिक्षकसँगको छलफल, २०६८ ।

माथि तालिकामा प्रस्तुत गरिएको विवरणलाई आधार मानी निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धतिअन्तर्गतको नमुना कक्षाका विद्यार्थीको परियोजना कार्यको स्थितिलाई हेर्दा समूहले निर्धारण गरेको उद्देश्य हासिल गर्न योगदान गर्ने विद्यार्थीको प्रतिशत ३९.६४, अरूहरूको काम, भावना वा सीपको कदर गर्ने विद्यार्थीको प्रतिशत ३९.५२, समूहगत काममा विषयगत ज्ञानको योगदान गर्ने विद्यार्थीको प्रतिशत ३९.४६ र समूहमा मिलेर काम गर्ने बानी र जिम्मेवारीको उचित बाँडफाँड गर्ने विद्यार्थीको प्रतिशत ३९.७१ रहेको देखियो । समग्रमा परियोजना कार्यमा विद्यार्थीको कुल औसत

आकर्षण र सक्रियता ३९.५८ प्रतिशत रहेको पाइयो । यस प्रकार जोन डिबे (१८५९) ले प्रगतिवादमा भनेभैं निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धति अन्तर्गतको यस परियोजना कार्यमा विद्यार्थीहरूको चाख र सक्रियतामा आकर्षणले धेरै स्थान लिँदै गएको देखिए पनि उनले भनेभैं विद्यार्थीहरूमा यस कार्यसम्बन्धी ज्ञान तथा सीप कमै मात्रामा भएको पाइएकोले विद्यार्थीहरूको यस कार्यक्रमप्रतिको बढ्दो चाखलाई गुणात्मक स्थिरतामा लैजान सम्बन्धित पक्षले चासो देखाउनु पर्ने देखिन्छ ।

४.१.५ कार्यसञ्चयिका प्रयोगको स्थिति

क) प्रश्नावलीका आधारमा

तपाईंको विद्यालयमा कार्यसञ्चयिका फाइलको निर्माण र प्रयोग हुँदै आएको छ ? भनी सोधिएको प्रश्नमा नमुना विद्यालयका १२ जना शिक्षकहरूले दिएको प्रतिक्रियाको आधारमा कार्यसञ्चयिकाको निर्माण र प्रयोगको अवस्थालाई निम्न तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका : ७, कार्यसञ्चयिकाको निर्माण र प्रयोगको अवस्था

कार्यसञ्चयिका निर्माण गर्ने शिक्षकको सङ्ख्या	प्रतिशत	कार्यसञ्चयिका निर्माण नगर्ने शिक्षकको सङ्ख्या	प्रतिशत	कार्यसञ्चयिका प्रयोग गर्ने शिक्षकको सङ्ख्या	प्रतिशत	कार्यसञ्चयिका प्रयोग नगर्ने शिक्षकको सङ्ख्या	प्रतिशत
१२	१००%	-	०	१०	८३.३३	२	१६.६६

स्रोत : शिक्षकबाट व्यक्त प्रतिक्रिया, २०६८ ।

माथिको तालिकाअनुसार नमुना छनोटका सबै अर्थात् १२ जना शिक्षकले कार्यसञ्चयिकाको निर्माण गरेको पाइयो तर यसको प्रयोग भने १० जना (८३.३३%) शिक्षकले मात्र गरेको भने यसको प्रयोग नगर्ने नमुना छनोटमा परेका विद्यालयका २ जना (१६.६६%) शिक्षकहरू मात्र रहेको पाइयो ।

ख) स्थलगत अध्ययन अवलोकनका आधारमा

नमुना छनोटमा परेका विद्यालयका प्रअ तथा शिक्षकसँगको अन्तर्क्रिया र स्थलगत अध्ययन अवलोकन गर्दा ती विद्यालयहरूमा कार्यसञ्चयिका फाइलको प्रयोग निम्नअनुसार गर्ने गरेको पाइयो ।

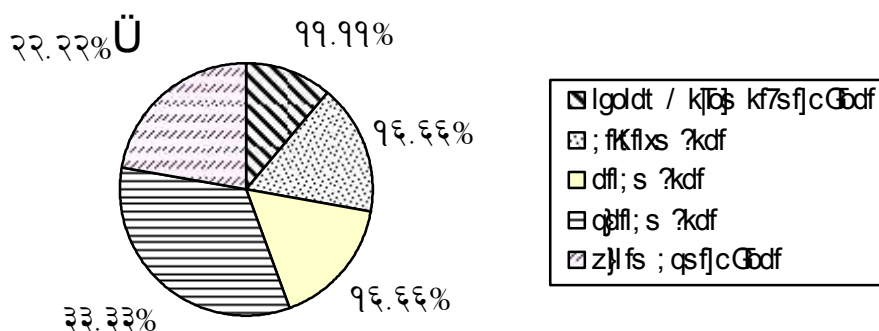
तालिका : ८, कार्यसञ्चयिका फाइलको प्रयोगको स्थिति

क्र.सं.	विवरण	प्रअ/शिक्षकको सङ्ख्या	प्रतिशत
१	नियमित र प्रत्येक पाठको अन्त्यमा	२	११.११%
२	साप्ताहिक रूपमा	३	१६.६६%
३	मासिक रूपमा	३	१६.६६%
४	त्रैमासिक रूपमा	६	३३.३३%
५	शैक्षिक सत्रको अन्त्यमा	४	२२.२२%
जम्मा :		१८	१००%

स्रोत : स्थलगत अध्ययन अवलोकन, २०६८

प्रस्तुत तालिकामा उल्लेख गरिएको तथ्याङ्कका आधारमा हेर्दा धेरैजसो अर्थात् ३३.३३ प्रतिशत प्रअ तथा शिक्षकहरूले कार्यसञ्चयिका फाइलमा त्रैमासिक रूपमा विद्यार्थीको प्रगति विवरणको अभिलेख चढाउने गरेको पाइयो । त्यस्तै साप्ताहिक वा मासिक रूपमा १६.६६ प्रतिशत प्रअ/शिक्षकले मात्र विद्यार्थीको प्रगति विवरण उक्त कार्यसञ्चयिका फाइलमा राख्ने गरेको पाइयो भने २२.२२ प्रतिशत प्रअ/शिक्षकहरूले शैक्षिक सत्रको अन्त्यमा एकैचोटि विद्यार्थीको प्रगति विवरण सो फाइलमा राख्ने गरेको पाइयो । केवल ११.११ प्रतिशत अर्थात् साह्रै थोरै प्रअ/शिक्षकहरूले मात्र नियमित वा प्रत्येक पाठको अन्त्यमा विद्यार्थीको प्रगति विवरणको अभिलेख कार्यसञ्चयिका फाइलमा राख्ने गरेको पाइयो । यस तथ्यबाट के प्रष्ट हुन आउँछ भने विद्यार्थीहरूको सर्वाङ्गीण पक्षको विकास गर्न उनीहरूको दैनिक व्यवहार तथा क्रियाकलापको अवलोकन गरी त्यसको विवरण कार्यसञ्चयिका फाइलमा दैनिक रूपमा चढाउनु पर्नेमा सोअनुरूपको कार्य सबै प्रअ/शिक्षकले गर्ने गरेको पाइएन । तर स्टफलविम (१९७१) ले सीआईपीपी मोडेलमा सम्पूर्ण पक्षको प्रणालीगत रूपमा नियमित तवरले मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गर्नुपर्छ भनेभैं विद्यार्थी मूल्याङ्कन निरन्तर गरी त्यसको अभिलेख पनि दैनिक वा नियमित रूपमा राख्न विशेष ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ । उपर्युक्त तथ्याङ्कलाई वृत्तचित्रमा देखाउँदा-

चित्र : ३, कार्यसञ्चयिकाको प्रयोगको स्थिति

४.१.६ पाठ्यक्रमले तोकेको मूल्याङ्कन मापदण्ड प्रयोगको स्थिति

यस अध्ययनमा संलग्न ६ विद्यालयका १२ जना शिक्षकहरूले पाठ्यक्रममा तोकेका निरन्तर मूल्याङ्कनका ५ वटा मापदण्डहरूलाई मूल्याङ्कनको आधारको रूपमा निम्न तालिकाअनुसार प्रयोग गरिएको पाइयो ।

तालिका : ९, मूल्याङ्कन आधारका रूपमा मापदण्ड प्रयोगको स्थिति

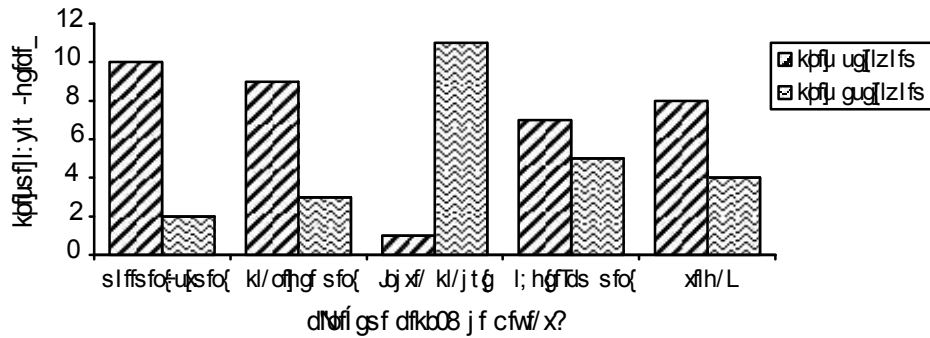
क्र.सं.	आधार वा मापदण्ड	प्रयोग गर्ने शिक्षक		प्रयोग नगर्ने शिक्षक	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१	कक्षाकार्य/गृहकार्य	१०	८३.३३	२	१६.६६
२	परियोजना कार्य	४	३३.३३	८	६६.६६
३	व्यवहार परिवर्तन	१	८.३३	११	९१.६६
४	सिर्जनात्मक कार्य	७	५८.३३	५	४१.६६
५	हाजिरी	८	६६.६६	४	३३.३३

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण तथा अवलोकन, २०६८ ।

प्रस्तुत तालिकाअनुसार कक्षाकार्य/गृहकार्यलाई प्रयोग गर्ने शिक्षक सङ्ख्या १० जना (८३.३३%) र परियोजना कार्यलाई प्रयोग गर्ने शिक्षकको सङ्ख्या ४ (३३.३३%) रहेको पाइयो भने हाजिरीलाई ८ जना (६६.६६%), सिर्जनात्मक कार्यलाई ६ जना (५८.३३%) ले निरन्तर मूल्याङ्कनका आधारका रूपमा प्रयोग गरेको पाइयो । जुन प्रयोग पाठ्यक्रमको लक्ष्योन्मुख तर्फ केन्द्रित देखिन्छ तर व्यवहार परिवर्तनलाई साच्चै थोरै अर्थात् १ जना (८.३३%) शिक्षकले मात्र आफ्नो मूल्याङ्कनको आधार बनाएको पाइयो । तसर्थ यो स्थितिलाई तत्काल सुधार्नुपर्ने देखिन्छ । त्यसमाथि पनि पाठ्यक्रमले मूल्याङ्कन आधारको रूपमा प्रयोग गरेको व्यवहार परिवर्तनको पक्षलाई १ जना (८.३३%) शिक्षकले मात्र अपनाएको पाइयो भने ११ जना (९१.६६%) शिक्षकले नअपनाएको पाइयो ।

जबकि स्किनर (१९०४) ले व्यवहारवादमा भनेभैं विद्यार्थीका लागि प्रयोग गरिएका उपलब्धिहरू क्रमशः हासिल नभएसम्म पटक-पटक शिक्षकले अभ्यस्त गराइरहनुपर्ने, जसबाट व्यावहारिक परिवर्तन हुने विश्वास गरिन्छ तर यहाँ व्यवहार परिवर्तनलाई मूल्याङ्कन आधारको रूपमा १ जना शिक्षकले मात्र प्रयोग गरिएबाट विद्यार्थीमा व्यावहारिक परिवर्तन आउने कुराको व्यावहारिक प्रयोग हुन पाएको देखिँदैन ।

चित्र : ४, पाठ्यक्रमले तोकेको मूल्याङ्कन मापदण्ड प्रयोगको स्थिति

माथि प्रस्तुत गरिएको स्तम्भचित्रलाई अध्ययन गर्दा निरन्तर मूल्याङ्कनका लागि पाठ्यक्रमले तोकेका मूल्याङ्कनका आधारहरूलाई सबै शिक्षकहरूले अपनाएको देखिँदैन । त्यसैले यस स्थितिप्रति सम्बन्धित सबैको ध्यान केन्द्रित हुन सकेमात्र यस कार्यक्रमले सार्थकता पाउने देखिन्छ ।

४.१.७ पाठशिक्षणसँगै मूल्याङ्कन गराइको स्थिति

पाठ शिक्षणसँगै मूल्याङ्कन गराइको स्थिति थाहा पाउन तपाईंका विद्यालयका शिक्षकहरू पाठ शिक्षणसँगै मूल्याङ्कन गर्दै आउनु भएको छ ? भनी प्रश्नावलीको आधारमा सोधिएको प्रश्नमा प्रधानाध्यापकहरूले तलको तालिका नं. ११ मा देखाइएअनुसारको प्रतिक्रिया दिए :

तालिका : १०, पाठ शिक्षणसँगै मूल्याङ्कन गराइको स्थिति

प्रतिक्रिया	छ	प्रतिशत	छैन	प्रतिशत
जना	४	६६.६६	२	३३.३३

स्रोत : प्र.अ. बाट व्यक्त प्रतिक्रिया, २०६८ ।

माथिको तालिका नं. ११ मा देखाइएअनुसार ६६.६६ प्रतिशत विद्यालयमा पाठ शिक्षणसँगसँगै विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दै आइएको प्रधानाध्यापकहरूबाट प्रतिक्रिया पाइयो । यस्तो प्रक्रिया नअपनाउने विद्यालयको सङ्ख्या ३३.३३ प्रतिशत रहेको समेत पाइयो ।

४.२ निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनबाट विद्यार्थीमा परेको प्रभाव कुनै पनि कार्यक्रमको क्रियान्वयन अर्थात् त्यसको व्यावहारिक प्रयोगबाट सम्बन्धित सरोकारवाला पक्षहरूमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा प्रभाव परिरहेको हुन्छ। सोही मुताविक यस निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनबाट पनि विद्यार्थीको उपस्थिति, नियमितता, सिकाइ उपलब्धि जस्ता विभिन्न पक्षहरूमा प्रभाव परिरहेको पाइएको छ। त्यस्ता पक्षहरूमध्ये केहीलाई प्रस्तुत अध्ययनको यस शीर्षकअन्तर्गत निम्नानुसारका उप शीर्षकहरूमा विभाजन गरी प्राप्त तथ्याङ्कको प्रस्तुतीकरण, व्याख्या र विश्लेषणका आधारमा अध्ययन गरिएको छ।

४.२.१ विद्यार्थीको उपस्थिति वा नियमिततामा परेको प्रभाव

विद्यार्थीको उपस्थिति वा नियमिततामा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धतिको क्रियान्वयनले के कस्तो प्रभाव पारेको छ भन्ने कुराको अध्ययन गर्न नमुना छनोटमा परेका विद्यालयका कक्षा ३ का विद्यार्थीको वार्षिक उपस्थितिसम्बन्धी प्रस्तुत तालिकामा उल्लिखित विवरणका आधारमा तुलनात्मक विश्लेषण गरिएको छ। जसलाई विस्तृत रूपमा अनुसूची १६ मा समेत देखाइएको छ।

तालिका : ११, विद्यार्थी उपस्थिति/ नियमितताको तुलनात्मक स्थिति

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धति लागू हुनुभन्दा पहिले				निरन्तर मूल्याङ्कन लागू भएपछि				विद्यार्थी नियमिततामा आएको परिवर्तन
		शै.स. २०६४				शै.स. २०६७				
		पढाइ भएको दिन	जम्मा उपस्थिति दिन	औसत उपस्थिति प्रतिशत	उपस्थिति प्रतिशत	पढाइ भएको दिन	जम्मा उपस्थिति दिन	औसत उपस्थिति प्रतिशत	उपस्थिति प्रतिशत	
१.	पञ्चायत उमावि पथरी	१७०	२८७७	१५०.७०	८५.१४	१८९	२६८०	१७१.४०	८८.८१	३.६६
२.	बालकल्याण निमावि शनिश्चरे	१८२	३७३३	१३५.५२	७२.०९	१९४	४३५५	१६९.८८	७८.२८	६.२०
३.	सरस्वती प्रावि पथरी	१५७	२९१०	९५.७२	६०.९७	१९०	३७५२	१२१.०३	६३.७०	२.७३
४.	सुनाखरी निमावि पथरी	१६२	५७८२	१०१.६०	६०.४८	१६७	६८३०	१२९.९८	७१.८१	११.३४
५.	सिंहबाहिनी उमावि शनिश्चरे	१७७	६४०५	१३१.९४	७१.७१	१९२	७२७२	१६४.९३	७९.२९	७.५९
६.	हिरक निमावि शनिश्चरे	१५८	३६७७	८३.९४	६४.४४	१९३	३६७७	१०५.५४	६७.१६	२.७२
	औसत	१६७.६६	२५३८४	११६.५७	६९.१४	१८७.५	२८५६६	१४३.७९	७४.८४	५.७

स्रोत : विद्यालय अभिलेख, २०६४ र २०६७ (विद्यार्थी हाजिरी खाता २०६४, २०६७ समेत)।

नमुना छनोटमा परेका विद्यालयहरूको तालिकामा प्रस्तुत गरिएअनुसारको तथ्याङ्कका आधारमा विश्लेषण गर्दा पञ्चायत उमाविको निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन नहुँदाको अवस्था अर्थात् शैक्षिक सत्र २०६४ मा जम्मा १७० दिन पढाइ भएको देखिन्छ भने निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन भएको पछिल्लो वर्ष अर्थात् शैक्षिक सत्र २०६७ मा १८९ दिन पढाइ भएको देखिन्छ। यसैगरी यस विद्यालयको दुवै वर्षको औसत विद्यार्थी उपस्थिति हेर्दा

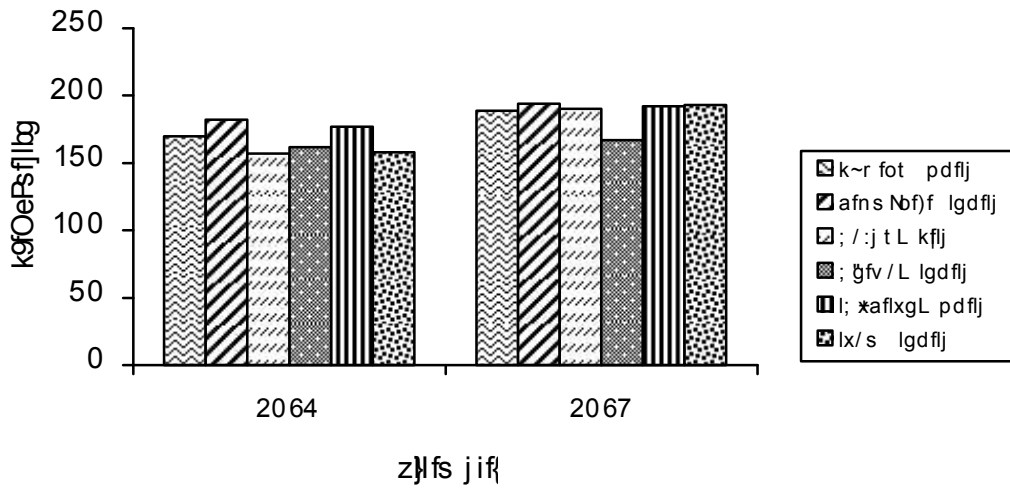
शैक्षिक सत्र २०६४ को जम्मा वार्षिक औसत उपस्थिति १५० दिन रहेको थियो भने शैक्षिक सत्र २०६७ मा १७१ दिन पुगेको देखिन्छ। विद्यार्थी उपस्थिति वा नियमितताको तुलना गर्दा अघिल्लो वर्षको कुल उपस्थिति प्रतिशत ८५.१४ र पछिल्लो वर्षको कुल उपस्थिति प्रतिशत ८८.८१ भई ३.६६ प्रतिशतले बढेको देखिन्छ। यसरी वार्षिक औसत उपस्थिति दिन र कुल उपस्थिति प्रतिशत बढेको पाइनुले पछिल्लो वर्ष अथवा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धति कार्यान्वयन भएपछि यस विद्यालयमा विद्यार्थीको नियमिततामा वृद्धि भएको देखिएको छ।

यसैगरी बालकल्याण निमाविमा शैक्षिक सत्र २०६४ मा जम्मा १८८ दिन पढाइ भएको देखिन्छ भने शैक्षिक सत्र २०६७ मा १९४ दिन पढाइ भएको देखिन्छ। त्यस्तै अघिल्लो वर्षको जम्मा वार्षिक उपस्थिति १३५.५२ दिन रहेको थियो भने पछिल्लो वर्ष १६९.८८ दिन भई ३४.३६ दिनले वृद्धि भएको देखिन्छ। विद्यार्थी उपस्थिति वा नियमितताको तुलना गर्दा अघिल्लो वर्ष यस विद्यालयमा पढाइ भएको दिनको उपस्थिति ७२.०९ प्रतिशत र पछिल्लो वर्षको उपस्थिति ७८.२८ प्रतिशत भई ६.२ प्रतिशतले वृद्धि भएको पाइएको छ। यसरी बालकल्याण निमाविमा पनि औसत उपस्थिति दिनका साथै उपस्थिति प्रतिशत बढेको पाइनुले पछिल्लो वर्ष अथवा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धति कार्यान्वयन भएपछि विद्यार्थी नियमितता बढेकै देखिन्छ। नमुना छनोटमा परेका बाँकी सबै विद्यालयहरूमा पनि माथि उल्लिखित गरिएअनुसारकै प्रवृत्ति दोहोरिइरहेको पाइन्छ। नमुना छनोटमा परेका विद्यालयको औसत तथ्याङ्कलाई हेर्दा अघिल्लो वर्षमा पढाइ भएको दिन १६७.६६ दिन र जम्मा उपस्थिति २५३८४ दिन रहेको पाइयो भने पछिल्लो वर्ष क्रमशः १८७.५ दिन र २८५६६ दिन रहेको पाइयो।

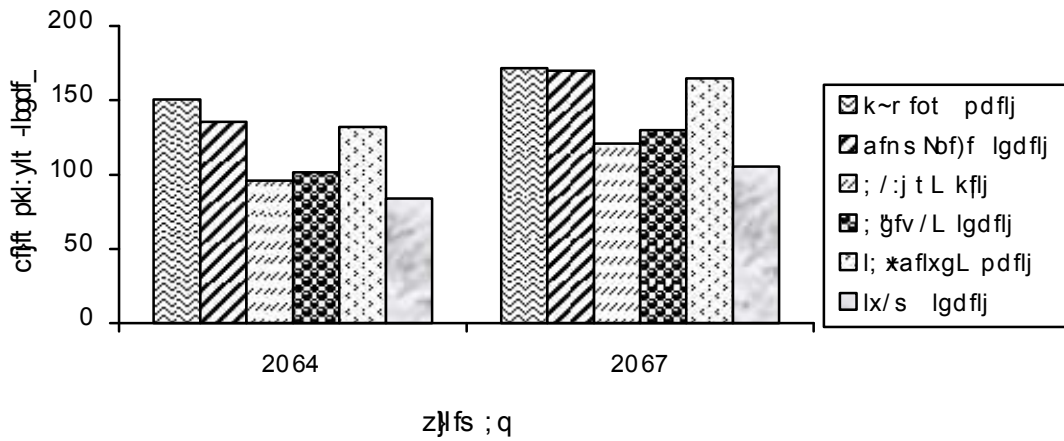
शैक्षिक सत्र २०६४ र २०६७ को जम्मा विद्यार्थीको औसत उपस्थिति तथा उपस्थिति प्रतिशत तुलना गरेर हेर्दा २०६४ मा ११६.५७ दिन औसत उपस्थिति रहेकामा पछिल्लो वर्ष २०६७ मा १४३.७९ दिन रहेको पाइयो भने उपस्थिति प्रतिशत अघिल्लो वर्ष ६९.१४ प्रतिशत रहेकामा पछिल्लो वर्ष ७४.८४ भई जम्मा ५.७ प्रतिशतले विद्यार्थीको नियमितता बढेको देखिन्छ। तर यसको अनुसूचीसमेतलाई आधार मान्दा विद्यार्थी भर्ना सङ्ख्या भने घटेको देखिएको छ।

उपर्युक्त तथ्याङ्कमध्ये पढाइ भएको दिन र औसत उपस्थिति दिनलाई स्तम्भचित्रमा राखी तुलनात्मक अध्ययन गर्दा—

चित्र : ५, पढाइ भएको दिनको तुलनात्मक स्थिति

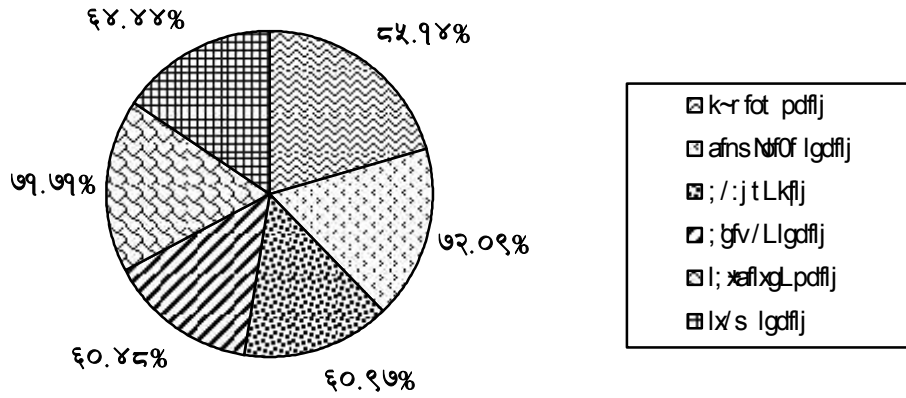

चित्र : ६, औसत उपस्थिति दिनको तुलनात्मक स्थिति

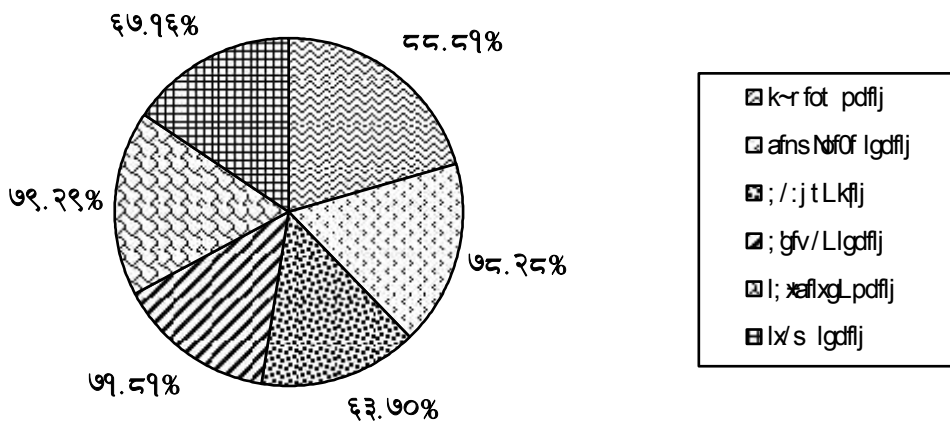

यसरी कक्षा ३ को दुई वर्षको वार्षिक रूपमा पढाइ भएको दिन र औसत उपस्थितिलाई हेर्दा शैक्षिक सत्र २०६४ को तुलनामा शैक्षिक सत्र २०६७ मा तुलनात्मक रूपमा बढेको पाइएको छ । त्यसैगरी माथि प्रस्तुत वार्षिक उपस्थिति प्रतिशतलाई वृत्तचित्रमा राखी तुलनात्मक रूपमा प्रस्तुत गर्दा-

चित्र : ७, वार्षिक उपस्थिति प्रतिशतको तुलनात्मक स्थिति
शैक्षिक सत्र २०६४

चित्र : ८, वार्षिक उपस्थिति प्रतिशतको तुलनात्मक स्थिति
शैक्षिक सत्र २०६७

यसप्रकार दुई वर्षको वार्षिक विद्यार्थी उपस्थिति शैक्षिक सत्र २०६४ मा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली क्रियान्वयन नहुँदाको तुलनामा पछिल्लो शैक्षिक सत्र २०६७ मा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली क्रियान्वयन भएपछि वार्षिक औसत उपस्थिति बढेको पाइयो । जसले गर्दा छनोटमा परेका विद्यालयमा विद्यार्थीको नियमितता जम्मा ५.७ प्रतिशतले बढेको देखिएकाले निरन्तर

विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनले विद्यार्थी नियमिततामा सकारात्मक प्रभाव परेर वृद्धि भएको तथ्याङ्कले देखाएको पाइयो । यसलाई सुधारात्मक पक्षको रूपमा लिन सकिन्छ । स्किनर (१९३०) को क्रियात्मक सम्बन्ध प्रत्यावर्तन सिकाइ सिद्धान्तमा उल्लेख भएकै प्राणीहरूलाई सकारात्मक व्यवहारको बनोटका निमित्त उचित पुनर्बलको व्यवस्था गर्नुपर्ने भएकै विद्यालयहरूमा पनि विद्यार्थीहरूलाई उचित पुनर्बल वा पुरस्कार जस्तै : दिवा खाजा, टिफिन, चकलेट, रमाइला खेलको व्यवस्था गर्न सके अभै उनीहरूको उपस्थिति बढाउन वा नियमिततामा अभिवृद्धि गर्न सकिन्छ । जसको प्रत्यक्ष प्रभाव सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्नमा पर्न जान्छ ।

४.२.२ विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा परेको प्रभाव

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनबाट विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा परेको प्रभावसम्बन्धी अध्ययनका गर्न नमुना छनोटमा परेका विद्यालयमा कक्षा ३ मा यो प्रणाली क्रियान्वयन हुनुपूर्व र क्रियान्वयन भएपछिको सिकाइ उपलब्धिको तुलनात्मक अवस्था निम्नअनुसार विश्लेषण गरिएको छ ।

यस प्रयोजनका लागि अनुसूची १७ बमोजिमको विद्यालय सर्वेक्षण फाराम विकसित गरी अनुसूची १८ मा उल्लेख गरिएअनुसारको तथ्याङ्क प्राप्त गरियो । सो अनुसूचीमा उल्लिखित तथ्याङ्कका आधारमा उक्त कक्षाको नेपाली, अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान र सामाजिक विषयको विषयगत सिकाइ उपलब्धिको तुलनात्मक स्थितिलाई तलको तालिका नं. १२ मा देखाइएको छ :
तालिका नं. : १२, विषयगत सिकाइ उपलब्धिको तुलनात्मक अध्ययन

विषय	औसत		सिकाइ उपलब्धिमा आएको परिवर्तन
	शैक्षिक सत्र २०६४	शैक्षिक सत्र २०६७	
नेपाली	५०.८५	५५.०	४.१५
अङ्ग्रेजी	५०.०८	५२.२६	२.१८
गणित	४६.०	४७.८३	१.८३
विज्ञान	५६.५२	५७.८१	१.२९
सामाजिक	४९.९९	५०.११	०.१२
जम्मा औसत	५०.६८	५२.६०	१.९२

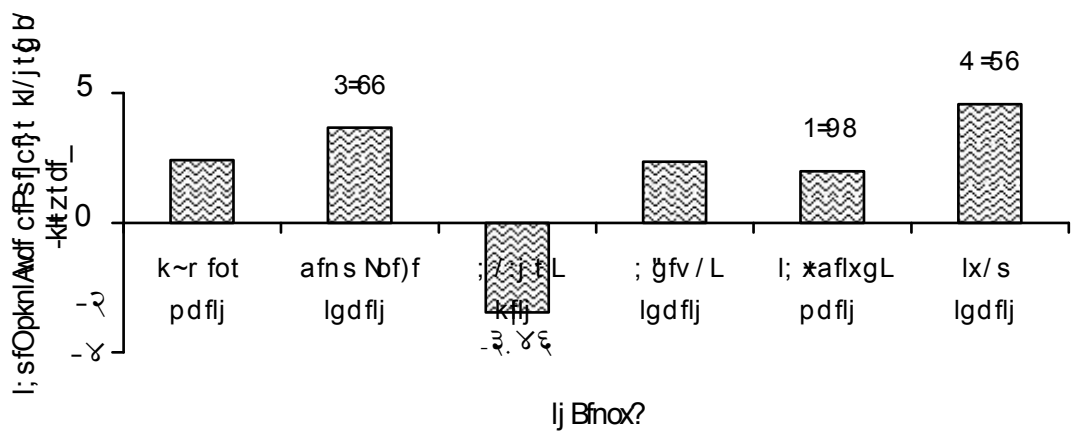
स्रोत : विद्यालयमा रहेको विद्यार्थी मूल्याङ्कन अभिलेख, २०६४ र २०६७ ।

माथिको तालिका नं. १२ मा उल्लिखित तथ्याङ्कहरूलाई आधार मानेर नमुना छनोटमा परेका ती विद्यालयहरूको कक्षा ३ को सिकाइ उपलब्धिको स्थिति तुलनात्मक रूपमा व्याख्या विश्लेषण गर्दा के प्रष्ट हुन आउँछ भने निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली लागू हुनुपूर्व अर्थात् २०६४ मा विद्यार्थीहरूको औसत सिकाइ उपलब्धि दर ५०.६९ प्रतिशत रहेकामा निरन्तर विद्यार्थी

मूल्याङ्कन प्रणाली लागू भएको पछिल्लो वर्ष अर्थात् शैक्षिक सत्र २०६७ मा यस दरमा १.९२ प्रतिशतले वृद्धि भई ५२.६१ प्रतिशत पुगेको देखियो । विद्यालयगत रूपमा हेर्दा पञ्चायत उमाविमा शैक्षिक सत्र २०६४ र २०६७ मा उक्त औसत प्रतिशत क्रमशः ५०.१२ र ५२.५३, बालकल्याण निमाविमा ५१.४८ र ५५.१४, सरस्वती प्रावि मा ५०.५८ र ४७.१२, सुनाखरी निमाविमा ५२.७५ र ५५.११, सिंहबाहिनी उमाविमा ५०.०७ र ५२.०५ तथा हिरक निमाविमा ४९.१४ र ५३.७० रहेको पाइयो । यस आधारमा पछिल्लो अवधिमा आइपुग्दा उक्त विद्यालयका विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिमा क्रमशः २.४१, ३.६६, -३.४६, २.३५, १.९८ र ४.५६ औसत प्रतिशतका दरले परिवर्तन (कमी/बढी) भएको देखियो ।

यस स्थितिलाई स्तम्भ चित्रमा देखाउँदा-

चित्र नं. : ९, विद्यालयगत रूपमा सिकाइ उपलब्धिमा आएको परिवर्तनको स्थिति

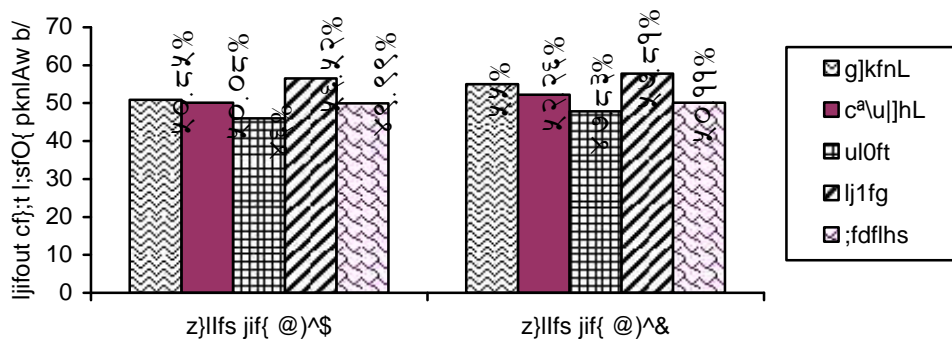
यस

स्तम्भचित्रलाई अध्ययन गर्दा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको पछिल्लो स्थिति (२०६७) सम्म आइपुग्दा औसत सिकाइ उपलब्धिको दर सबैभन्दा बढी हिरक निमाविमा ४.५६ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखियो भने सरस्वती प्राविमा त ३.४६ प्रतिशतले घटेर गएको देखियो । त्यसैले यस विद्यालयमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनबाट विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सकारात्मक प्रभाव परेको देखिँदैन । तसर्थ उक्त विद्यालयमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली लागू भई उदार कक्षोन्नतिबाट कक्षा चढाउँदा भन् सिकाइ उपलब्धि स्तर कमजोर देखिएकाले बेलैमा प्रभावकारी अनुगमन र निरीक्षणलाई क्रियान्वयन/व्यवहारमा नउतारे काम नलाग्ने जनशक्ति उत्पादन हुनेमा दुईमत छैन ।

यी विद्यालयहरूमा यो प्रणाली लागू हुनुभन्दा पहिले र लागू भएपछिको सिकाइ उपलब्धिको विषयगत स्थितिलाई तुलनात्मक रूपमा विश्लेषण गर्दा सिकाइ उपलब्धिको औसत दर नेपाली विषयमा शैक्षिक सत्र २०६४ र २०६७ मा क्रमशः ५०.८५ र ५५, अङ्ग्रेजीमा ५०.०८ र ५२.२६,

गणितमा ४६.० र ४७.८३, विज्ञानमा ५६.५२ र ५७.८९, सामाजिकमा ४९.९९ र ५०.९९ प्रतिशत रहेको पाइयो । जसको विषयगत कुल औसत दर क्रमशः २०६४ र २०६७ मा ५०.६८ र ५२.६० प्रतिशत रहेको देखियो । विषयगत औसत सिकाइ उपलब्धि दरको स्थितिलाई तुलना गर्दा यी विद्यालयहरूमा नेपाली विषयमा सबैभन्दा बढी सिकाइ उपलब्धि रहेको देखियो भने दोस्रोमा अङ्ग्रेजी, तेस्रोमा गणित, चौथोमा विज्ञान र सबैभन्दा कम सामाजिक विषयमा रहेको देखियो । तथापि समग्रमा यस आधारमा पनि सिकाइ उपलब्धिको औसत ९.९२ प्रतिशतले बढेको पाइयो ।

विषयगत औसत सिकाइ उपलब्धिरलाई तुलनात्मक रूपमा स्तम्भचित्रमा देखाउँदा-
चित्र नं. : १०, विषयगत औसत सिकाइ उपलब्धि दरको तुलनात्मक स्थिति

माथि प्रस्तुत गरिएका विश्लेषणात्मक तथ्याङ्कका आधारमा भन्नुपर्दा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली विद्यालयहरूमा लागू भएपछिको अवस्थामा पनि औसत सिकाइ उपलब्धि ५० अङ्कको हाराहारी वा त्योभन्दा पनि तल झर्दै जानु सङ्ख्यात्मक रूपमा कक्षा चढ्ने तथा गुणात्मकता स्थिरता नरहने स्थितिले यो प्रणालीलाई लक्ष्यमा पुग्न बाधा देखिन्छ तर पनि समग्रमा औसत सिकाइ उपलब्धि दर ९.९२ (लगभग २) प्रतिशतसम्म पुगनुलाई यस मूल्याङ्कन प्रणालीको सकारात्मक प्रभावको सुरुवातका रूपमा लिई सकारात्मकता तर्फको कदम चाल्नुपर्ने देखिन्छ । यसका लागि जोन डिवे (१८५९) ले कुनै पनि शिक्षण प्रक्रिया व्यावहारिक र कार्यमूलक (प्रयोगात्मक) हुनुपर्छ र यसका लागि प्रोजेक्ट विधि, प्रयोगात्मक विधि तथा गरेर सिक्ने विधि जस्ता विद्यार्थी केन्द्रित विधि तथा प्रक्रियाहरूलाई उत्तम उपायका रूपमा लिनुपर्छ भनेभैं यस निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीअन्तर्गत गरिने शिक्षण सिकाइमा पनि उक्त विद्यार्थी केन्द्रित विधि र प्रक्रियाहरू अपनाउन सके यस प्रणालीलाई लक्ष्यमा पुऱ्याउन सकिन्छ भन्ने मर्मलाई नमुना विद्यालयका शिक्षक तथा प्रअहरूले बुझ्नुपर्ने देखिन्छ ।

४.३ निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा अपनाइने शिक्षण विधिको प्रयोगको अवस्था

सफल सिकाइका लागि विषयवस्तुलाई सहज रूपमा विद्यार्थीमा पुऱ्याउन शिक्षण विधिहरूको सही प्रस्तुतीकरण गर्नु अनिवार्य हुन्छ । सोहीअनुसार यस निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा अपनाइने शिक्षण विधिहरूको प्रयोग अवस्था के कस्तो छ वा ती विधिहरू अपनाइएको छ कि छैन वा कस्ता विधिहरू अपनाउँदै आइएको छ भन्ने कुरा प्रश्नावली तथा अनुसूची १९ बमोजिमको विद्यालय सर्वेक्षणका आधारमा निम्नानुसार सूचना प्राप्त गरियो :

क) खेल विधि

बालबालिकाहरू उमेर र स्वाभावले नै ज्यादै नै खेल खेल्न रुचाउने भएकाले खेल विधिको माध्यमबाट सिकेका ज्ञान, सीप, धारणा लामो समयसम्म रहिरहन्छन् । तर यस विधिद्वारा शिक्षण गर्दा विद्यार्थीले गरेका क्रियाकलापहरूको शिक्षकले अवलोकन गरिरहनु पर्दछ । यस अध्ययनका लागि नमुना छनोटमा परेका सबै विद्यालयहरूले खेल विधिको प्रयोग गरेको अवस्था पाइयो । यस विधिअन्तर्गत भाषा शिक्षणमा अल्फावेट क्युबको माध्यमबाट विभिन्न किसिमका अक्षरहरू वा नम्बरहरू मिलाएर माछा, सर्प आदिको चित्र बनाउने खेल (पजल) बाट सरल शब्द निर्माण गर्ने, साना ठूला अक्षर चिनाउने गरिएको पाइयो भने हिज्जेबाट अर्को शब्द निर्माण गर्ने गरेको पाइयो । त्यस्तै सामाजिकमा चार्ट, मोडेल, घरपालुवा जनावर र चराहरूको पजलबाट पाठसँग सम्बन्धित कुराहरूलाई प्रष्ट्याउने गरेको पाइयो । गणितमा नम्बर क्युब, ज्यामितीय सेट, नम्बर, सर्प पजलहरू, अड नम्बर पत्ता लगाउने आदि खेलबाट गणितीय अङ्क र रेखाचित्रसम्बन्धी ज्ञान गराउने गरेको पाइयो भने घडीको प्रयोगद्वारा समय पत्ता लगाउने जस्ता सीपहरूको विकास गराउने गरिएको पाइयो ।

ख) प्रवचन विधि

शिक्षकले कुनै पनि विषयवस्तु वा पाठलाई मौखिक रूपले विद्यार्थीलाई बुझाउने प्रयत्न गर्दछ र विद्यार्थीहरूको भूमिका स्रोताका रूपमा रहन्छ भने त्यसलाई व्याख्यान वा प्रवचन विधि भनिन्छ । यो विधि पुरानो र परम्परागत प्रचलित शिक्षण विधि हो । नमुना छनोटमा परेका विद्यालयहरूमा यस विधिबाट शिक्षण गर्दा महत्वपूर्ण घटनाहरू, समस्याहरू र बेला-बेलामा कथा तथा समसामयिक कुराहरू एवम् व्यावहारिक पक्षहरूको उदाहरण दिने गरेको पाइयो । त्यस्ता कुराहरूलाई कालोपाटी, नमुना तथा तस्विरहरूद्वारा प्रष्ट पार्ने गरेको पाइयो तर श्रव्य-दृष्य सामग्रीहरूको भने प्रयोग गर्ने गरेको पाइएन ।

ग) अवलोकन विधि

अवलोकन विधिको माध्यमबाट विद्यार्थीहरूको आचरण, व्यवहार, सरसफाइ, रूचि, आत्मविश्वास, नेतृत्व, सहयोग, सक्रियता, निष्क्रियताजस्ता कुराको मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ। अवलोकन विधि विद्यार्थी मूल्याङ्कनको सजिलो एवम् सरल प्रक्रिया हो। यस अनुसन्धानको नमुना छनोटमा रहेका विद्यालयमा विद्यार्थीका कक्षाकोठाभित्र या बाहिरका आचरण, व्यवहार, सीप, सरसफाई, उनीहरूले कक्षाकार्य र गृहकार्यमा तयार गरेका चित्र, ग्राफ, चार्ट, नक्सा तथा लिखित कामको अवलोकन गरेर विद्यार्थीहरूको शिक्षण सिकाइ र मूल्याङ्कन गर्ने गरिएको पाइयो तर यसको मात्रा भने न्यून रूपमा रहेको पाइयो।

घ) प्रदर्शन विधि

विद्यार्थीहरूलाई प्रत्यक्ष रूपमा अरूले गरेको कार्य अवलोकन गरेर र हेरेर सिक्ने अवसर प्राप्त गराई सिकाउने विधि प्रदर्शन विधि हो। यस अनुसन्धानको नमुना छनोटमा परेका विद्यालयहरूमा यस विधिको पनि प्रयोग गरिएको पाइयो। जसअन्तर्गत शिक्षकहरूले पाठको प्रकृतिअनुसार पोष्टर, चार्ट, नक्सा, चित्र आदिबाट शैक्षिक सामग्रीहरू निर्माण र प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो। जसमा गणित, सामाजिक, विज्ञान विषयमा बढी र अन्य विषयमा कम प्रयोग गरिएको पाइयो।

ङ) अभिलेख अध्ययन

विद्यार्थीहरूको व्यवहार तथा विशेष कार्यको अभिलेख राख्न घटनावृत्त अभिलेख, सञ्चित अभिलेख तथा कार्यसञ्चयिका आदि अध्ययन गरेर धेरै कुराहरूको जानकारी लिई उनीहरूको मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ। नमुना छनोटमा परेका केही विद्यालयमा यस विधिबाट विद्यार्थीका अभ्यास, ग्राफ, चार्ट, नक्सा, चित्र, चुटकिला, गीत, कथा, कविता जस्ता सिर्जनात्मक तथा रचनात्मक लिखित कार्यका साथै शिक्षकले लेखेका टिप्पणी र प्रगति विवरण फारामका आधारमा विद्यार्थीहरूका विभिन्न पक्षको मूल्याङ्कन केही मात्रामा गरेको पाइयो।

च) छलफल विधि

कुनै पाठ्यांशबारे कक्षामा शिक्षण गर्दा विद्यार्थीहरूलाई सक्रिय गरी अन्तर्क्रियाको माध्यमद्वारा शिक्षण गरिन्छ भने त्यस्तो विधि नै छलफल विधि हो। नमुना छनोटमा परेका विद्यालयहरूमा कक्षाका विद्यार्थीहरूलाई दुईदेखि चार समूहहरूमा विभाजन गरी प्रस्तुत विषयमाथि समूहगत छलफल गराई त्यसको निष्कर्ष प्रस्तुत गर्नसम्म लगाइएको पाइयो तर यस विधिलाई यसको मर्म र भावना अनुसार त्यति व्यवस्थित गर्ने गरिएको भने पाइएन।

छ) प्रश्नोत्तर विधि

प्रश्नोत्तर विधि पनि विद्यार्थी मूल्याङ्कनको सजिलो प्रक्रिया हो। यस विधिमा विद्यार्थीहरूलाई छोटो-छोटो उत्तर आउने प्रश्न सोधी आएका उत्तरलाई टिपोट गरी कुन विद्यार्थीले कति सिक्यो भन्ने

कुराको मूल्याङ्कन गरिन्छ । नमुना छनोटमा परेका विद्यालयमा शिक्षकले कक्षामा प्रश्न गर्दै विद्यार्थीबाट उत्तर लिने र गलत उत्तर आएमा सच्याउँदै जाने गरेको पाइयो तर ती प्रश्नहरूले पाठको (विषयको) पूर्ण भागलाई नसमेटी अंश भागलाई मात्र समेटेको पाइयो । त्यसमाथि पनि यस विधिलाई प्रवचन विधिको पूरकका रूपमा मात्र प्रयोग गर्ने गरिएको पाइयो ।

ज) शैक्षिक भ्रमण विधि

विद्यार्थीले सिक्नुपर्ने कुरालाई सिकाउनका लागि वास्तविक ठाउँ वा परिवेशमा लगेर सिकाउन सकेको खण्डमा सिकाइ प्रभावकारी र दीर्घकालीन हुन जान्छ । यसरी सिक्नुपर्ने कुरालाई सिकाउनका लागि वास्तविक क्षेत्रमा नै लगेर सिकाउने तरिकालाई शैक्षिक भ्रमण विधि भनिन्छ । नमुना छनोटमा परेका विद्यालयहरूमा विषयगत रूपमा यस विधिको प्रयोग गर्ने गरिएको पाइयो । जस्तो : नेपालीमा- कुनै घटना, वातावरण वा वस्तुकाबारेमा वर्णन गर्ने; गणितमा- आफैँले सङ्कलन गरेका सूचनाहरू तालिका, ग्राफमा व्यक्त गर्ने; सामाजिकमा- विभिन्न धार्मिक स्थल (मन्दिर, चर्च), भौगोलिक स्वरूप, विभिन्न संघसस्थाले समाजमा पुऱ्याएका सेवाहरू, विज्ञान तथा स्वास्थ्यमा- बोटविरूवा, बाढी, वातावरण प्रदूषण, स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकीले पुऱ्याएका सेवाहरूसम्बन्धी जानकारी गराउने गरेको पाइयो । तर यस विधिको प्रयोग गराइको मात्रा भने कम नै पाइयो ।

झ) अभिनय विधि

अभिनयको माध्यमबाट विषयवस्तुको शिक्षण गराउने विधि अभिनय विधि हो । नमुना छनोटमा परेका विद्यालयहरूमा पाठसँग सम्बन्धित समाजका विभिन्न पेसा, व्यवसायका व्यक्तिहरूको भूमिका, जनावरहरूको हाउभाउ, ऐतिहासिक घटना; आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक तथा शारीरिक क्रियाकलापहरूको अभिनय कम मात्रामा भए पनि गराउने गरिएको पाइयो । साथै बेलाबेलामा शिक्षक स्वयम्द्वारा नमुना अभिनयसमेत गरिएको पाइयो ।

ञ) समस्या समाधान विधि

पाठलाई समस्याका रूपमा विद्यार्थी माझमा प्रस्तुत गरी विद्यार्थीकै क्रियाकलापबाट समस्याको समाधान निकाल्ने विधि समस्या समाधान विधि हो । नमुना छनोट गरिएका केही विद्यालयहरूमा शिक्षण सिकाइका सिलसिलामा विद्यार्थीले नबुझेका तथा शिक्षकले बुझाउन नसकेका समस्याहरूका बारेमा परियोजना कार्य मार्फत् यस विधिद्वारा समाधान खोज्ने प्रयास गरिएको पाइयो ।

ट) आत्ममूल्याङ्कन

आत्ममूल्याङ्कन भनेको विद्यार्थी स्वयम्ले आफूले सिकेका र सिक्न नसकेका कुराका बारेमा आफैँबाट गरिने लेखाजोखा हो । विद्यार्थीले आफ्ना बलिया र कमजोर पक्षहरूलाई उपयुक्त ढङ्गले

पहिचान गरी समुचित विकासको योजनासमेत बनाउन सक्नु विद्यार्थीको आत्ममूल्याङ्कन हो । नमुना छनोट गरिएका विद्यालयहरूमा यो विधि प्रयोग गरिएको पाइएन ।

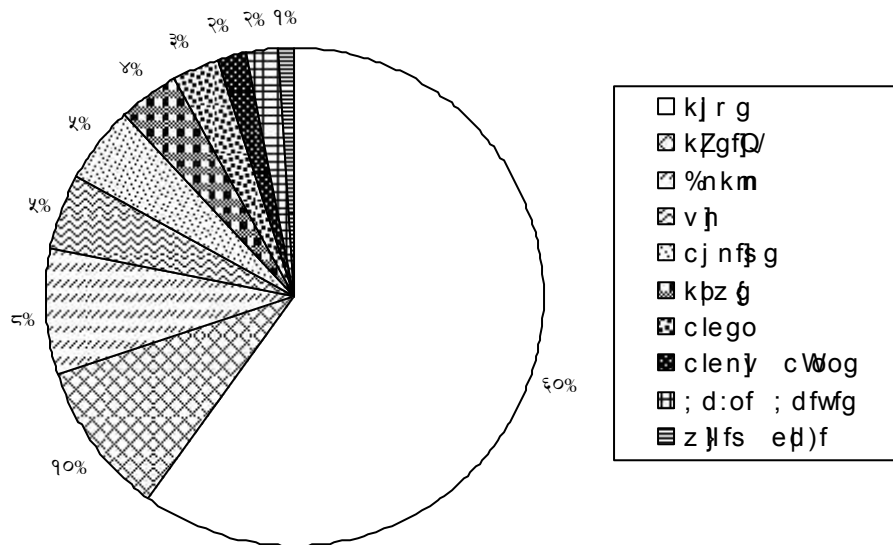
यस अध्ययनका लागि नमुना छनोटमा परेका विद्यालयमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा अपनाइएका माथि उल्लिखित शिक्षण विधिहरूको प्रयोगको अवस्था प्रश्नावली तथा अनुसूची १९ बमोजिम नै प्राप्त सूचनाका आधारमा तल तालिका नं. १३ मा देखाइएअनुसार रहेको पाइयो ।

तालिका : १३, शिक्षण विधि प्रयोगको अवस्था

क्र.सं.	शिक्षण विधि	विधि प्रयोगको प्रतिशत
१.	प्रवचन	६०
२.	प्रश्नोत्तर	१०
३.	छलफल	८
४.	अवलोकन	५
५.	खेल	५
६.	प्रदर्शन	४
७.	अभिनय	३
८.	अभिलेख	२
९.	समस्या समाधान	२
१०.	शैक्षिक भ्रमण	१
११.	आत्ममूल्याङ्कन	०

स्रोत : स्थलगत अध्ययन, २०६८

चित्र : ११, शिक्षण विधि प्रयोगको अवस्था वृत्तचित्रमा

माथिको वृत्तचित्रको अध्ययनले नमुना छनोट गरिएका विद्यालयमा सबैभन्दा बढी प्रवचन विधि ६० प्रतिशत प्रयोग भएको पाइयो भने प्रश्नोत्तर विधि १०, छलफल विधि ८, खेल विधि ५, अवलोकन विधि ५, प्रदर्शन विधि ४, अभिनय विधि ३, अभिलेख अध्ययन २ र समस्या समाधान विधि २ प्रतिशत प्रयोग भएको पाइयो । सबैभन्दा कम शैक्षिक भ्रमण १ प्रतिशत मात्र प्रयोग भएको पाइयो भने आत्ममूल्याङ्कन विधिको कहिकतै पनि प्रयोग भएको पाइएन ।

माथिको तथ्यबाट के कुरा स्पष्ट हुन्छ भने निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनका लागि सबैभन्दा बढी प्रवचन विधिको प्रयोग गरिएको छ । जसले गर्दा यस मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयन स्थिति सन्तोषजनक रूपमा अधि बढाउन कठिनाई उत्पन्न भएको देखिन्छ । यसका लागि यस मूल्याङ्कन प्रणालीका विधिहरूलाई बढवा दिँदै बालबालिकाहरूको क्षमता, स्तर, रूचि, चाहना, भावनाअनुरूप ती विधिहरूको प्रयोग गर्न सके पाठ्यक्रमले राखेका लक्ष्य, उद्देश्य सजिलैसँग पूरा हुने थियो ।

४.४ निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीमा देखिएका समस्या र समाधानका प्रभावकारी उपायहरू

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अपरिहार्य अङ्ग हुँदाहुँदै पनि यसका केही समस्या तथा चुनौतीहरू पनि छन् । तर ती चुनौती तथा समस्याहरू समाधान नै गर्न नसकिने खालका भने छैनन् । प्रस्तुत अध्ययनको यस शीर्षक अन्तर्गतका त्यस्ता समस्या र तिनका समाधानका उपायहरूलाई सहभागी शिक्षक, प्रअ, अभिभावक, स्रोतव्यक्ति तथा विनिहरूबाट प्राप्त प्रतिक्रियाका आधारमा निम्नअनुसार उल्लेख गरिएको छ :

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा देखिएका समस्याहरू	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा देखिएका समस्या समाधानका उपायहरू
१. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा शिक्षकहरूले भन्फट मान्ने, समय अभाव	१. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली शिक्षकहरूले भन्फट नमानी समय मिलाउनु पर्ने देखिन्छ ।
२. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनसम्बन्धी शिक्षकहरूमा तालिमको अभाव रहनु ।	२. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनसम्बन्धी शिक्षकहरूलाई तालिम दिनुपर्दछ ।
३. वर्षभरि नै विद्यार्थी भर्ना भइरहनु ।	३. विद्यार्थी भर्ना निश्चित समयसम्ममा मात्र गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
४. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको	४. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको

क्रियान्वयनसम्बन्धी पाठ्यपुस्तक, सामग्री समयमा उपलब्ध नहुनु ।	क्रियान्वयनसम्बन्धी पाठ्यपुस्तक, सामग्री समयमा नै उपलब्ध गराउनुपर्ने देखिन्छ ।
५. विद्यार्थीको निरन्तर मूल्याङ्कनसम्बन्धी अभिलेख शिक्षकहरूले नियमित रूपमा नराख्नु ।	५. विद्यार्थीको निरन्तर मूल्याङ्कन सम्बन्धी अभिलेख शिक्षकबाट नियमित रूपमा राख्नुपर्ने देखिन्छ ।
६. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा शिक्षकको अनुपातमा विद्यार्थी सङ्ख्या बढी हुनु तथा शिक्षकको कक्षाकार्यभार दैनिक सात घण्टीसम्म हुनु ।	६. यस मूल्याङ्कन प्रणालीलाई सही रूपमा क्रियान्वयन गर्न शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात १:२५ र शिक्षकको कक्षाकार्यभार दैनिक चारदेखि पाँच घण्टीसम्म मात्र हुनुपर्ने देखिन्छ ।
७. यस मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा माथिल्लो निकायबाट समय-समयमा अनुगमन, निरीक्षण, सुपरीवेक्षण गरी शिक्षक तथा प्रअलाई सल्लाह, सुझावको अभाव रहेको ।	७. यस मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा माथिल्लो निकायबाट समय-समयमा अनुगमन, निरीक्षण, सुपरीवेक्षण गरी शिक्षक तथा प्रअलाई सल्लाह-सुझाव समयमा नै दिनुपर्ने देखिन्छ ।

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव

५.१. प्राप्ति

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको स्थिति पहिचान सम्बन्धमा कक्षा सहभागिताको स्थितिको आधारमा अध्ययन गर्दा स्थलगत अध्ययन, अवलोकनका आधारमा कक्षा सुरुवातसँगै तन्तुयार रहने, कक्षामा आफ्नो विचार प्रस्तुत गर्न अग्रसर हुने, अरूलाई सहयोग गर्न तत्पर रहने, विषयवस्तुसँग आधारित भएर प्रश्न सोध्ने, कक्षा नियमको पालना र सम्मान गर्ने, कक्षामा भइरहेका गतिविधिप्रति ध्यान दिने र शिक्षकले दिएका निर्देशन पालना गर्ने विद्यार्थीको औसत प्रतिशत क्रमशः ५३.७१, ४९.९९, ७५.०१, ३८.४१, ३९.७७, ४१.८४, ५६.६८ रहेको पाइयो । कक्षाकार्यको स्थिति प्रश्नावलीका आधारमा ८ जना (६६.६६ प्रतिशत) विद्यार्थीले आफ्नो चाख र सक्रियता धेरै बढेको र ४ जना (३३.३३ प्रतिशत) विद्यार्थीले आफ्नो चाख र सक्रियता थोरै मात्र रहेको बताएको पाइयो । गृहकार्यको स्थिति प्रश्नावलीका आधारमा ७५ प्रतिशत अभिभावकबाट आफ्ना बालबालिकाहरूलाई गृहकार्य दिएको हुन्छ, भन्ने जवाफ पाइयो भने १ जना (८.३३ प्रतिशत) अभिभावकहरूबाट आफ्ना बालबालिकाहरूलाई गृहकार्य दिने नगरेको, २ जना (१६.६६ प्रतिशत) अभिभावकबाट गृहकार्य दिए नदिएको बारेमा आफूहरूलाई केही थाहा नहुने कुराको जानकारी पाइयो ।

विद्यार्थीमा भएको परियोजना कार्यको स्थिति स्थलगत अध्ययन अवलोकनका आधारमा हेर्दा समूहले निर्धारण गरेको उद्देश्य हासिल गर्न योगदान गर्ने विद्यार्थीको प्रतिशत ३९.६४, अरूहरूको ज्ञान भावना वा सीपको कदर गर्ने विद्यार्थीको प्रतिशत ३९.५२, समूहगत काममा विषयगत ज्ञानको योगदान गर्ने विद्यार्थीको प्रतिशत ३९.४६ र समूहमा मिलेर काम गर्ने बानी र जिम्मेवारीको उचित बाँडफाँड गर्ने विद्यार्थीको प्रतिशत ३९.७१ रहेको देखियो । समग्रमा परियोजना कार्यमा विद्यार्थीको कुल औसत आकर्षण र सक्रियता ३९.५८ प्रतिशत रहेको पाइयो । कार्यसञ्चयिका प्रयोगको स्थिति प्रश्नावलीका आधारमा नमुना छनोटका सबै अर्थात् १२ जना शिक्षकले कार्यसञ्चयिकाको निर्माण गरेको पाइयो तर यसको प्रयोग भने १० जना (८३.३३ प्रतिशत) शिक्षकले मात्र गरेको पाइयो त्यस्तै यसको प्रयोग नगर्ने नमुना छनोटमा परेका विद्यालयका २ जना (१६.६६ प्रतिशत) शिक्षकहरू मात्र रहेको पाइयो । पाठ्यक्रमले तोकेको मूल्याङ्कन मापदण्ड प्रयोगको स्थितिमा कक्षाकार्य, गृहकार्यलाई प्रयोग गर्ने शिक्षक सङ्ख्या १० जना (८३.३३ प्रतिशत) र परियोजना कार्यलाई प्रयोग गर्ने शिक्षकको

सङ्ख्या ४ जना (३३.३३ प्रतिशत) रहेको पाइयो भने हाजिरीलाई ८ जना (६६.६६ प्रतिशत) ले प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो । सिर्जनात्मक कार्यलाई ७ जना (५८.३३ प्रतिशत) ले प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको क्रियान्वयनबाट विद्यार्थीमा परेको प्रभावका सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा विद्यार्थीको उपस्थिति वा नियमिततामा नमुना छनोटमा परेका विद्यालयहरूमा यस निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली लागू हुनुभन्दा पहिले (शैक्षिक सत्र २०६४) मा र यो मूल्याङ्कन प्रणाली लागू भएको पछिल्लो वर्ष (शैक्षिक सत्र २०६७) मा तुलना गर्दा वार्षिक औसत जम्मा पढाइ भएको दिन १६७.६६ बाट १९.८४ दिनले वृद्धि भई १८७.५ र वार्षिक औसत उपस्थिति दिन ११६.५७ बाट २७.२२ दिनले वृद्धि भई १४३.७९ दिन पुगेको देखियो । त्यसैगरी जम्मा वार्षिक औसत उपस्थिति प्रतिशतलाई हेर्दा शैक्षिक सत्र २०६४ मा ६९.१४ प्रतिशत रहेकोमा शैक्षिक सत्र २०६७ मा ५.७ औसत प्रतिशतले वृद्धि भई ७४.८४ प्रतिशत पुगेको पाइयो । यसरी यो मूल्याङ्कन प्रणाली लागू हुनुभन्दा पहिलेको (शैक्षिक सत्र २०६४) भन्दा लागू भएपछिको पछिल्लो अवस्था (शैक्षिक सत्र २०६७) मा औसत उपस्थिति प्रतिशत बढी विद्यालयमा विद्यार्थीको नियमितता जम्मा ५.७ औसत प्रतिशतले बढेको देखिएकाले यस मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनले विद्यार्थी नियमिततामा कम मात्रामा भए पनि सकारात्मक प्रभाव परेर वृद्धि हुँदै गएको तथ्याङ्कले देखाएको पाइयो ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनबाट विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा परेको प्रभाव सम्बन्धमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली लागू हुनुभन्दापूर्व (शैक्षिक सत्र २०६४) मा विद्यार्थीहरूको औसत सिकाइ उपलब्धि दर ५०.६९ प्रतिशत रहेकोमा यो मूल्याङ्कन प्रणाली लागू भएको पछिल्लो वर्ष अर्थात् (शैक्षिक सत्र २०६७) मा यस दरमा १.९२ प्रतिशतले वृद्धि भई ५२.६१ प्रतिशत पुगेको देखियो ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा अपनाइने शिक्षण विधि प्रयोगको अवस्था सम्बन्धमा अध्ययन गर्दा यस मूल्याङ्कन प्रणालीअन्तर्गतका खेल विधि, अवलोकन, प्रश्नोत्तर, छलफल, समस्या समाधान जस्ता विधिहरू कम मात्रामा प्रयोगमा रहेको पाइयो भने आत्ममूल्याङ्कन, सहपाठी मूल्याङ्कन जस्ता विधिहरू प्रयोगमा ल्याइएको पाइएन । बरू प्रवचन विधि जस्ता परम्परागत विधिको प्रयोग बढी मात्रामा (६० प्रतिशत) रहेको पाइयो ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनका लागि आवश्यक मात्रामा शिक्षक तालिमको व्यवस्था नहुनु, शिक्षकले विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा नलिनु, मूल्याङ्कन प्रणालीलाई गाह्रो र भ्रन्कटिलो मान्नु, समयमा पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तक उपलब्ध नहुनु, दैनिक रूपमा विद्यार्थीहरू विद्यालय उपस्थित नहुनु, वर्षभरि विद्यार्थी

भर्ना भइरहुनु, शिक्षकले दैनिक रूपमा मूल्याङ्कन नगर्नु, समयाभाव, उपयुक्त रेकर्ड फाइलको अभाव, भ्रन्फटिलो प्रणाली, शिक्षकको अनुपातमा विद्यार्थी सङ्ख्या बढी हुनु, शिक्षकको दैनिक कक्षाकार्यभार सात घन्टीसम्म हुनु जस्ता समस्या देखिए । जसका लागि शिक्षकले आफ्नो पेसाप्रति बफादार रही नियमित रूपबाट अनिवार्य रूपमा विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने, शिक्षकहरूलाई उचित तालिमको व्यवस्था गर्नुपर्ने, शैक्षिक सामग्री, पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक समयमा नै उपलब्ध गराउनुपर्ने, विद्यार्थी भर्ना अवधि निश्चित गर्नुपर्ने, शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात १:२५ हुनुपर्ने, शिक्षकको कक्षाकार्यभार दैनिक चारदेखि पाँच घन्टीसम्म मात्र हुनुपर्ने र माथिल्लो निकायबाट समय-समयमा अनुगमन, निरीक्षण तथा सुपरीवेक्षण गर्नुपर्ने जस्ता सुभावहरू दिइएको पाइयो ।

५.२ निष्कर्ष

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको स्थिति सम्बन्धमा कक्षा सहभागिताको स्थिति अवलोकनका आधारमा अध्ययन गर्दा कक्षा सुरुवातसँगै तम्तयार रहने, कक्षामा आफ्नो विचार प्रस्तुत गर्न अग्रसर हुने, अरूलाई सहयोग गर्न तत्पर रहने, विषयवस्तुसँग आधारित भएर प्रश्न सोध्ने, कक्षा नियमको पालना र सम्मान गर्ने, कक्षामा भइरहेका गतिविधिप्रति ध्यान दिने र शिक्षकले दिएका निर्देशन पालना गर्ने विद्यार्थीको औसत प्रतिशत क्रमशः ५५.३३, ५०, ५१.६६, ३९.३३, ४८.८३, ४२, र ५७ रहेको छ । कक्षाकार्यको स्थिति प्रश्नावलीको आधारमा ८ जना (६६.६६ प्रतिशत) विद्यार्थीबाट आफ्नो चाख र सक्रियता पाइए पनि अध्ययन अवलोकनका आधारमा समग्रमा विद्यार्थीको कक्षाकार्यको स्थिति सम्बन्धमा चाख र सक्रियता ५८ प्रतिशतको हाराहारीमा रहेको पाइएको छ ।

परियोजना कार्यको स्थिति अवलोकनका आधारमा हेर्दा समूहले निर्धारण गरेको उद्देश्य हासिल गर्न योगदान गर्ने विद्यार्थीको प्रतिशत ३९.६४ प्रतिशत, अरूहरूको काम भावना वा सीपको कदर गर्ने विद्यार्थीको प्रतिशत ३९.५२ प्रतिशत, समूहगत काममा विषयगत ज्ञानको योगदान गर्ने विद्यार्थीको प्रतिशत ३९.४६, समूहमा मिलेर काम गर्ने बानी र जिम्मेवारीको उचित बाँडफाँड गर्ने विद्यार्थीको प्रतिशत ३९.७१ रहेको देखिएको छ । समग्रमा परियोजना कार्यमा विद्यार्थीको कुल औसत आकर्षण र सक्रियता ३९.५८ प्रतिशत छ । कार्यसञ्चयिका प्रयोगको स्थिति प्रश्नावलीका आधारमा नमुना छनोटका सबै अर्थात् १२ जना शिक्षकले कार्यसञ्चयिकाको निर्माण गरेको पाइयो तर यसको प्रयोग भने १० जना

(८३.३३ प्रतिशत) शिक्षकले मात्र गरेको पाइयो । त्यस्तै यसको प्रयोग नगर्ने नमुना छनोटमा परेका विद्यालयका २ जना (१६.६६ प्रतिशत) शिक्षकहरू मात्र रहेको पाइयो । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन

प्रणालीको क्रियान्वयनबाट विद्यार्थीमा परेको प्रभाव सम्बन्धमा विद्यार्थीको उपस्थितिमा वा नियमिततामा परेको प्रभावमा नमुना छनोटमा परेका सबै विद्यालयहरूमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धति लागू हुनुभन्दा पहिले (शैक्षिक सत्र २०६४) को भन्दा लागू भएपछिको पछिल्लो वर्ष (शैक्षिक सत्र २०६७) मा विद्यार्थीको उपस्थिति ५.७ प्रतिशतले बढेर गएको छ ।

विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा परेको प्रभावमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली लागू हुनुपूर्व अर्थात् शैक्षिक सत्र २०६४ मा विद्यार्थीहरूको औसत सिकाइ उपलब्धि दर ५०.६९ प्रतिशत रहेकोमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली लागू भएको पछिल्लो वर्ष अर्थात् शैक्षिक सत्र २०६७ मा यस दरमा १.९२ प्रतिशतले वृद्धि भई ५०.६८ बाट ५२.६१ प्रतिशत पुगेको छ । यी दुवै तथ्याङ्कले यस मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनबाट विद्यार्थी नियमितता र सिकाइ उपलब्धिमा सकारात्मक प्रभावको सङ्केत गरेको देखिएको छ ।

यस अध्ययनका लागि नमुना छनोटमा परेका विद्यालयहरूमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनका लागि तोकिएका खेल, अवलोकन, प्रश्नोत्तर, समस्या समाधान जस्ता शिक्षण विधिहरूको प्रयोग कम मात्रामा हुने गरेको र आत्ममूल्याङ्कन तथा सहपाठी मूल्याङ्कन जस्ता शिक्षण विधिहरूको प्रयोग नहुने गरेको छ भने प्रवचन विधि जस्ता परम्परागत शिक्षण विधिहरूको अत्यधिक प्रयोग गरिएको छ ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनका लागि आवश्यक मात्रामा शिक्षकमा तालिमको व्यवस्था नहुनु, शिक्षकले मूल्याङ्कन प्रणालीलाई गाह्रो र भन्झटिलो मान्नु, समयमा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक उपलब्ध नहुनु, दैनिक रूपमा विद्यार्थीहरूको विद्यालयमा उपस्थिति नहुनु, उपयुक्त रेकर्ड फाइलको अभाव हुनु, शिक्षकको अनुपातमा विद्यार्थी सङ्ख्या बढी हुनु, शिक्षकको दैनिक कक्षाकार्यभार सात घन्टीसम्म हुनु जस्ता समस्याहरू रहेका छन् । त्यसका लागि शिक्षकले नियमित रूपमा विद्यार्थीहरूको रेकर्ड राख्नुपर्ने, सम्बन्धित पक्षले समयमा नै तालिमको व्यवस्था गर्नुपर्ने, शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात १:२५ हुनुपर्ने, शिक्षकको कक्षाकार्यभार दैनिक चारदेखि पाँच घन्टीसम्म मात्र हुनुपर्ने, समय समयमा माथिल्लो निकायबाट अनुगमन, निरीक्षण र सुपरीवेक्षण जस्ता कार्यहरू गर्नुपर्नेछ ।

५.३ सुभावरु

क) नीतिगत तहमा

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको आवश्यकता र महत्व प्रष्ट पारी यस मूल्याङ्कन प्रणालीप्रति सकारात्मक धारणाको विकास गर्नका लागि सरोकारवाला सबै पक्ष प्रअ, शिक्षक, विनि, स्रोतव्यक्ति, प्रशिक्षक, अभिभावक, वि.व्य.स. पदाधिकारी, पीटीए पदाधिकारीलाई सचेतना जगाउने खालका सेमिनार र गोष्ठीको व्यवस्था मिलाउनु पर्ने तथा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारी रूपमा लागू गर्न पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले ठोस नीति अपनाई त्यसलाई कडाइका साथ देशव्यापी रूपमा लागू गर्नुपर्दछ ।

नयाँ स्थापित विद्यालयको अनुमति दिँदा विद्यालय नक्साङ्कन गरेर नक्साङ्कनले आवश्यकता देखाएको विद्यालयलाई मात्र अनुमति दिने नीति सरकारी तहबाट लागू गर्न उपयुक्त हुने, निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली पनि परीक्षा नै हो, लिखित परीक्षाले समेट्न नसकेका पक्षमा यसले सहज रूपमा सिकाइ मापन गर्न सक्छ भन्ने प्रचारप्रसार शिक्षकसम्म मात्र सीमित राखी अभिभावकसम्म पुऱ्याउन आवश्यक नीति र कार्यक्रम तय गर्नुपर्ने, निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनका निर्धारित पाँचवटा मापदण्डलाई आवश्यकताका आधारमा कार्यान्वयनकर्ताले परिवर्तन वा थपघट गर्न सक्ने गरी थप व्यावहारिक मापदण्ड विकास गरेर प्रयोग गर्न सहज बनाउनु उपयुक्त हुने, निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीमा सबै पक्षको भूमिका स्पष्ट गरी जिम्मेवारी तोकेर उचित पुरस्कार र दण्डको व्यवस्था गर्न उपयुक्त हुने, निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धतिलाई शिक्षकहरूको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनको आधार बनाउन शिक्षा मन्त्रालय तथा सो मातहतका निकायबाट आवश्यक नीतिगत व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुने, प्राथमिक तहसम्म अनिवार्य शिक्षाको नीति निर्माण गरी क्रियान्वयन गर्नुपर्ने, वार्षिक रूपमा मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको नियमितता तथा सिकाइ उपलब्धि बढी भएका विद्यालयलाई पुरस्कार तथा प्रोत्साहनको व्यवस्था गर्न उपयुक्त हुने, निरन्तर मूल्याङ्कन तथा यसको अभिलेखीकरणमा जिल्लाभरि एकरूपता कायम गर्न जिल्ला बैठकमा आवश्यक निर्देशन र परामर्श गर्न उपयुक्त हुने, तालिम केन्द्र, विनि तथा स्रोत व्यक्तिबाट प्रअ, शिक्षक, अभिभावक, शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीहरूलाई निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली सम्बन्धी व्यावहारिक र कार्यमूलक तालिम दिइनु उपयुक्त हुने देखिन्छ । यसलाई नीतिमा राखेर मात्र हुँदैन, त्यसको कार्यान्वयनका लागि नेपाल सरकारबाट आवश्यक बजेट र कार्यक्रम पनि शैक्षिक सत्र सुरुमै दिनुपर्ने देखिन्छ ।

ख) अभ्यासगत तहमा

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयन गर्दा गरिने क्रियाकलाप, विधि शैक्षिक सामग्री, शिक्षण रणनीति, विद्यार्थी स्तर, पाठ्यक्रमको स्तर, विद्यार्थीको रूचि, क्षमता, आवश्यकता अनुरूप रहेको हुनुपर्दछ। विद्यालयले शैक्षिक सत्रको सुरुदेखि नै विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्ने परिपाटी सम्बन्धमा सबै शिक्षकहरूसँग छलफल गरी कार्यारम्भ गर्नु उपयुक्त हुने, निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनले विद्यार्थी नियमितता र औसत सिकाइ उपलब्धि बढेको अवस्थामा शिक्षक विद्यार्थीको थप नियमितता र सिकाइ उपलब्धिलाई अभि वृद्धि गर्न यस कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाई आवश्यक ठोस कार्यक्रम तथा प्रोत्साहनको व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुने, नियमित विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयन गर्नका लागि चाहिने आवश्यक सम्पूर्ण सामग्रीहरू समयमा नै प्रत्येक विद्यालयमा अनिवार्य रूपमा प्राप्त हुनु पर्दछ।

विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा नियमित रूपमा प्रत्येक घण्टीको अन्त्यमा र प्रत्येक दिन सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूको अनिवार्य रूपमा गर्नु पर्दछ। विद्यार्थीहरूलाई उनीहरूको अन्तर्निहित क्षमताको विकास हुने गरी, उनीहरूमा आवश्यक ज्ञान, सीप, धारणाको विकास हुने गरी एकले अर्कोलाई सहयोग गर्ने, सामुहिक सहयोगको आदानप्रदान, सृजनात्मक, खोजमूलक, एक समूहमा मिलेर काम गर्ने अवसर जस्ता कुराहरूमा लगाउन विशेष जोड दिनुपर्दछ। प्रत्येक विद्यालयमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारी तुल्याउन कार्यसञ्चयिका प्रयोगको अनिवार्य व्यवस्था गर्न उपयुक्त हुने, परियोजना कार्यमा विद्यार्थीलाई अभ्यस्त गराउने, अभिभावकहरूमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धति पनि परीक्षा नै हो भन्ने भावनाको विकास गराउन अभिभावक भेला गरी सुसूचित र जानकारी गराउनु उपयुक्त हुने, प्रअद्वारा शिक्षकहरूलाई निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रभावकारी बनाउन बेलाबेलामा कक्षा निरीक्षणका साथ आवश्यक प्रोत्साहन तथा पुरस्कारको व्यवस्था गर्नु उपयुक्त हुने, स्रोतव्यक्ति/विनिद्वारा स्रोतकेन्द्रमा बैठक भेला आयोजना गरी विद्यालयका प्रअ, शिक्षक, शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीहरूलाई निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको महत्वबारे जानकारी गराउन उपयुक्त हुनेछ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी शिक्षकहरूमा थप सीप, दक्षता हासिल गराउन प्रत्येक विद्यालयले योजना तालिका बनाई सबै शिक्षकलाई तालिम गोष्ठीमा पठाउनुपर्ने र यसका लागि तालिम गोष्ठीको संयोजन स्रोतकेन्द्रबाट गर्ने साथै शिक्षकले तालिममा सिकेका कुरा विद्यालयमा गएर अरू शिक्षकहरूसँग आदानप्रदान गरी सहयोगात्मक सिकाइ प्रक्रियालाई अधि बढाउनु उपयुक्त हुनेछ। प्रत्येक शिक्षकले त्रैमासिक रूपमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको प्रयोगबाट प्राप्त भएको

उपलब्धि सम्बन्धमा विद्यालयमा प्रतिवेदन बुझाउने र त्यसमा समीक्षा गरी सुधारात्मक पक्ष भए सुधार गर्दै जानु उपयुक्त हुनेछ ।

प्रत्येक विद्यालयले योजना तालिका बनाई विद्यार्थीहरूलाई नियमित रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य गराउने र दैनिक रूपमा उनीहरूको प्रगति विवरणको बारेमा विद्यार्थीहरूलाई पृष्ठपोषण प्रदान गर्नुपर्दछ । शिक्षकहरूले आधुनिक शिक्षण विधिको प्रयोग र विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधिको प्रयोग गर्नु पर्दछ । विद्यार्थीहरूको चौतर्फी विकास गराउनका लागि सधैं तत्पर र कटिबद्ध हुनुपर्दछ । आफ्नो पेसाप्रति इमान्दारिता हुनुपर्दछ । अनि मात्र यस मूल्याङ्कन प्रणालीको माध्यमबाट पाठ्यक्रमले राखेको लक्ष्य र उद्देश्य सही रूपमा पूरा हुनेछ ।

सन्दर्भसूची

- अधिकारी, विष्णुभक्त (२०६६), *शैक्षिक निरीक्षण र नेपालको शैक्षिक प्रणाली*, काठमाडौं : आशीष बुक्स हाउस प्रा.लि. ।
- आयाम, प्रमोद (२०६८), *शिक्षक मासिक*, वर्ष ४ अंक २५, २०६८ पुस, ललितपुर : जगदम्बा प्रेस ।
- कट्टेल, बालचन्द्र, अधिकारी, बालकृष्ण (२०६७), *पाठ्यक्रम योजना र अभ्यास*, काठमाडौं : क्वेस्ट पब्लिकेशन ।
- खनाल, पेशल (२०६५), *शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति*, काठमाडौं : सनलाइट पब्लिकेशन (स्टुडेन्ट बुक्स) ।
- खनाल, पेशल र अन्य (२०६८), *पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन*, काठमाडौं : सनलाइट पब्लिकेशन (स्टुडेन्ट बुक्स) ।
- गणेश, मोहनलाल (२०६५), *पथरिया स्रोतकेन्द्र भाषाको प्राथमिक तहमा उदार कक्षोन्नतिले कक्षा छाड्ने दरमा पारेको प्रभाव एक अध्ययन*, ताहचल : शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, महेन्द्ररत्न क्याम्पस, अप्रकाशित शोधकृति ।
- गौतम, चेतनाथ (२०६८), *शिक्षक मासिक*, वर्ष ४ अंक २५, २०६८ पुस, ललितपुर : जगदम्बा प्रेस ।
- ज.ब.रा., स्वयंप्रकाश र अन्य (२०६५), *शिक्षामा मापन र मूल्याङ्कन*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- ढकाल, माधवप्रसाद, कोइराला, मातृकाप्रसाद (२०६५), *शिक्षाका आधार*, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार ।
- पराजुली, तीर्थराज र अन्य (२०६५), *शिक्षामा मापन र मूल्याङ्कन*, काठमाडौं : सनलाइट पब्लिकेशन ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०६२, २०६५), *प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम*, भक्तपुर : लेखक ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०६३), *राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप*, भक्तपुर : लेखक ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०६६), *निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन स्रोतसामग्री*, भक्तपुर : लेखक ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०६७), *पाठ्यक्रम गतिविधि*, वर्ष १२, अंक १, प्रथम चौमासिक बुलेटिन, भक्तपुर : लेखक ।

- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०६८), *निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन कार्यान्वयन पुस्तिका*, भक्तपुर :
लेखक ।
- पौडेल, नारायणप्रसाद (२०६३), *निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली र यसको शैक्षिक व्यवस्थापनमा प्रभाव*, सुर्खेत जिल्ला विरेन्द्रनगर स्रोतकेन्द्रको एक अध्ययन, सुर्खेत : शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग, सुर्खेत क्याम्पस, अप्रकाशित शोधकृति ।
- लामिछाने, मेदनीप्रसाद (२०६८), *शिक्षक मासिक*, वर्ष ४ अंक २५, २०६८ पुस, ललितपुर :
जगदम्बा प्रेस ।
- वाग्ले, मनप्रसाद, पौडेल, लेखनाथ (२०६८), *पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन*, काठमाडौं : प्रकाशक तथा वितरक, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- शर्मा, गोपीनाथ (२०५९), *नेपालका शिक्षा आयोगका प्रतिवेदनहरू*, काठमाडौं : मकालु बुक्स एण्ड स्टेशनर्स ।
- शर्मा, चिरञ्जीवी र शर्मा, निर्मला (२०६९), *कक्षाकोठामा मनोविज्ञान*, काठमाडौं : एम.के. पब्लिशर्स एण्ड डिष्ट्रिब्यूटर्स ।
- शर्मा, चिरञ्जीवी र शर्मा, निर्मला (२०६८), *पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन*, काठमाडौं : एम.के. पब्लिशर्स एण्ड डिष्ट्रिब्यूटर्स ।
- शर्मा 'नेपाल', बसन्त कुमार (२०५७), *नेपाली शब्दसागर*, काठमाडौं : भाभा पुस्तक भण्डार
- शिक्षा मन्त्रालय (२०५५), *उच्चस्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन*, काठमाडौं : लेखक ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था

अनुसूची - १

शिक्षकका लागि तयार पारिएको प्रश्नावली

विद्यालयको नाम : मिति :
ठेगाना : योग्यता :
शिक्षण अनुभव वर्ष : हस्ताक्षर :

१. तपाईं निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली भन्नाले के बुझ्नुहुन्छ ?
२. तपाईं निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयन भन्नाले के बुझ्नुहुन्छ ?
३. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा अपनाइने शिक्षण विधिहरू के के हुन् ?
४. विद्यार्थीहरू शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा कतिको सहभागी हुन्छन् ?
 - (क) केही मात्र सहभागी हुन्छन् ।
 - (ख) सबै सहभागी हुन्छन् ।
 - (ग) प्रतिक्रिया नै देखाउँदैनन् ।
५. तपाईंको विद्यालयमा कार्यसञ्चयिका फाइलको निर्माण र प्रयोग हुँदै आएको छ ?
६. तपाईंले निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा पाठ्यक्रमले तोकेको मूल्याङ्कन मापदण्डको प्रयोग कसरी गर्नु भएको छ ?
७. तपाईं कक्षाकार्य, गृहकार्य नियमित दिनुहुन्छ ?
८. तपाईं परियोजना कार्य कति समयको अन्तरालमा र कसरी गराउनुहुन्छ ?
९. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनबाट विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा के कस्तो प्रभाव परेको छ ?
१०. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा तपाईं के कस्ता विधिहरूको प्रयोग गर्नुहुन्छ ?
११. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा तपाईंले के कस्ता समस्याहरू रहेका पाउनुभयो ?
१२. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा देखिएका समस्याहरू समाधानका लागि तपाईं के कस्ता सुझावहरू दिनुहुन्छ ?

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था

अनुसूची - २

प्र.अ. का लागि तयार पारिएको प्रश्नावली

विद्यालयको नाम :

मिति :

ठेगाना :

योग्यता :

शिक्षण अनुभव वर्ष :

हस्ताक्षर :

१. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयन भनेको के हो ?
२. तपाईंको विद्यालयमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयन सम्बन्धमा तालिम लिने शिक्षकहरू कति हुनुहुन्छ ?
३. पाठ शिक्षणसँगै शिक्षकले विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दै पनि आउनु भएको छ ?
(क) छ (ख) छैन
४. विद्यार्थीको उपस्थिति वा नियमिततामा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धतिको क्रियान्वयनले के कस्तो प्रभाव पारेको छ ?
५. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनबाट विद्यार्थीको सिकाई उपलब्धिमा के कस्तो प्रभाव रहेको छ ?
६. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा तपाईं विद्यालयमा के कस्ता विधिहरूको प्रयोग गर्नुहुन्छ ?
७. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनका के कस्ता समस्याहरू रहेका छन् ?
८. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनबाट देखिएका समस्याहरू समाधान गर्न के कस्ता सुझावहरू दिनुहुन्छ ?

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था

अनुसूची - ३

विद्यार्थीका लागि तयार पारिएको प्रश्नावली

१. तिम्रो नाम के हो ?
२. तिम्री कति कक्षामा पढ्छौ ?
३. तिम्रीहरूमा कक्षाकार्यको चाख, सक्रिय र सक्रियता कतिको रहेको छ ?
(क) धेरै रहेको (ख) थोरै रहेको (ग) रहेको छैन
४. कक्षा प्ररियोजना कार्यहरूमा तिम्रो कतिको चाख र सहभागिता रहेको छ ?
(क) धेरै रहेको (ख) थोरै रहेको (ग) रहेको छैन
५. तिम्रीहरूलाई शिक्षकहरू नियमित कक्षाकार्य, गृहकार्य दिनुहुन्छ ?
६. तिम्री नियमित रूपमा विद्यालय आउँछौ ?
७. तिम्रीहरूलाई सर-मिसले कक्षा छलफलमा कतिको सक्रिय बनाउनु हुन्छ ?
८. तिम्रो विद्यालयमा खेलकूद र अतिरिक्त क्रियाकलापहरू कहिले कहिले सञ्चालन हुन्छ ?

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था

अनुसूची - ४

अभिभावकका लागि तयार पारिएको प्रश्नावली

१. तपाईंको नाम के हो ?
२. तपाईंको घरबाट कति जना बालबालिका विद्यालय जान्छन् ?
३. तपाईं विद्यालय गई विद्यार्थीको विवरण कति समयमा लिनुहुन्छ ?
(क) एक महिना (ख) ६ महिना (ग) १ वर्ष
४. तपाईंका बालबालिकाहरूलाई सर, मिसहरूले कतिको गृहकार्य दिने गर्नु भएको छ ?
५. तपाईं आफ्ना बालबालिकाहरूलाई नियमित रूपमा विद्यालय पठाउनु हुन्छ ?
६. तपाईं आफ्ना बालबालिकाहरूको उपलब्धि विवरण आफैं गएर ल्याउनुहुन्छ ?
७. बालबालिकाहरूलाई खेलकुद र अतिरिक्त क्रियाकलापसम्बन्धी कस्ता क्रियाकलाप विद्यालयले सञ्चालन गर्ने गरेका छन् ?
८. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीका समस्या र समाधानका उपायहरू बताइदिनु हुन्छ कि ?

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था

अनुसूची - ५

स्रोतव्यक्तिका लागि तयार पारिएको प्रश्नावली

१. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा के कस्ता समस्याहरू रहेका देख्नु भयो ?
२. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयन सम्बन्धमा के कस्ता सुझावहरू दिनुहुन्छ ?

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था

अनुसूची - ६

विद्यालय निरीक्षकका लागि तयार पारिएको प्रश्नावली

१. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा के कस्ता समस्याहरू रहेका पाउनु भयो ?
२. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयन सम्बन्धमा के कस्ता सुझावहरू दिनुहुन्छ ?

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था

अनुसूची - ७

नमूना छनौटमा परेका विद्यालय र प्र.अ.हरूको विवरण

विद्यालयको नाम	प्राचार्य/प्र.अ.
पञ्चायत उमावि, पथरी	चण्डीप्रसाद राई
बालकल्याण निमावि, शनिश्चरे	रोहिणीप्रसाद घिमिरे
सरस्वती प्रा.वि, पथरी	रमेश सुवेदी
सुनाखरी नि.मा.वि, पथरी	केशवप्रसाद शर्मा
सिंहवाहिनी उमावि, शनिश्चरे	प्रेमबहादुर अधिकारी
हिरक निमावि, शनिश्चरे	रामप्रसाद ठकाल

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था

अनुसूची - ८

नमूना छनौटमा परेका विद्यालयका शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावकहरूको विवरण

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	शिक्षकको नाम	ठेगाना	विद्यार्थीको नाम	ठेगाना	अभिभावकको नाम	ठेगाना
१.	पञ्चायत उमावि	पथरी १	१. चन्द्रप्रसाद खनाल २. मेनुका राई	पथरी २ पथरी १	१. जिवन राई २. अशोक वराईली	पथरी १ पथरी १	१. किशोर राई २. डम्बर भुजेल	पथरी १ पथरी १
२.	बालकल्याण निमावि	शनिश्चरे ६	१. राजेन्द्र धिमाल २. लक्ष्मी लिम्बु	पथरी १ शनिश्चरे ६	१. मनिता परियार २. लाल ब. श्रेष्ठ	शनिश्चरे ६ शनिश्चरे ६	१. कपिल ढकाल २. सीता पराजुली	शनिश्चरे ६ शनिश्चरे ६
३.	सरस्वती प्रावि	पथरी ९	१. मित्र ढकाल २. रिता कट्टेल	पथरी ९ पथरी ९	१. रिना चौधरी २. हरि निरौला	पथरी ९ पथरी ९	१. मनोज दाहाल २. रामचन्द्र फुयाल	पथरी ९ पथरी ९
४.	सुनाखरी निमावि	पथरी १	१. सुनिता भट्टराई २. सृजना राई	पथरी १ पथरी २	१. गंगा रसाइली २. रमेश घिमिरे	पथरी १ पथरी १	१. गणेश बुढाथोकी २. रमेश लिम्बु	पथरी १ पथरी १
५.	सिंहवाहिनी उमावि	शनिश्चरे ९	१. राजेन्द्र वि.क. २. अष्टमान राई	पथरी ९ शनिश्चरे ८	१. कैलास ढटाल २. न्यूसन राई	शनिश्चरे ९ शनिश्चरे ८	१. मनुमाया कार्की २. वृष ब. राई	शनिश्चरे ९ शनिश्चरे ९
६.	हिरक निमावि	शनिश्चरे १	१. असल ब. पयाङ्गु २. अम्बिका ढकाल	शनिश्चरे १ पथरी १	१. मेनुका धिमाल २. विश्वासचेम्जोङ्ग	शनिश्चरे १ शनिश्चरे १	१. कमला पौडेल २. जिवन खतिवडा	शनिश्चरे १ शनिश्चरे १

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था

अनुसूची - ९

नमुना विद्यालयका २०६८ सालको कक्षा ३ को विद्यार्थी विवरण

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	छात्र	छात्रा	जम्मा
१.	पञ्चायत उमावि, पथरी	१२	१३	२५
२.	बालकल्याण निमावि, शनिश्चरे	१४	१२	२६
३.	सरस्वती प्रावि, पथरी	१५	२०	३५
४.	सुनाखरी निमावि, पथरी	२१	२४	४५
५.	सिंहबाहिनी उमावि, शनिश्चरे	२३	२०	४३
६.	हिरक निमावि, शनिश्चरे	१९	१७	३६

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था

अनुसूची - १०

कक्षा सहभागिताको स्थितिसम्बन्धी विद्यालय सर्वेक्षण फाराम

क्र. सं.	विद्यालय	कक्षा सुरूवात संगसंगै तम्तयार रहने विद्यार्थी प्रतिशत	कक्षामा आफ्नो विचार प्रस्तुत गर्न अग्रसर हुने विद्यार्थी प्रतिशत	अरूलाई सहयोग गर्न तत्पर रहने विद्यार्थी प्रतिशत	विषयवस्तुसँग आधारित भएर प्रश्न सोध्ने विद्यार्थी प्रतिशत	कक्षा नियमको पालना र सम्मान गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत	कक्षामा भइरहेको गतिविधिप्रति ध्यान दिने विद्यार्थी प्रतिशत	शिक्षकले दिएको निर्देशनको पालना गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत
१.								
२.								
३.								
४.								
५.								
६.								

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था

अनुसूची - ११

विद्यार्थीको कक्षाकार्यको स्थिति सम्बन्धी विवरणको लागि विद्यालय सर्वेक्षण फाराम

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	निर्देशनको सही पालना गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत				दिइएका कार्यप्रति केन्द्रित रहने विद्यार्थी प्रतिशत				बोधगत क्षमता कार्यमा प्रतिबिम्बित हुने विद्यार्थी प्रतिशत				समयमा काम पूरा गरी बुझाउने विद्यार्थी प्रतिशत				कार्य सफासँग गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत			
		बिरलै	कहिलेकाहीं	प्रायजसो	सधैं	बिरलै	कहिलेकाहीं	प्रायजसो	सधैं	बिरलै	कहिलेकाहीं	प्रायजसो	सधैं	बिरलै	कहिलेकाहीं	प्रायजसो	सधैं	बिरलै	कहिलेकाहीं	प्रायजसो	सधैं
		०-२५	२५-५०	५०-७५	७५-१००	०-२५	२५-५०	५०-७५	७५-१००	०-२५	२५-५०	५०-७५	७५-१००	०-२५	२५-५०	५०-७५	७५-१००	०-२५	२५-५०	५०-७५	७५-१००
१.																					
२																					
३																					
४																					
५																					
६																					
	औसत प्रतिशत:																				
	कुल औसत प्रतिशत:																				

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था

अनुसूची - १२

नमुना छनोटमा परेका विद्यालयका कक्षा ३ का विद्यार्थीहरूको कक्षाकार्यको स्थितिसम्बन्धी विवरण

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	निर्देशनको सही पालना गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत				दिइएका कार्यप्रति केन्द्रित रहने विद्यार्थी प्रतिशत				बोधगत क्षमता कार्यमा प्रतिबिम्बित हुने विद्यार्थी प्रतिशत				समयमा काम पूरा गरी बुझाउने विद्यार्थी प्रतिशत				कार्य सफासँग गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत			
		विरलै	कहिलेकाहीँ	प्रायजसो	सधैं	विरलै	कहिलेकाहीँ	प्रायजसो	सधैं	विरलै	कहिलेकाहीँ	प्रायजसो	सधैं	विरलै	कहिलेकाहीँ	प्रायजसो	सधैं	विरलै	कहिलेकाहीँ	प्रायजसो	सधैं
		०-२५	२५-५०	५०-७५	७५-१००	०-२५	२५-५०	५०-७५	७५-१००	०-२५	२५-५०	५०-७५	७५-१००	०-२५	२५-५०	५०-७५	७५-१००	०-२५	२५-५०	५०-७५	७५-१००
१.	पञ्चायत उमावि	-	-	६०	-	-	-	५२	-	-	-	५६	-	-	-	५६	-	-	-	६०	-
२	बालकल्याण निमावि	-	-	६०	-	-	-	६०	-	-	४३	-	-	-	-	६६	-	-	-	५३	-
३	सरस्वती प्रावि	-	-	७१	-	-	-	४५	-	-	-	५२	-	-	-	६०	-	-	-	५९	-
४	सुनाखरी निमावि	-	-	-	-	-	-	५६	-	-	४८	-	-	-	-	५४	-	-	-	५६	-
५	सिंहवाहिनी उमावि	-	-	५१	-	-	-	६१	-	-	-	५१	-	-	-	५१	-	-	-	५८	-
६	हिरक निमावि	-	-	-	७६	-	-	५२	-	-	-	६९	-	-	-	५५	-	-	-	५८	-
औसत प्रतिशत:				६१				५६				४६	५७				५७				५७
कुल औसत प्रतिशत:		५८																			

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण तथा शिक्षकसँगको अन्तर्क्रिया, २०६८

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था

अनुसूची - १३

विद्यार्थीको गृहकार्यको स्थितिको विद्यालय सर्वेक्षण फाराम

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	दिइएको निर्देशन पालना गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत	अक्षरहरू पढ्नसक्ने गरी लेख्ने विद्यार्थी प्रतिशत	दिइएको समयमा कार्य बुझाउने विद्यार्थी प्रतिशत	कार्यहरू सफासँग प्रस्तुत गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत
१.					
२.					
३.					
४.					
५.					
६.					

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था

अनुसूची - १४

छनोट गरिएका विद्यालयका कक्षा ३ का विद्यार्थीहरूको गृहकार्यको

स्थितिसम्बन्धी विवरण

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	दिइएको निर्देशनको पालना गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत	अक्षरहरू पढ्न सक्ने गरी लेख्ने विद्यार्थी प्रतिशत	दिइएको समयमा कार्य बुझाउने विद्यार्थी प्रतिशत	कार्यहरू सफासँग प्रस्तुत गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत
१	पञ्चायत उमावि	८८.०	७६.०	८४.०	८०.०
२	बालकल्याण निमावि	८०.७६	७६.९२	८०.७६	७६.९२
३	सरस्वती प्रावि	८५.७१	७४.२८	८२.८५	८०.०
४	सुनाखरी निमावि	९१.११	८२.२२	८८.८८	८६.६६
५	सिंहवाहिनी उमावि	८८.३७	८१.३९	८६.०४	८३.७२
६	हिरक निमावि	९१.६६	८६.११	८८.८८	८६.११
औसत प्रतिशत:		७७.६०%	७९.४८%	८५.२३%	८२.२३%
कुल औसत प्रतिशत:		८३.६३%			

स्रोत : स्थलगत सर्वेक्षण र विषय शिक्षकसँगको छलफल, २०६८

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था

अनुसूची - १५

विद्यार्थीमा भएका परियोजना कार्यसम्बन्धी स्थितिको विद्यालय सर्वेक्षण फाराम

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	समूहले निर्धारण गरेको उद्देश्य हासिल गर्न योगदान गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत	अरूहरूको काम, भावना वा सीपको कदर गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत	समूहगत काममा विषयगत ज्ञानको योगदान गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत	समूहमा मिलेर काम गर्ने बानी र जिम्मेवारीको उचित बाँडफाँड गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत
१.					
२.					
३.					
४.					
५.					
६.					

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था

अनुसूची - १६

(क) पञ्चायत उमावि पथरीका विद्यार्थीको तुलनात्मक उपस्थिति

शैक्षिक सत्र २०६४													
महिना विद्यार्थी विवरण	वैशाख	जेष्ठ	अषाढ	श्रावण	भाद्र	आश्विन	कार्तिक	मंसिर	पौष	माघ	फाल्गुन	चैत्र	जम्मा
पढाइ भएको दिन	१३	१९	१६	०	२०	१३	१८	२०	१८	१७	१६	०	१७०
जम्मा विद्यार्थी	२०	१९	१९	०	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९.०९
जम्मा उपस्थिति दिन	२१५	३२३	२७१	०	३०७	१५८	२६५	३५१	३१९	२७३	२६२	१३३	२८७७
औसत उपस्थित दिन	१०.७५	१७.०	१४.२६	०	१६.१६	८.३२	१३.९५	१८.४७	१६.७९	१४.३७	१३.७९	७.०	१५०.७०
उपस्थित प्रतिशत	८२.६९	८९.४७	८९.१४	०	८०.७९	६३.९७	७७.४९	९२.३७	९३.२७	८४.५२	८६.१८	१००.०	८५.१४
शैक्षिक सत्र २०६७													
महिना विद्यार्थी विवरण	वैशाख	जेष्ठ	अषाढ	श्रावण	भाद्र	आश्विन	कार्तिक	मंसिर	पौष	माघ	फाल्गुन	चैत्र	जम्मा
पढाइ भएको दिन	१६	२४	२१	०	१५	१७	१६	२२	१९	१९	२०	०	१८९
जम्मा विद्यार्थी	१७	१७	१७	०	१६	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५	१५.६४
जम्मा उपस्थिति दिन	२२९	३६०	२४	०	२३८	२०१	१७८	३०६	२६०	२५३	२७१	६०	२६८०
औसत उपस्थित दिन	१३.४७	२१.१८	१९.०६	०	१४.८८	१३.४०	११.८७	२०.४०	१७.३३	१६.८७	१८.०७	४.००	१७९.४०
उपस्थित प्रतिशत	८४.१९	८८.२४	९०.७६	०	९९.१७	७८.८२	७४.१७	९२.७३	९१.२३	८८.७७	९०.३३	१००.०	८८.८१
विद्यार्थी नियमिततामा आएको परिवर्तन	१.५०	-१.२४	९.६१	०	१८.३८	१४.८६	-३.३२	०.३६	-२.०५	४.२५	४.१५	०	३.६६

(ख) बालकल्याण निमावि शनिश्चरेका विद्यार्थीको तुलनात्मक उपस्थिति

शैक्षिक सत्र २०६४													
महिना विद्यार्थी विवरण	वैशाख	जेष्ठ	अषाढ	श्रावण	भाद्र	आश्विन	कार्तिक	मंसिर	पौष	माघ	फाल्गुन	चैत्र	जम्मा
पढाइ भएको दिन	२२	२०	१६	०	२०	१२	१९	२०	१९	१७	१७	०	१८२
जम्मा विद्यार्थी	२९	२९	२९	०	२७	१९	२७	२७	२७	२७	२७	२७	२७.५५
जम्मा उपस्थिति दिन	३५९	४०२	३४६	०	३६०	२५०	३८९	४०३	३९६	३५८	३२६	१४४	३७३३
औसत उपस्थित दिन	१२.३८	१३.८६	११.९३	०	१३.३३	९.२६	१४.४१	१४.९३	१४.६७	१३.२६	१२.०७	५.३३	१३५.५२
उपस्थित प्रतिशत	५६.२७	६९.३१	७४.५७	०	६६.६७	७७.१६	७५.८३	७४.६३	७७.१९	७८.०	७९.०२	८८.८९	७२.०९
शैक्षिक सत्र २०६७													
महिना विद्यार्थी विवरण	वैशाख	जेष्ठ	अषाढ	श्रावण	भाद्र	आश्विन	कार्तिक	मंसिर	पौष	माघ	फाल्गुन	चैत्र	जम्मा
पढाइ भएको दिन	१७	२५	१५	०	२१	१८	१४	२४	२१	१९	२०	०	१९४
जम्मा विद्यार्थी	२६	२६	२६	०	२६	२६	२६	२६	२५	२५	२५	२५	२५.६४
जम्मा उपस्थिति दिन	२५५	४९१	३४४	०	३५०	३९५	२३८	५२०	४६२	४१६	४३३	४५१	४३५५
औसत उपस्थित दिन	९.८१	१८.८८	१३.२३	०	१३.४६	१५.१९	९.१५	२०.००	१८.४८	१६.६४	१७.३२	१८.०४	१६९.८८
उपस्थित प्रतिशत	५७.६९	७५.५४	८८.२१	०	६४.१०	८४.४०	६५.३८	८३.३३	८८.००	८७.५८	८६.६०	७८.४३	७८.२८
विद्यार्थी नियमिततामा आएको परिवर्तन	१.४२	६.२३	१३.६५	०	-२.५६	७.२४	-१०.४४	८.७०	१०.८१	९.५८	१५.५८	-१०.४५	६.२०

(ग) सरस्वती प्रावि पथरीका विद्यार्थीको तुलनात्मक उपस्थिति

शैक्षिक सत्र २०६४													
महिना विद्यार्थी विवरण	वैशाख	जेष्ठ	अषाढ	श्रावण	भाद्र	आश्विन	कार्तिक	मंसिर	पौष	माघ	फाल्गुन	चैत्र	जम्मा
पढाइ भएको दिन	११	२१	१५	०	२२	८	१५	१७	१५	१७	१६	०	१५७
जम्मा विद्यार्थी	३३	३४	३३	०	३०	२९	२९	२९	२९	२९	२९	०	३०.४०
जम्मा उपस्थिति दिन	२५०	३२५	३६३	०	३०२	१९३	२३२	३११	२९१	३३८	३०५	०	२९१०
औसत उपस्थित दिन	७.५८	९.५६	११.०	०	१०.०७	६.६६	८.०	१०.७२	१०.०३	११.६६	१०.५२	०	९५.७२
उपस्थित प्रतिशत	६८.८७	४५.५२	७३.३३	०	४५.७६	८३.१९	५३.३३	५३.०८	६६.९०	६८.५६	६५.७३	०	६०.९७
शैक्षिक सत्र २०६७													
महिना विद्यार्थी विवरण	वैशाख	जेष्ठ	अषाढ	श्रावण	भाद्र	आश्विन	कार्तिक	मंसिर	पौष	माघ	फाल्गुन	चैत्र	जम्मा
पढाइ भएको दिन	१४	२५	१७	०	१९	१७	१७	२१	२१	१९	२०	०	१९०
जम्मा विद्यार्थी	३४	३३	३३	०	३२	३१	३०	३०	२९	२९	२९	०	३१
जम्मा उपस्थिति दिन	३१४	४२१	३१४	०	३१३	४२९	२७३	४७५	४१०	३४६	४६७	०	३७५२
औसत उपस्थित दिन	९.२४	१२.४५	९.५२	०	९.७८	१३.८४	९.१०	१५.८३	१४.१४	११.९३	१४.१०	०	१२१.०३
उपस्थित प्रतिशत	६५.९७	४९.८२	५५.९७	०	५१.४८	८१.४०	५३.५३	७५.४०	६७.३२	६२.७९	८०.५२	०	६३.७०
विद्यार्थी नियमिततामा आएको परिवर्तन	-२.९०	४.३०	-१७.३६	०	५०.७२	-१.७९	०.२०	१२.३१	०.४३	-५.७६	१४.७८	०	२.७३

(घ) सुनाखरी निमावि पथरीका विद्यार्थीको तुलनात्मक उपस्थिति

शैक्षिक सत्र २०६४													
महिना विद्यार्थी विवरण	वैशाख	जेष्ठ	अषाढ	श्रावण	भाद्र	आश्विन	कार्तिक	मंसिर	पौष	माघ	फाल्गुन	चैत्र	जम्मा
पढाइ भएको दिन	११	१८	१७	०	१४	१२	२०	२०	२४	१२	१४	०	१६२
जम्मा विद्यार्थी	५२	५६	५६	०	६०	६०	५७	५७	५७	५७	५७	५७	५६.९१
जम्मा उपस्थिति दिन	३४३	७७४	५६३	०	४१७	४०७	७१९	७८७	५३१	४१९	५३४	२८८	५७८२
औसत उपस्थित दिन	६.६०	१३.८२	१०.०५	०	६.९५	६.७८	१२.६१	१३.८१	९.३२	७.३५	९.३७	५.०५	१०१.६०
उपस्थित प्रतिशत	५९.९७	७६.७९	५९.१४	०	४९.६४	५६.५३	६३.०७	६९.०४	३८.८२	६१.२६	६६.९२	८४.२१	६०.४८
शैक्षिक सत्र २०६७													
महिना विद्यार्थी विवरण	वैशाख	जेष्ठ	अषाढ	श्रावण	भाद्र	आश्विन	कार्तिक	मंसिर	पौष	माघ	फाल्गुन	चैत्र	जम्मा
पढाइ भएको दिन	१४	२०	१४	०	१९	१४	१३	२२	२१	१०	२०	०	१६७
जम्मा विद्यार्थी	५१	५१	५१	०	५२	५२	५४	५४	५४	५४	५४	५१	५२.५५
जम्मा उपस्थिति दिन	४९५	७९८	६३३	०	६९६	६२९	३१८	९४८	७१२	३३४	८३८	४२९	६८.३०
औसत उपस्थित दिन	९.७१	१५.६५	१२.४१	०	१३.३८	१२.१०	५.८९	१७.५६	१३.१९	६.१९	१५.५२	८.४१	१२९.९८
उपस्थित प्रतिशत	६९.३३	७८.२४	८८.६६	०	७०.४५	८६.४०	४५.३०	७९.८०	६२.७९	६१.८५	७७.५९	६०.०८	७१.८१
विद्यार्थी नियमिततामा आएको परिवर्तन	९.३६	१.४५	२९.५२	०	२०.८०	२९.८७	-१७.७७	१०.७६	२३.९७	०.५९	१०.६८	-२४.१३	११.३४

(ड) सिंहवाहिनी उमावि शनिश्चरेका विद्यार्थीको तुलनात्मक उपस्थिति

शैक्षिक सत्र २०६४													
महिना विद्यार्थी विवरण	वैशाख	जेष्ठ	अषाढ	श्रावण	भाद्र	आश्विन	कार्तिक	मंसिर	पौष	माघ	फाल्गुन	चैत्र	जम्मा
पढाइ भएको दिन	१६	२३	१७	०	१९	१२	२०	२०	१७	१७	१६	०	१७७
जम्मा विद्यार्थी	४८	४८	४८	०	५०	५०	४९	४९	४८	४८	४८	४८	४८.५५
जम्मा उपस्थिति दिन	४९६	७४७	६८०	०	६८४	३९१	७०७	७७९	५९६	४६४	५३२	३२९	६४०५
औसत उपस्थित दिन	१०.३३	१५.५६	१४.१७	०	१३.६८	७.८२	१४.४३	१५.९०	१२.४२	९.६७	११.०८	६.८५	१३१.९४
उपस्थित प्रतिशत	६४.५८	६७.६६	८३.३३	०	७२.०	६५.१७	७२.१४	७९.४९	७३.०४	५६.८६	६९.२७	९७.९२	७१.७१
शैक्षिक सत्र २०६७													
महिना विद्यार्थी विवरण	वैशाख	जेष्ठ	अषाढ	श्रावण	भाद्र	आश्विन	कार्तिक	मंसिर	पौष	माघ	फाल्गुन	चैत्र	जम्मा
पढाइ भएको दिन	१५	२५	१५	०	२१	१७	१४	२३	२२	१९	२१	०	१९२
जम्मा विद्यार्थी	५५	४३	४३	०	४३	४३	४३	४३	४३	४३	४३	४३	४४.०९
जम्मा उपस्थिति दिन	५१३	९०२	५६२	०	६५८	६२५	४७७	८३८	७३३	५९९	७२५	६४०	७२७२
औसत उपस्थित दिन	९.३३	२०.९८	१३.०७	०	१५.३०	१४.५३	११.०९	१९.४९	१७.०५	१३.९३	१६.८६	१४.८८	१६४.९३
उपस्थित प्रतिशत	६२.१८	८३.९१	८७.१३	०	७२.८७	८५.५०	७९.२४	८४.७३	७७.४८	७३.३२	८०.२९	९३.०२	७९.२९
विद्यार्थी नियमिततामा आएको परिवर्तन	-२.४०	१६.२४	३.८०	०	०.८७	२०.३३	७.०९	५.२४	४.४४	१६.४५	११.०२	-४.८९	७.५९

(च) हिरक निमावि शनिश्चरेका विद्यार्थीको तुलनात्मक उपस्थिति

शैक्षिक सत्र २०६४													
महिना विद्यार्थी विवरण	वैशाख	जेष्ठ	अषाढ	श्रावण	भाद्र	आश्विन	कार्तिक	मंसिर	पौष	माघ	फाल्गुन	चैत्र	जम्मा
पढाइ भएको दिन	१०	१९	१२	०	१९	१०	१४	१८	१७	२०	१९	०	१५८
जम्मा विद्यार्थी	३७	४०	३८	०	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८	३८.९
जम्मा उपस्थिति दिन	२७०	३५०	३७२	०	३४०	१९५	२४५	३३०	३०५	३५०	३१९	११४	२८९३
औसत उपस्थित दिन	७.३०	८.७५	९.७८	०	८.९५	५.१३	६.४५	८.६८	८.०३	९.२१	८.६६	३.०	८३.९४
उपस्थित प्रतिशत	६५.०७	५०.८	६०.२	०	४५.७६	८१.४०	५४.३३	७६.५०	६६.१८	६०.१३	६९.१०	७८.४४	६४.४४
शैक्षिक सत्र २०६७													
महिना विद्यार्थी विवरण	वैशाख	जेष्ठ	अषाढ	श्रावण	भाद्र	आश्विन	कार्तिक	मंसिर	पौष	माघ	फाल्गुन	चैत्र	जम्मा
पढाइ भएको दिन	१४	२२	१७	०	२३	१३	१०	२३	२४	२५	२२	०	१९३
जम्मा विद्यार्थी	३३	३५	३५	०	३५	३५	३५	३५	३५	३५	३५	३५	३४.८१
जम्मा उपस्थिति दिन	२९५	४००	४०२	०	३९८	२००	३१८	४१३	३५५	४०९	३६७	१२०	३६७७
औसत उपस्थित दिन	८.९४	११.४३	११.४८	०	११.३७	५.७१	९.०८	११.८	१०.१४	११.६८	१०.४८	३.४३	१०५.५४
उपस्थित प्रतिशत	६४.८५	५५.५३	६२.६८	०	५१.४५	८३.१९	५५.४४	६३.०२	६७.१४	६५.५६	८०.७०	८५.२५	६७.१६
विद्यार्थी नियमिततामा आएको परिवर्तन	२.८८	४.७३	२.४८	०	५.६९	१.७९	१.११	१३.४८	०.९६	५.४३	११.६०	६.८१	२.७२

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था

अनुसूची - १७

सिकाइ उपलब्धिका लागि विद्यालय सर्वेक्षण फाराम

शैक्षिक सत्र २०६४							शैक्षिक सत्र २०६७				
क्र.सं.	विषय						विषय				
	विद्यालय	नेपाली	अङ्ग्रेजी	गणित	विज्ञान	सामाजिक	नेपाली	अङ्ग्रेजी	गणित	विज्ञान	सामाजिक
१.											
२.											
३.											
४.											
५.											
६.											

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था

अनुसूची - १८

नमूना छनौटमा परेका विद्यालयका कक्षा ३ का विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि

तुलनात्मक स्थितिसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	विद्यालय	शैक्षिक सत्र २०६४						शैक्षिक सत्र २०६७						सिकाइ उपलब्धिमा आएको परिवर्तन
		नेपाली	अङ्ग्रेजी	गणित	विज्ञान	सामाजिक	औसत जम्मा	नेपाली	अङ्ग्रेजी	गणित	विज्ञान	सामाजिक	औसत जम्मा	
१	पञ्चायत उमावि	४२.२	५०.०४	४९.६१	६०.०	४८.७५	५०.१२	५०.३२	४९.३९	४९.०२	५६.०	५७.९२	५२.५३	२.४१
२	बालकल्याण निमावि	६०.५	५१.३७	४६.३७	४८.१५	५१.०	५१.४८	६४.०५	५३.११	४७.०१	६३.०	४८.५१	५५.१४	३.६६
३	सरस्वती प्रावि	५०.०	५०.२५	४७.१४	५४.२५	५१.२५	५०.५८	४९.१२	५०.०३	३६.६४	५३.७	४६.०८	४७.१२	३.४६
४	सुनाखरी निमावि	४९.०	४७.९२	५३.७९	६१.४८	५१.४७	५२.७५	५२.४	५६.९२	५५.१७	५८.३३	५२.७	५५.११	२.३५
५	सिंहवाहिनी उमावि	४८.९	४८.७५	४१.६८	६१.२५	४९.७५	५०.०७	५०.४१	४९.९३	४६.५५	६०.९	५२.४७	५२.०५	१.९८
६.	हिरक निमावि	५४.५	५२.१२	३७.४४	५४.०	४७.६२	४९.१४	६३.७४	५४.१८	५२.६३	५४.९३	४३.०	५३.७०	४.५६
	जम्मा औसत	५०.८५	५०.०८	४६.०	५६.५२	४९.९९	५०.६९	५५.०	५२.२६	४७.८३	५७.८१	५०.११	५२.६१	१.९२

स्रोत : विद्यालयमा रहेको विद्यार्थी मूल्याङ्कन अभिलेख, २०६४ र २०६७

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनको अवस्था

अनुसूची - १९

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको क्रियान्वयनमा शिक्षण विधिहरूको

प्रयोगको अवस्थासम्बन्धी सर्वेक्षण फाराम

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	प्रयोग गरिएका शिक्षण विधिहरूको		
		नाम	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.				
२.				
३.				
४.				
५.				
६.				